

De Stad in het Dorp

DE STAD IN HET DORP bevat een viertal onderzoeksrapporten van studenten van Wageningen Universiteit (MSc opleiding Landschapsarchitectuur en planning, specialisatie Sociaal-ruimtelijke analyse). De rapporten zijn het resultaat van onderzoek verricht op het platteland van de Stedendriehoek Apeldoorn-Deventer-Zutphen in het voorjaar van 2006. Dit onderzoek is uitgevoerd als praktisch onderdeel van het vak "Urban development and rural change." De centrale thematiek van de rapporten is de verstedelijking van het platteland. Verstedelijking wordt gezien als een proces dat de relatie tussen stad en land fundamenteel verandert. De onderzoeksrapporten beschouwen verstedelijking vanuit het perspectief van plattelandsbewoners. Hoe beleven zij de fysieke en sociale veranderingen, welke gevolgen hebben deze voor hun conceptie van het platteland en hun plattelandsidentiteit?

Het onderzoek heeft betrekking op de volgende vijf thema's:

1. Het beleefde platteland (representaties, betekenissen)
2. Het geleefde platteland (praktijken, identiteiten, participatie)
3. Beleving en perceptie van sociaal-ruimtelijke veranderingen (duiding en waardering van landschappelijke en sociale veranderingen en problemen)
4. Opvattingen en voorkeuren m.b.t. het (nieuwe) wonen in het landelijke gebied (waar, hoe, voor wie?)
5. Visuele analyse van het verstedelijkte platteland (beeldkwaliteit nieuwe landschap)

Het onderzoek in de Stedendriehoek is tot stand gekomen in samenwerking met en met steun van het Bureau Stedendriehoek in Deventer en Habitatforum.

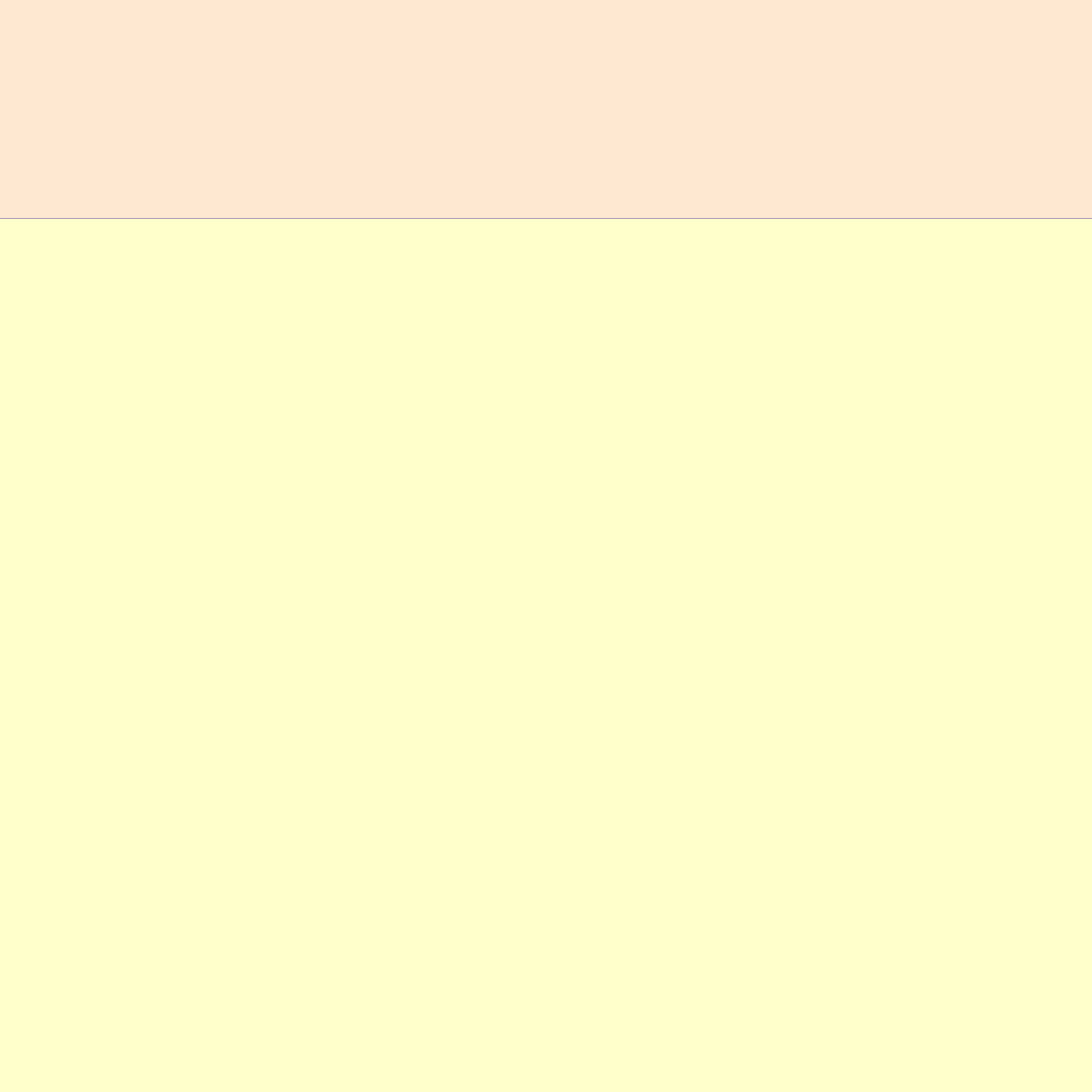

DE STAD IN HET DORP

De Stad in het Dorp

Redactie

Henk de Haan

De stad in het dorp

Sociaal-ruimtelijke analyse van stad-platteland relaties
in de Stedendriehoek Apeldoorn-Deventer-Zutphen

Redactie

Henk de Haan

Met bijdragen van

Bas van Leeuwen, Esther van der Linden, Sander Muns,
Marlon Pijpelink, Liesbeth de Theije, Jolanda in 't Veld

Thijs Bergsma, Gerrit Kersten, Artemis Lianouridis
Debbie Nuijten, Mark Ravesloot, Meike Sauter

Robbert Biesbroek, Lotte Bontje, Mariska Both
Maartje Bulkens, Paul Peter Kuiper, Marcel Rutten

Magda Laniewska, Annemarie Kok

Wageningen 2006

LEERSTOELGROEP SOCIAAL-RUIMTELIJKE ANALYSE

WAGENINGEN UNIVERSITEIT

WAGENINGEN UR

Inhoud

Henk de Haan Inleiding: Sociaal-ruimtelijk onderzoek in de Stedendriehoek	1
Henk de Haan Tussen verbeelding en werkelijkheid: Stad en platteland in sociaal-ruimtelijk perspectief	6
Bas van Leeuwen, Esther van der Linden, Sander Muns, Marlon Pijpelink, Liesbeth de Theije en Jolanda in 't Veld Boeren, burgers en buitenlui in de Stedendriehoek	20
Thijs Bergsma, Gerrit Kersten, Artemis Lianouridis, Debbie Nuijten, Mark Ravesloot en Meike Sauter Verstedelijking in de Stedendriehoek: Een onderzoek naar percepties van bewoners van het landelijke gebied	39
Robbert Biesbroek, Lotte Bontje, Mariska Both, Maartje Bulkens, Paul Peter Kuiper en Marcel Rutten De andere kant van het platteland: De bewoners van Twello over het veranderende platteland	71
Magda Laniewska en Annemarie Kok Visual impacts of urbanization in rural areas of the Stedendriehoek	102
Literatuur	120
Bijlage 1	123

Inleiding: Sociaal-ruimtelijk onderzoek in de Stedendriehoek

Henk de Haan

Ongeveer twee jaar geleden ontstond een samenwerkingsverband tussen Habiforum en de Leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke analyse van Wageningen Universiteit. Deze samenwerking heeft geresulteerd in een aantal onderwijsactiviteiten waarin studenten theoretische en methodologische kennis in de praktijk toepassen. Een voorbeeld hiervan is het vak ‘Urban development and rural change in contemporary societies.’ Dit is een vak voor studenten uit de MSc opleiding Landschapsarchitectuur en Planning, waarin de nadruk ligt op de dynamiek van stad-land relaties vanuit een sociaal-ruimtelijk perspectief. In het voorjaar van 2005 is voor de realisatie van dit vak contact gezocht met de Stedendriehoek Apeldoorn-Deventer-Zutphen. Dit contact verliep vooral via persoonlijke relaties. Een aantal mensen van de Gemeente Apeldoorn was behulpzaam bij het zoeken naar onderzoekslocaties voor studenten, het verschaffen van informatie en bij het organiseren van een excursie naar het gebied. De samenwerking had geen for-

mele status: er werden geen afspraken gemaakt over de aard van het onderzoek van de studenten en er werden geen onderlinge verplichtingen vastgelegd. De ervaringen van zowel studenten als docenten waren positief. Studenten kregen via colleges thematische, theoretische en methodologische instructies, en gingen daarna groepsgewijs de Stedendriehoek in om hun onderzoeksopdracht uit te voeren.

Op grond van de positieve ervaringen werd besloten de samenwerking in 2006 voort te zetten. Vanuit het onderwijs wordt het belang benadrukt van de interactie tussen theorie en praktijk. Habiforum benadrukt de betekenis van kennisuitwisseling en wil daaraan een actieve bijdrage leveren. De Stedendriehoek heeft behoefte aan kennis voor de beleidsvorming- en uitvoering. Teneinde het studentenonderzoek nog meer met de praktijk te verbinden werd de wens uitgesproken dat de Stedendriehoek gerichte vragen stelt en interessante probleemvelden aanwijst. Voorts werd de mogelijkheid besproken van een financiële bijdrage

van de Stedendriehoek, ter ondersteuning van de onderzoeksuitvoering.

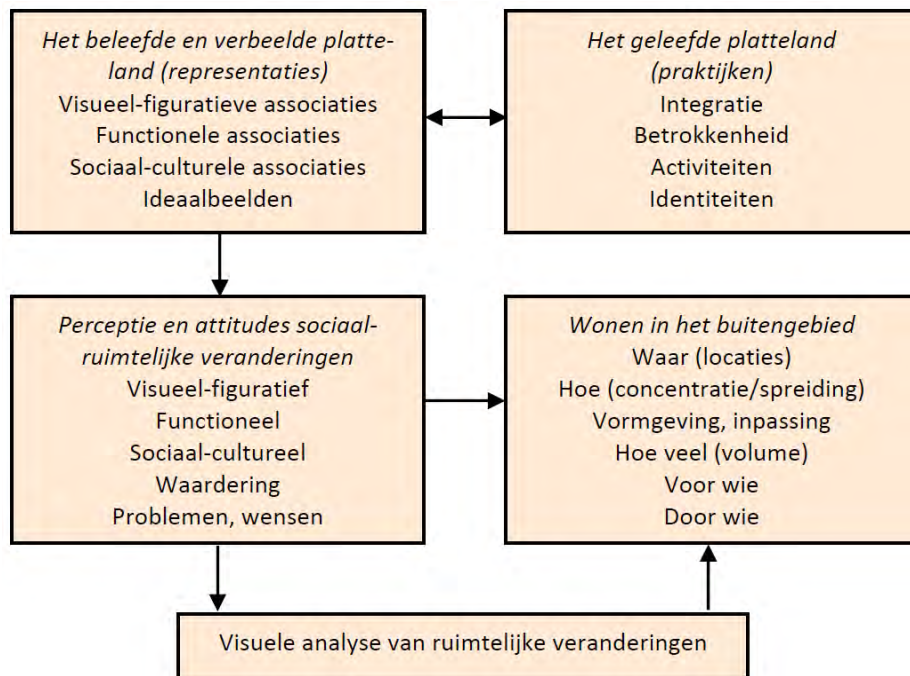
Voor de samenwerking werden de volgende uitgangspunten geformuleerd. De samenwerking vindt plaats in het kader van een door Habiforum en Wageningen Universiteit gestart initiatief om via onderwijsactiviteiten een betere integratie tot stand te brengen tussen universiteit en maatschappij. De thematiek heeft betrekking op de dynamische relaties tussen stad en land, waarbij de aandacht met name uitgaat naar innovatieve projecten, gericht op een integrale oplossing van problemen op regionaal niveau. De Leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke analyse streeft ernaar om in het MSc vak 'Urban development and rural change in contemporary societies' studenten kennis te laten maken met actuele maatschappelijke en beleidsproblemen in regio's die onder sterke stedelijke druk staan. Studenten krijgen de gelegenheid om theoretische, methodologische en thematische kennis via onderzoek toe te passen. Dit onderzoek zal plaatsvinden in de Stedendriehoek en qua inhoud aangestuurd worden door vragen en probleemvelden die de Stedendriehoek van belang acht voor de huidige en toekomstige beleidsvoering en planning. Studenten zullen groepsgewijs op diverse locaties in de regio onderzoek verrichten, waarbij de nadruk ligt op veldwerk en een intensief contact met de lokale bevolking. Het onderzoek zal niet resulteren in plannen of ontwerpen, maar in sociaal-ruimtelijk getinte achtergrondstudies. De accenten van het onderzoek liggen in de sfeer van alledaagse leefomstandigheden: de beleving van ruimte, betekenisgeving, ruimtelijke

praktijken, leefbaarheid, visies op stad en platteland, identiteit etc. Het onderzoek vindt plaats onder deskundige begeleiding. Het resultaat zal op de eerste plaats beoordeeld worden op grond van academische criteria.

Onderzoeksopdracht

Het onderzoek wordt uitgevoerd door studenten van de opleiding Landschapsarchitectuur en planning van Wageningen Universiteit. Zij doen dit in het kader van het MSc vak 'Urban development and rural change in contemporary societies.' Door middel van onderzoek leren studenten hoe zij theoretische en methodologische inzichten in de praktijk kunnen toepassen. Bovendien komen zij in aanraking met het alledaagse platteland en de problemen die daar spelen. Naast dit didactische oogmerk, hoopt dit onderzoek ook een bijdrage te kunnen leveren aan de actuele debatten rondom de toekomstige ontwikkeling van de Stedendriehoek regio. De onderzoeksopdracht is geformuleerd in onderling overleg tussen het Bureau Stedendriehoek in Deventer en de Leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse van Wageningen Universiteit. Vanuit de stedendriehoek bestond behoefte aan kennis over de alledaagse beleving van de plattelandsomgeving, en inzicht in de opvattingen die onder de bevolking bestaan met betrekking tot het (nieuwe) landelijk wonen. Deze kennisbehoefte sluit zeer nauw aan bij de doelstellingen die de Leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke analyse met bovengenoemd vak nastreeft. Betekenisgeving, beleving en

praktijken, in de context van de kleinschalige, alledaagse leefwereld, staan daarin centraal. De vertaling van inzichten hierover naar beleid, planning en ontwerp, en de koppeling met hogere schaalniveaus zijn eveneens relevant. Het onderzoek zal zich echter voornamelijk richten op de inventarisatie van wat er onder de plattlandsbevolking leeft. Het onderzoek is onderverdeeld in vijf samenhangende thema's:

1. Het beleefde platteland (representaties, betekenissen)
2. Het geleefde platteland (praktijken, identiteiten, participatie)
3. Beleving en perceptie van sociaal-ruimtelijke veranderingen (duiding en waardering van landschappelijke en sociale veranderingen en problemen)
4. Opvattingen en voorkeuren m.b.t. het (nieuwe) wonen in het landelijke gebied (waar, hoe, voor wie?)
5. Visuele analyse van het verstedelijkte platteland (beeldkwaliteit nieuwe landschap)

Voor de praktische uitvoering van het onderzoek worden onderzoeksteams gevormd. Deze groepen

voeren dezelfde onderzoeksopdracht uit, op verschillende locaties binnen de gemeente Voorst. De keuze voor de gemeente Voorst is gebaseerd op praktische overwegingen. Er is al veel materiaal beschikbaar, er is sprake van een administratieve eenheid, en er is een grote landschappelijke verscheidenheid. Binnen de gemeente liggen een aantal duidelijke kernen, die als uitvalsbasis een goed startpunt vormen voor een exploratie van het buitengebied.

Het onderzoek streeft niet naar een representatief, kwantitatief beeld van het platteland. Het doel is middels kwalitatief onderzoek (interviews en observaties) iets te weten te komen over het 'plattlandsgevoel'. Het uitgangspunt is dat iedereen op zijn of haar

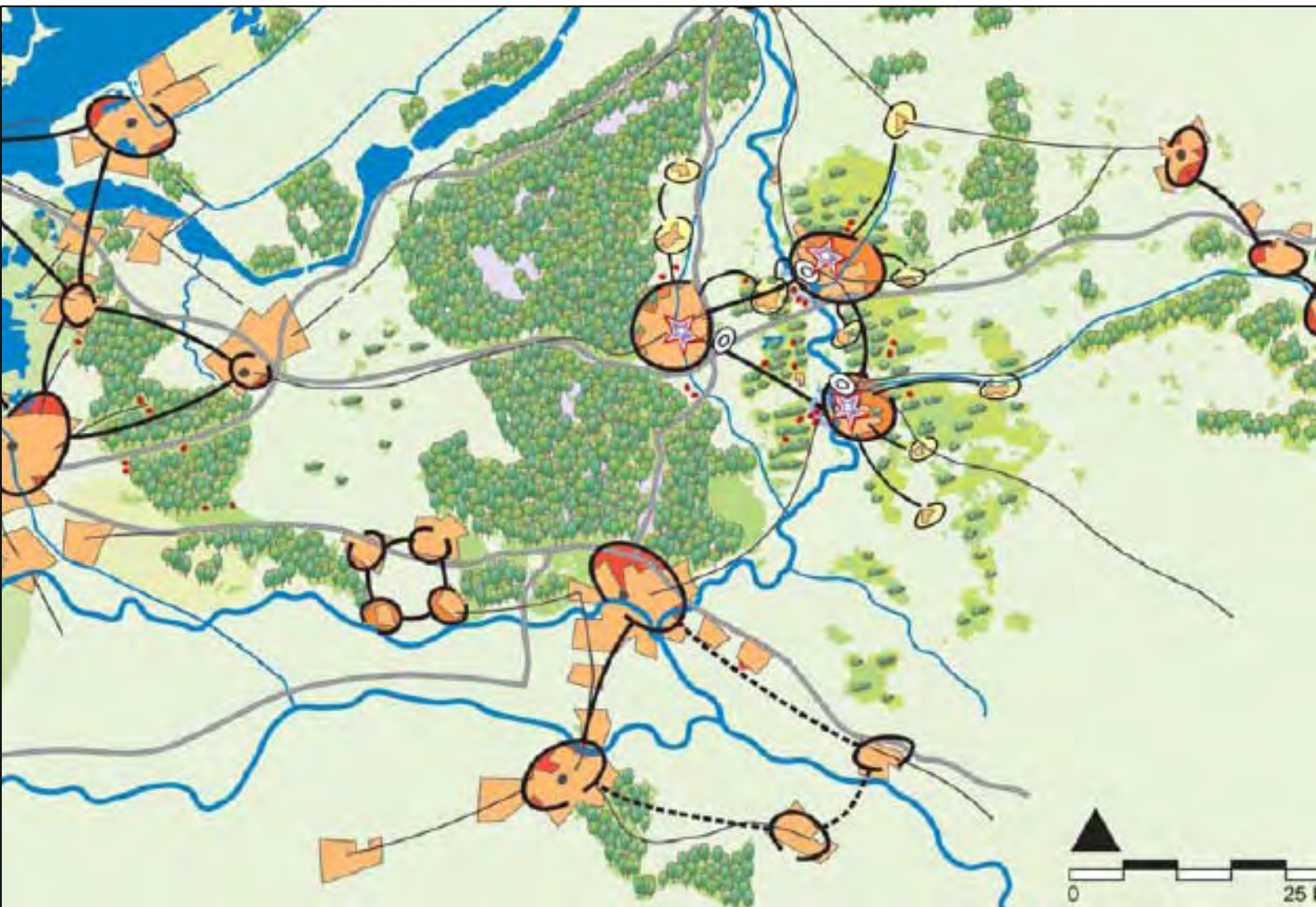
wijze het platteland ervaart. Daarbij denken we niet aan professionele of economische belangen, maar aan de subjectiviteit van de manier waarop mensen zich verhouden tot het landschap, de geschiedenis, natuur, het dorpsleven etc. Deze relaties zijn veelal gebaseerd op persoonlijke voorkeuren, biografische kenmerken, en fundamentele opvattingen over eigenheid, gemeenschap en territorium. Tegen deze achtergrond vormen mensen zich persoonlijke opvattingen over verandering, bedreigingen en continuïteit: wat kan wel en wat kan niet? Welke veranderingen zijn bedreigend en roepen emoties op, en hoe reageren mensen op veranderingen die zij als bedreigend ervaren? De onderzoeksteams gaan globaal als volgt te werk:

1. Individuele voorbereiding: theoretische en methodologische verdieping, uitmondend in vragen en onderzoeksschema's
2. Uitwerking van groepsstrategieën op grond van individuele voorbereiding
3. Verzamelen van algemene informatie over de locatie: landschap, bewoning, bewoners etc. (kaartmateriaal en data)
4. Contact zoeken met organisaties, verenigingen etc, om langs deze weg de beschikking te krijgen over namen en adressen van mensen die bereid zijn geïnterviewd te worden
5. Open (half-gestructureerde interviews) met boeren, nieuwkomers, ouderen, jongeren, bewoners buitengebied en kernen (thema's 1, 2, en 3)
6. Onderzoek naar recente trends in het landelijk

wonen: maken van foto animaties voor het 'testen' van voorkeuren (thema 4)

7. Visuele analyse van gehele locatie. Documentatie van zichtbare landschappelijke veranderingen onder invloed van verstedelijking (thema 5)
8. Schrijven van een eindrapport
9. Audiovisuele presentatie

Gedurende de maanden maart en april 2006 zijn bovenstaande doelstellingen grotendeels gerealiseerd. Na een intensieve theoretische en methodologische voorbereiding hebben 22 studenten onderzoek verricht op het platteland van de Stedendriehoek. In deze publicatie zijn de vier onderzoeksrapporten gebundeld. Centraal staat de invloed van verstedelijking op het platteland in de Stedendriehoek en de manier waarop bewoners deze ervaren. De integrale weergave studentenwerkstukken heeft natuurlijk een aantal nadelen. We moeten ons realiseren dat ze in een onderwijscontext tot stand gekomen zijn. Studenten moeten laten zien dat ze in staat zijn om theoretische en methodologische inzichten te vertalen in concreet onderzoek. Voor veel studenten was dit de eerste keer dat ze een dergelijke opdracht moesten uitvoeren. De uiteindelijke onderzoeksresultaten komen daarbij niet op de eerste plaats. De nadruk ligt op het leerproces. Dit leerproces vond plaats in kleine groepen, met als gevolg dat het niet mogelijk was om de verschillende rapporten om te werken tot een synthese. Ondanks deze beperkingen, geven de onderzoeksrapporten een interessant beeld van het alledaagse leven op het platteland.

Tussen verbeelding en werkelijkheid: Stad en platteland in sociaal-ruimtelijk perspectief

Henk de Haan

Stad en platteland zijn moeilijk te omschrijven. De verwarring wordt nog groter wanneer we de hiervan afgeleide begrippen stedelijkheid en landelijkheid koppelen. Wat is een stad? Iedereen is het erover eens dat bijvoorbeeld Almere een stad is, maar hoeveel bezoekers of bewoners zullen deze plaats met 'stedelijkheid' associëren? Stedelijkheid ervaar je in het centrum van Amsterdam, in Parijs of Berlijn. Vinex-wijken zijn onmiskenbaar stedelijke gebieden, maar zij missen elke vorm van stedelijkheid, ja soms hebben ze een landelijke uitstraling door de aanwezigheid van overvloedig groen. Wat te denken van het platteland? Hebben we het dan over het 'buitenleven' en de aanverwante producten die in bladen als 'Landleven' worden beschreven en gepropageerd? Of denken we eerder aan een intensief, industrieel landbouwgebied als de Gelderse Vallei, met talloze varkens- en kippenschuren? Denken we aan huppelende lammetjes en vredig grazend zwartbond vee in de wei, of aan varkens- en vogelpest, mond-en-klauwzeer, BSE, bestrijdingsmiddelen en hormonen? Hoe moe-

ten we aankijken tegen de lintbebouwing van sommige dorpen in het Groene Hart, waar de ene na de andere oude boerderij tot een nostalgische boerderette is verbouwd en de spaarzame boeren achter in de polder op een ruilverkavelingsboerderij zitten? De bewoners van de nostalgische boerderijen zijn vrijwel allemaal stedelingen. Ze houden wellicht paarden, wat schapen of andere boerderijdieren, maar in de stal staat een duur wagenpark, inclusief terreinwagen, en hun sociale leven speelt zich vrijwel geheel af buiten het dorp waar men woonachtig is. Is deze vorm van landelijk wonen niet de ultieme vorm van stedelijkheid op het platteland? Deze, en een veelheid aan ongenoemde voorbeelden laten zien dat stad en platteland geen eenduidige begrippen zijn.

Stad en platteland, stedelijk en landelijk zijn ambivalente, veelkleurige begrippen. Er is sprake van veelvoudige werkelijkheidsconstructies en belevingen, hoezeer de Nederlandse overheid ook vast houdt aan statistische variabelen en definities, zoals de dicht-

heid van de bebouwing per postcode. We kunnen het platteland niet meer omschrijven als het buitengebied van en tussen de steden, waar boeren de grond bewerken en de stedeling van voedsel voorzien. De meeste boeren zijn verdwenen en de overgebleven mammoetbedrijven zijn onderdeel van internationale agri-business ketens. De stad is ook al lang niet meer de compacte nederzetting met een veelheid aan culturele, economische en bestuurlijke functies. Talloze stedelijke functies, zoals wonen, werken en vermaak hebben zich als een nevel over grote horizontale vlakken en corridors over het land verspreid. Het landelijke gebied wordt daarbij stukje bij beetje opgeslokt door woonwijken, wegen, bedrijventerreinen en pretlocaties.

Dit diffuse verstedelijkingsproces gaat echter gepaard met een toenemende waardering voor het landelijke gebied. De stedeling heeft behoefte aan een landelijke omgeving, een omgeving die beantwoordt aan de idyllische, nostalgische plaatjes die men kent uit boeken en de talloze andere media. De oprukkende verstedelijking gaat gepaard met een 'schuldgevoel' dat zich uit in de opvatting dat het platteland beschermd moet worden. Ook al komen de meeste stedelingen nooit op het platteland (pretparken, randstedelijke shopping malls en recreatiegebieden zijn veel geliefder locaties), toch heerst op de een of andere manier het gevoel dat er iets moet overblijven van onze plattelandsidentiteit. Polders, molens, heidevelden, ongeploegde akkers en idyllische Drentse dorpskernen horen bij onze nationale identiteit en trots: ze appelleren aan het 'Oranjegevoel'.

Eenzelfde retro-achtige beweging zien we met betrekking tot binnensteden. Terwijl de stadsranden bestaan uit identiteitsloze, eindeloze woon- en werklandschappen, probeert vrijwel iedere stad het centrum een aantrekkelijke, karakteristieke uitstraling te geven. Pleinen, straten en parken worden opgeknapt, auto's krijgen beperkt toegang, gevels worden hersteld en overlast van junkies, prostituees, daklozen en hangjongeren wordt bestreden. Deze purificatie, gepaard gaande met gentrificatie, maakt de stedelijke centra tot toevluchtoorden, waar stedelijkheid nog op een 'authentieke' manier beleefd kan worden. De functie is in dit opzicht in velerlei opzichten de evenknie van het op esthetiek en beleving gestoelde platteland. Als reacties op de 'ontstedelijking' van de stad en de 'de-ruralisering' van het platteland, zien we een culturele renaissance van stedelijkheid (zie bijvoorbeeld het verlangen naar de compacte stad, het internationaal succesvolle 'New Urbanism' en de populariteit van de architect Rob Krier) en landelijkheid (landschapsbescherming, regionaal erfgoed, dorpsfolklore, het 'mooiste plekje van Nederland' etc.).

Het dualisme van stad en platteland

Bestaat het platteland eigenlijk nog wel? Of bestaat het alleen nog maar als ideaal? En is het wellicht zo dat wanneer we dit ideaal op de werkelijkheid projecteren, we automatisch gaan denken in termen van verlies, bedreiging en vervolgens bescherming? In Nederland bestaan talloze overheidsorganen, particuliere organisaties en belangengroepen die opkomen

voor de belangen van het platteland. Bescherming, behoud en vernieuwing zijn de kernbegrippen. Wat waardevol is moet worden behouden; wat bedreigd wordt, moet worden beschermd en dit alles moet berusten op het creëren van nieuw economisch draagvlak via innovaties en het verzilveren van uitdagingen. Op het eerste gezicht lijkt dit een typisch product van de post-moderne samenleving. Het modernisme, met haar zakelijkheid, eenvormigheid en individualisme heeft niet de gewenste ruimtelijke kwaliteit opgeleverd. Bij nadere beschouwing blijkt echter dat het 'verdwijnde platteland' al vanaf het eind van de negentiende eeuw een steeds terugkerend thema is geweest.

Tot in de jaren na de Tweede Wereldoorlog was men over het algemeen pessimistisch gestemd over de toekomst van het platteland. Het werd gezien als een bedreigd bolwerk van traditionele cultuur, als een samenleving waar voorouderlijke morele waarden nog niet weggevaagd waren door het rationalisme van de kapitalistisch-industriële maatschappij. De boerensamenleving en het dorp werden gezien als een harmonieus geheel, waar ieder zijn plaats kende en het leven werd bepaald door het ritme van de seizoenen en tradities. Het platteland werd beschouwd als de basis van onze beschaving. Vooral in elitaire conservatieve kringen werd de groei van de stedelijke samenleving gelijk gesteld met normloosheid, secularisme, socialisme en individualisme. Dit pro-rurale, anti-urbane gedachtegoed kwam bijvoorbeeld tot uiting in talloze nieuwe nederzettingen van bevolkingsgroepen die de stad ontvluchtten (villa-dorpen, tuin-

steden), maar ook in de opbloei van de wetenschappelijke volkskunde. De eerste helft van de twintigste eeuw wordt gekenmerkt door een ongebreidelde groei van het platteland: de ontginning van woeste gronden remde de exodus naar de stad en creëerde een land van kleine, zelfstandige boeren. Gedurende de eerste helft van de twintigste eeuw beleefde het platteland in cultureel opzicht een bloeiperiode. Het was een overwinning van het 'morele platteland'. Pas in de jaren vijftig veranderde de teneur van het denken over het platteland. Niet meer het behoud van het 'eigene,' en een idealisering van de 'kleine boer', maar vooruitgang en emancipatie werden de sleutelbegrippen. Traditie en gehechtheid aan streek en dorp werden niet meer beschouwd als positieve waarden, maar als belemmeringen voor de noodzakelijke modernisering. De talloze kleine boeren werden een probleem. Het platteland moest zich ontworstelen aan haar 'achterlijkheid'. De boer moest moderniseren en zij die daartoe niet in staat waren, moesten overstappen naar de industriële werkgelegenheid. Niet de moralisten en de pessimistische traditionalisten overheersten het discours, maar optimistische, technocratische vooruitgangdenkers. De achterstelling van het platteland moest via een omvangrijk programma van landbouwmodernisering, bestuurlijke reorganisatie, industrialisering etc. verwezenlijkt worden. De verschillen tussen stad en platteland zouden zo in mentaal en sociaal opzicht volledig worden doorbroken. Deze modernistische anti-platteland attitude stelde op de gedachte dat het platteland een agrarische productieruimte is, en in principe niet an-

ders is dan een industriële productieruimte.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog komt er vrijwel een einde aan het stedelijk bouwen. De gedachte dat wonen, werken en vrijetijdsbesteding gescheiden ruimtelijke domeinen zijn, resulteerde in mono-functionele wijken, aan de rand van grotere agglomeraties. Ook het traditionele ‘dorpse’ bouwen ging verloren. Er kwam een eind aan de vorming van kleine boerengehuchten, lintbebouwing en ontginningsdorpen. Aan de rand van de plattelandsdorpen verschenen woonwijken die identiek waren aan die welke in de steden ontstonden. Stedelijkheid en landelijkheid gingen als het ware verloren in het modernistische ideaal van de nationale welvaartsstaat.

Tegenwoordige beschouwingen over het platteland staan niet meer in het teken van positieve of negatieve opvattingen over het type samenleving en moraal.

Ook maatschappelijke en economische modernisering spelen maar een beperkte rol. De ‘voltooing’ van het moderniseringsprogramma riep nieuwe tegenkrachten op, vooral vanaf het eind van de jaren tachtig in de vorige eeuw. Sindsdien wordt het plattelandsdiscours gekenmerkt door opvattingen over het fysieke milieu (natuur, landschap, ecologie) en de zintuiglijke waarneming (beleving, identiteit, authenticiteit). Natuur, landschap, beleving, erfgoed en esthetiek lijken meer en meer op de voorgrond te treden. Het platteland als specifieke morele, sociale en economische ruimte is verdwenen, maar daarvoor in de plaats is een conceptie gekomen van het platteland als ‘buitenplaats’ voor een door-en-door verstedelijkte samenleving. Het accent in het discours over stad en

platteland ligt nu op begrippen als stedelijkheid en landelijkheid: op sfeervolle contrasten en beleving. Het is daarom van belang om ons altijd goed te realiseren welke inhoud er wordt gegeven aan het begrip ‘platteland’ en welke relatie er wordt gelegd tussen ruimtelijke en sociaal-culturele kenmerken. Alleen tegen die achtergrond kan de vraag beantwoord worden of het nog wel zin heeft om dit begrip te gebruiken en of het een relatie heeft met de huidige werkelijkheid. Daarenboven moet niet worden vergeten dat het platteland, ondanks ingrijpende veranderingen, voor miljoenen mensen het decor vormt van hun alledaagse leefomstandigheden. Voor hen is de vraag of het platteland bestaat puur academisch.

Visies op het platteland in de sociale wetenschappen

In het huidige academische discours is men zich terdege bewust van de veelzijdigheid van het adjectief ‘ruraal.’ De meest gehoorde redenering luidt als volgt: Door de economische diversificatie van de plattelandseconomie en de sanering van de landbouw zijn de boeren een minderheidsgroep geworden. Cultureel en sociaal gezien onderscheidt de plattelandbevolking zich bovendien nauwelijks van de stedelijke bevolking. Het is weliswaar mogelijk om regio’s te onderscheiden op grond van verstedelijking en bevolkingsdichtheid, maar dit soort ruimtelijke indicatoren zijn in een tijd waarin mobiliteit en bereikbaarheid nauwelijks nog een obstakel vormen geen condities meer voor het voortbestaan van een aparte levenswijze en cultuur. Platteland en stad zijn onder-

ling zodanig geïntegreerd dat het tegenwoordig niet meer uitmaakt waar iemand woont, werkt of zich recreëert. Begrippen als regionale identiteit en cultuur hebben plaats gemaakt voor participatie in een globale samenleving, waarin mensen zich identificeren met een levensstijl die niet meer samenvalt met de ruimtelijke context. Stad en platteland worden in deze visie geabstraheerd van culturele noties, en al sociaal-ruimtelijke entiteiten verworpen.

Deze visie op het platteland in termen van sociaal-culturele specificiteit belicht echter slechts één aspect. In toenemende mate wordt aandacht gevraagd voor de ‘nieuwe’ symbolische en praktische betekenis van het platteland. Het ‘rurale’ of ‘landelijke’ is recent onderhevig aan een ‘renaissance,’ wat op allerlei manieren tot uitdrukking komt. Het landelijk wonen, de behoefte aan ongerepte natuur en landschappelijk schoon, het verlangen naar authentieke ervaringen, kortom het platteland als arcadia komt steeds meer op de voorgrond. Dit uit zich in talloze vormen, voornamelijk in het verheerlijken van de landelijke levensstijl en meer in het algemeen in de ‘themativering’ van het platteland als een product dat voor consumptieve doeleinden kan worden aangewend. ‘Ruraliteit’ is in deze visie allereerst een culturele constructie, een representatie, een verlangen. Dit heeft echter belangrijke consequenties voor het handelen: zo’n werkelijkheidsconstructie creëert haar eigen werkelijkheid.

Tenslotte is er nog een derde variant in het academische debat. Deze wijst op het feit dat plattelandsbewoners opvattingen en ideeën hebben die diep ge-

worteld zijn in hun alledaagse ervaring en niet zijn gebaseerd op een abstract academisch vertoog. Hoewel de plattelandsamenleving en cultuur diepgaand veranderd zijn, bestaat er nog altijd een omvangrijke ‘autochtone’ bevolkingsgroep die de oude plattelandscultuur levend houdt. Niet alleen voor deze mensen, maar ook voor andere bewoners van het platteland is het van groot belang dat het element van leefbaarheid gehandhaafd blijft, en dat het platteland niet verwordt tot een tijdelijke verblijfplaats van mensen die geen economische of sociale binding hebben met het dorp en de streek. Deze visie benadrukt het ‘leken’ perspectief van de ‘insiders.’ Het gaat niet om verbeelding van de werkelijkheid, maar om de geleefde werkelijkheid. Hier is geen sprake van een projectie van idealen op een andere werkelijkheid, maar van een niet reflexieve praktische habitus.

Plattelandsvernieuwing als noodzaak

Het platteland staat, zoals gezegd, volop in de belangstelling. Enkele decennia geleden werd het platteland nog gezien als een historisch relict. De modernisering van de landbouw en regionale integratie waren noodzakelijke voorwaarden om de plattelandsbevolking te doen delen in de algemene welvaartsgroei. Het platteland zou in deze visie automatisch worden opgenomen in de welvaartsontwikkeling en een specifiek plattelandsbeleid zou op den duur niet meer nodig zijn. Het tegenovergestelde is echter het geval. Hoewel het aantal boeren inderdaad sterk verminderde en er een grotere spreiding van welvaart kwam, ontston-

den er nieuwe opvattingen over het platteland. Dit leidde tot nieuwe probleemdefinities, gevolgd door nieuwe vormen van overheidssturing en interventie. Tegenwoordig lijkt in de modernistische houding ten opzichte van het platteland dan ook een kentering zichtbaar. Er is sprake van een nieuw élan, van een streven naar plattelandsvernieuwing, het ontdekken en valoriseren van de waarden van het platteland voor de samenleving als geheel. De vervlakking van de eens zo kenmerkende diversiteit en de dreigende verdwijning van historisch gegroeide landschappen en dorpskernen moeten in deze visie een halt worden toegeroepen. Het platteland wordt niet meer alleen gezien als het domein van de mensen die er toevallig wonen, maar als een collectief goed waar de samenleving als geheel de verantwoordelijkheid voor draagt en de vruchten van plukt. Het begrip ‘duurzame plattelandsontwikkeling’ verwijst bijvoorbeeld naar behoud van het nog bestaande culturele erfgoed, het conserveren van natuur en landschap en het handhaven en versterken van het sociale, economische en culturele leven op het platteland. Al dit soort kwesties staan hoog op de politieke agenda van zowel nationale overheden als van de Europese Unie. In plaats van agrarisch beleid wordt er nu een geïntegreerd plattelandsbeleid gevoerd, waarbij productieve, ‘consumptieve’ en leefbaarheidsaspecten onderling op elkaar zijn afgestemd. In de notitie ‘Vitaal platteland’ van het Ministerie van Landbouw wordt het ‘nieuwe platteland’ als volgt omschreven: ‘Hoewel de traditionele scheidslijnen tussen het platteland en de stad voor een deel snel verdwijnen, heeft het platteland nog

altijd een eigenheid die herontdekt en gewaardeerd wordt. Voor velen is het Hollandse landschap sterk verbonden met de Nederlandse identiteit. Daarbij tekent zich overigens een fundamentele verandering af van het landelijke gebied als fysieke ruimte voor voedselproductie naar het platteland als consumptieruimte, waarbij centrale waarden als authenticiteit, natuurlijkheid en kwaliteit een belangrijke rol spelen. Het platteland van de toekomst zal niet alleen de weerspiegeling zijn van de activiteiten van boeren en andere plattelandsbewoners, maar van de activiteiten en behoeften van alle Nederlanders.’

De ontwikkelingen die een dergelijke omslag in het denken over het platteland hebben teweeg gebracht zijn complex. Op de eerste plaats is er sprake van een verandering in het collectieve bewustzijn. Op het politieke en economische vlak is er sprake van een toenemende globalisering: het lot van mensen wordt steeds minder bepaald door lokale omstandigheden. Vanuit de huiskamer kunnen mensen beelden bekijken uit alle uithoeken van de wereld en in hun dagelijks leven worden ze voortdurend geconfronteerd met het ondoorzichtige en ongrijpbare karakter van de ‘grenzeloze’ samenleving. Dergelijke ervaringen schijnen een tegenkracht, op te roepen die in essentie neerkomt op het zoeken naar zekerheden en oriëntaties binnen locale, regionale en nationale grenzen. Een onderdeel hiervan is de belangstelling voor de eigen buurt, voor de kwaliteit van de directe leefomgeving. Het behoud van een karakteristiek en kleurrijk platteland vertegenwoordigt in dit opzicht een streven om een stukje van het eigen land buiten de

maalstroom van het gejaagde, moderne leven te houden. Er is behoefte aan het bestaan van ruimtelijke eenheden die een 'tegenkracht' symboliseren, een soort ontologische zekerheid. De opleving van de belangstelling voor het platteland is een uitdrukking van een intrinsieke behoefte aan continuïteit en stabiliteit in een steeds dynamischer, onpersoonlijker wereld. Deze trend is overigens niet alleen zichtbaar met betrekking tot het platteland: ook het streven naar het behoud van het stedelijke erfgoed valt hieronder.

Op de tweede plaats kan genoemd worden de marginalisering van regio's. Door het gebrek aan bestaansbronnen en woningen vertrekken vooral jongeren van het platteland. Deze ontvolking en vergrijzing gaan gepaard met het verdwijnen van allerlei voorzieningen, zoals scholen, winkels, medische verzorging etc. Om dit soort ontwikkelingen een halt toe te roepen, moet de economische bestaansbasis van de bevolking verbreed worden. Dit kan door een aantrekkelijk investeringsklimaat voor industrie en diensten te creëren, door het toerisme te ontwikkelen, of door het versterken van de landbouw. Plattelandsbeleid is daarom niet alleen gestoeld op sentimentele overwegingen van de vermoeide moderne mens, maar ook harde noodzaak om bij te dragen aan het economische en sociale draagvlak van de bevolking.

Een andere factor die oorzaak geweest is voor de omslag in de houding ten aanzien van het platteland is de nadelige invloed van de moderne landbouw op natuur en milieu. De aanpassing van het landschap aan gemechaniseerde, gespecialiseerde landbouw, de aantasting van flora, fauna en grondwater door pesti-

ciden en mest hebben in heel Europa geleid tot het inzicht dat de landbouw beter moet worden afgestemd op natuur en landschap. Het landbouwbeleid richtte zich uitsluitend op hogere productie en het landelijke gebied werd op de eerste plaats gedefinieerd in termen van productieve functies. Mede onder invloed toenemende overschotten en voedselveiligheidsvraagstukken richt het landbouwbeleid zich nu meer op het stimuleren van duurzame kwaliteitsproductie en behoud van natuur en landschap.

Marginalisering van rurale gebieden enerzijds en de schade van de moderne landbouw aan de omgeving zijn vooral het gevolg van de dynamiek van markten en technologie-ontwikkeling. Daarnaast zijn er ook een aantal factoren die van bredere maatschappelijke aard zijn. De toename van vrije tijd, mobiliteit en de daarmee samenhangende groei van toerisme en recreatie hebben bijvoorbeeld tot gevolg gehad dat de druk op het platteland is toegenomen. Steeds meer mensen zoeken daar rust en ruimte. Het platteland voorziet in een groeiende behoefte van mensen om zich tijdelijk onder te dompelen in een 'andere' wereld. Toerisme is daarmee, naast de landbouw, een belangrijke vormende kracht op het platteland geworden. In veel gevallen voorziet de toeristische vraag in de broodnodige verbreding van de plattelandseconomie, maar veel plattelandsbewoners zien het toeristische verkeer ook als een inbreuk op de lokale samenleving. Met het toerisme is het platteland een 'product' geworden dat moet voldoen aan de consumptieve wensen van de gebruikers.

Een andere ontwikkeling in de samenleving betreft de

grotere bezorgdheid bij burgers om gezondheid, natuur en milieu. De landbouw en de daarmee verbonden agribusiness hebben na de Tweede Wereldoorlog een steeds grotere afstand gekregen tot de consument. Van het voedsel uit supermarktketens is veelal niet bekend waar het vandaan komt en op welke wijze het geproduceerd is. De vraag naar ecologische en regionale landbouwproducten is een reactie op de anonimiteit van voedselketens, kritiek op de grootschalige geïndustrialiseerde landbouw en een uiting van zorg om de kwaliteit van voedsel, natuur en milieu. Naast consumentenbelangen, is ook de rol van de natuur- en milieubeweging van belang. Hoewel de roep om een beter beheer van natuurlijke hulpbronnen al in de jaren zeventig hoorbaar was, heeft het toch nog lang geduurd voordat regionale en nationale overheden een beleid zijn gaan voeren dat gericht is op milieu- en natuurbescherming. De vraag naar gezonde voeding en een goed leefklimaat voor in de natuur voorkomende planten en dieren stellen zodoende nieuwe eisen aan het platteland.

Door al deze ontwikkelingen is het overheidsbeleid met betrekking tot het landelijke gebied niet meer te omschrijven als 'landbouwbeleid.' Daarvoor in de plaats wordt nu gesproken over 'plattelandsontwikkeling,' wat het brede scala omvat van natuurbeheer, recreatievoorzieningen, ontwikkeling van landbouw en werkgelegenheid en sociaal beleid. Daarbij staat de overheid uiteraard niet alleen. Op het platteland worden talloze particuliere initiatieven ontplooid om vorm te geven aan de nieuwe uitdaging. Daarnaast ontstaan er ook nieuwe lokale organisaties,

waarin de belangen van zoveel mogelijk mensen vertegenwoordigd zijn, om als regio een zo groot mogelijke eigen inbreng te hebben in het ontwikkelingsproces.

Het platteland is van iedereen: een arena van conflicten

In de jaren tachtig van de vorige eeuw zien we dan langzamerhand de contouren ontstaan van een nieuwe visie op het platteland. Het was niet langer meer een relatief geïsoleerd gebied met een overwegend agrarische economie, maar het werd onderdeel van de samenleving als geheel, voorbestemd tot het bevredigen van collectieve behoeften. Voor een belangrijk deel is deze ontwikkeling gunstig voor het platteland, maar anderzijds heeft deze ontwikkeling ook tot gevolg dat er in het landelijke gebied nieuwe conflicten en spanningen ontstaan. Zo is het de vraag in hoeverre een dynamisch en economisch welvarend platteland kan samengaan met het behoud van natuur, een schoon milieu en culturele diversiteit. Het platteland is object van tegenstrijdige verlangens en doelstellingen, met als gevolg dat er zowel over als op het platteland tegenstellingen bestaan.

Op de eerste plaats is er het conflict tussen landbouw en omgeving. Boeren hebben zich in de na-oorlogse periode vol overtuiging ingezet om de landbouw te moderniseren en de consument een goedkoop voedselpakket te leveren. Nu zij echter ook worden aangesproken op hun rol als beheerder en hoeder van het landschap, is dat in veel gevallen moeilijk te combi-

neren met hun rol als ondernemer en hun gericht-
heid op inkomensmaximalisering. Boeren zijn er bo-
vendien niet allemaal van overtuigd dat zij verant-
woordelijk zijn voor milieuschade. Er wordt tegen-
woordig heel verschillend gedacht over de rol van
boeren. Moet de verantwoordelijkheid voor de omgang
met natuur, milieu en het landschap worden opgelegd
via strikte overheidsregels, of moet het aan boeren zelf
worden overgelaten via vormen van zelfregulering? Of
kan er beter een ruimtelijke scheiding tot stand ge-
bracht worden tussen landbouw en natuur?

De agrarische bevolking wordt geconfronteerd met
toenemende twijfels van consumenten over de kwali-
teit van de voeding, overheidsregels met betrekking
tot de bedrijfsvoering, en een stormachtige ontwikke-
ling in de sfeer van landbouwmarkten. Hun autono-
mie staat op het spel, en daarmee voor veel boeren de
zin van het boerenbestaan. Onder deze omstandighe-
den moeten zij op zoek naar een nieuwe identiteit.
Ook het toerisme op het platteland leidt tot nieuwe
conflicten. Verschillende typen toeristen hebben on-
derling afwijkende verwachtingspatronen. Sommigen
komen voor rust en stilte, terwijl anderen zich het
beste thuis voelen op grootschalige campings en in
attractieparken. Eco-toeristen hebben bijvoorbeeld
heel andere verwachtingen dan mountain-bikers en
surfers. Terwijl sommige toeristen op zoek zijn naar
authentieke cultuur, zoals oude dorpskernen en tradi-
tionele restaurants, vraagt het massatoerisme om
grootschalige voorzieningen. Toerisme vertegen-
woordigt als geen andere activiteit de verschillende
visies op het platteland.

Een typisch probleem zijn de plattelandsdorpen in de
zogenaamde peri-urbane gebieden, de groene long
rond stedelijke centra. Door het aantrekkelijke woon-
klimaat is de vraag naar woningen en bouwterreinen
daar zo groot dat de lokale bevolking niet meer kan
opbieden tegen de hoge prijzen die door stedelingen
geboden worden: de autochtone bevolking wordt
hierdoor binnen de eigen gemeenschap gemarginali-
seerd. Nieuwkomers, die op het platteland wonen
maar ergens anders werken, hebben veelal andere be-
langen dan de dorpsbewoners die afhankelijk zijn van
locale werkgelegenheid. Forensen en renteniers zijn
gesteld op rust en willen het karakter van hun
leefomgeving zoveel mogelijk in stand houden.
Nieuwe infrastructuur, woningbouw en industriële
ontwikkeling beschouwen ze als een aantasting van
het landelijke klimaat, terwijl dit juist voor een groot
deel van de plaatselijke actieve bevolking een voor-
waarde is voor economische en sociale zekerheid.
De tegenstellingen op het platteland kunnen op
plaatselijk niveau leiden tot een verscherping van de
politieke onenigheid en het langs gescheiden wegen
zoeken naar bondgenootschappen buiten de lokale
gemeenschap.

Boeren: van dominante bevolkingsgroep tot margina- le plattelandsbewoners?

Het 'nieuwe' platteland is een ruimtelijk segment in
de samenleving waarop verschillende claims en ver-
wachtingen zich concentreren. De overheid spant
zich in om via allerlei plannings- en reguleringsme-

chanismen deze ontwikkelingen in goede banen te leiden. De rol van de overheid in de plattelandsontwikkeling is uiterst gecompliceerd. Op de eerste plaats moet het beleid rekening houden met de behoeften die er in de samenleving bestaan, maar daarnaast dient het beleid ook oog te hebben voor het welzijn van de plattelandsbevolking. In veel gevallen kan de plattelandsbevolking profijt hebben van de nieuwe belangstelling voor het landelijke gebied, bijvoorbeeld door de werkgelegenheid die er in de toeristische sector wordt gecreëerd. Maar voor de agrarische bevolking zijn de vooruitzichten niet altijd gunstig.

In het bijzonder de boeren werkzaam in de intensieve veeteelt lijken weinig toekomst te hebben. De investeringen die gepaard gaan met een ecologisering van de productie zijn door individuele ondernemers vaak niet op te brengen. Daar staat echter tegenover dat het onder boeren steeds aantrekkelijker wordt om het bedrijf te verbreden en zich op allerlei nevenactiviteiten te storten. In Nederland zijn daarvan al talloze voorbeelden, variërend van het onderdak bieden aan toeristen en het zelf kaas maken tot het oprichten van een camping of het verhuren van paarden.

Een groot deel van de plattelandsbevolking is afhankelijk van een bestaan op het platteland en voor hen is het van belang dat ze niet hoeven weg te trekken. Het op peil houden van een redelijke bevolkingsomvang in rurale gemeenschappen is van groot belang voor de leefbaarheid. Daarbij gaan de gedachten niet zozeer uit naar 'buitenstaanders' die zich als forenzen of renteniers op het platteland hebben teruggetrok-

ken, maar om de dorpsbewoners die historisch en cultureel de kern van de plattelandsbevolking vormen. Met name voor jonge starters op de woningmarkt zijn de problemen om in het eigen dorp te kunnen blijven wonen vaak onoverkomelijk.

Wanneer we denken aan een bevolkingscategorie die uitsluitend op het platteland voorkomt, dan zijn dat de boeren. Hun beroepsuitoefening is verbonden met de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen en daarmee onderscheiden ze zich van de meeste andere beroepsgroepen. De landbouwbeoefening in Nederland is overwegend georganiseerd op gezinsbedrijven. Dat zijn relatief kleine bedrijven die van arbeid en kapitaal worden voorzien door het gezin van de ondernemer. Deze organisatie van de productie wijkt af van de arbeids- en bezitsverhoudingen die dominant is in de industriële sector. De productie is in handen van kleine zelfstandigen met een sterk ontwikkeld besef van onafhankelijkheid en een grote binding met het beroep.

De verwevenheid van gezin en bedrijf heeft bovendien tot gevolg dat het economisch handelen van boeren niet te begrijpen is zonder aandacht te besteden aan waarden en doelstellingen die in de gezinssfeer liggen. Doordat het bedrijf meestal van vader op zoon wordt overgedragen en mensen van niet-boeren afkomst slechts moeilijk toegang hebben tot de landbouw, heeft de boerenbevolking een eigen karakter behouden. Door hun historische binding met streek en dorp en hun intieme relatie met natuur en landschap is het niet verbazingwekkend dat de boerenbevolking als het ware het 'eigendom' van het platteland claimt.

De toestroom van stedelingen en de inmenging van de overheid in landbouw, natuur en milieu wordt door hen vaak met lede ogen aangezien. Ze hebben het gevoel dat het ze allemaal overkomt, en hebben de neiging zich tegen dit soort ontwikkelingen af te zetten.

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat de overheid boeren steeds meer betreft bij ontwikkelingen op het platteland en tracht gebruik te maken van hun innovatiegezinheid en ervaringskennis. Begrippen als 'zelfregulering' en 'endogene ontwikkeling' spelen in op het principe dat lokale ontwikkeling gebaseerd moet zijn op initiatieven, inzichten en mogelijkheden van de plaatselijke bevolking.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft de boerenbevolking de uitdaging om het landbouwbedrijf tot een moderne onderneming om te vormen met beide handen aangegrepen. Er was aanvankelijk veel verzet en veel kleine bedrijven hebben het hoofd niet boven water kunnen houden. De sanering van de landbouw heeft diepe sporen getrokken op het platteland en de huidige boeren beschouwen zich als de overwinnaars van dit proces. Nu er weer nieuwe uitdagingen zijn, zal er zeker weer een selectieproces optreden, maar er is geen reden om aan te nemen dat het nieuwe type boer - nu de 'plattelandsondernemer' genoemd - zich niet zal weten te schikken in de rol die hen wordt toebedeeld.

Ook onder de boeren zelf is er in toenemende mate sprake van een verbreding van het inkomen. Naast het bedrijf wordt een deel van de week elders gewerkt. Boerenzoons zijn bovendien niet meer per definitie

voorbested het ouderlijke bedrijf over te nemen en werken meestal in andere sectoren van de economie. Al dit soort ontwikkelingen hebben tot gevolg dat het boerengezin de binding met de landbouw verliest en meer geïntegreerd wordt in de samenleving. Dat dit gepaard gaat met spanningen en twijfels over de eigen identiteit is niet meer dan logisch.

Opleving van de plattelandscultuur?

Aan het begin werd de vraag gesteld 'bestaat het platteland?' Het antwoord op deze vraag luidt 'ja' en 'neen.' Het platteland in de zin van een mozaïek aan hecht geïntegreerde lokale samenlevingen bestaat niet meer. In een niet eens zo ver verleden kon men nog spreken van lokale samenlevingen, met een eigen cultuur, een overwegend boerenbevolking en een sterke gerichtheid en afhankelijkheid van de plaatselijke omstandigheden. Zowel in economisch, politiek, religieus en sociaal opzicht bestond het platteland uit een groot aantal op zichzelf staande 'eilanden'. 'Het platteland' in algemene zin had een aantal gemeenschappelijke kenmerken die het duidelijk onderscheidden van de stedelijke centra. Veel mensen idealiseren dit platteland. Plattelandstoerisme, de populariteit van de 'landelijke levensstijl' en de belangstelling voor dialect en folklore zijn te zien als onderdelen van het verlangen naar deze 'authentieke' wereld. We kennen dit platteland uit kinderverhalen, negentiende-eeuwse schilderijen, romans, en uit talloze hedendaagse nostalgische representaties. Behoudens als idylle, als imaginaire constructie, be-

staat dit platteland natuurlijk al lang niet meer. Maar de kracht van de verbeelding, en de consequenties van idyllische representaties moeten niet onderschat worden. Niet zelden wordt het landschap of een dorpsgezicht beoordeeld en beleefd op grond van de mate waarin het overeenstemt met een ideaalbeeld. In die zin is de landelijke idylle diep geworteld in de westerse cultuur, en kan als zodanig een belangrijke rol spelen in het discours over het landelijke gebied. De desintegratie van het platteland is al in de negentiende eeuw begonnen met de commercialisering van de landbouw en de exodus van de plattelandsbevolking. De landbouwontwikkeling kan gekarakteriseerd worden als een voortgaand proces van de-localisering, waarbij het boerenbedrijf steeds meer geïntegreerd werd in nationale en internationale markten en afhankelijk werd van industriële inputs en overheidsregulering. De landbouw is weliswaar nog steeds gesitueerd in het landelijk gebied, maar is voor een groot deel losgekoppeld van de lokale dynamiek. De landbouw - en daarmee de productieve functie van het platteland - is een onderdeel van nationale en internationale markten.

Gelijksoortige ontwikkelingen hebben zich voorgedaan met betrekking tot het platteland als fysieke ruimte. In het verleden was het platteland de gecombineerde woon-, leef- en werkomgeving van een bevolking die op elkaar en op de natuurlijke omgeving was aangewezen. Na-oorlogse ontwikkelingen hebben tot gevolg gehad dat het platteland deze integrale, lokale functie heeft verloren. Het landschap, de natuur en de natuurlijke hulpbronnen voorzien nu in collec-

tieve behoeften van de samenleving. De sedentaire plattelandsbevolking bestaat uit aparte segmenten, die ieder op zich slechts een partiële relatie hebben met de landelijke omgeving en onderling geen hecht geheel vormen.

De motivatie van een grote groep plattelandsbewoners ligt in het landelijk wonen op zich. De bevolking werkzaam in de diensten- en industriële sector heeft uitsluitend een binding op grond van de locatie-overwegingen van ondernemingen. Het bestaan van degenen die afhankelijk zijn van de toeristische sector is afhankelijk van bezoekers die zich aangetrokken voelen tot het platteland als attractie. Kortom, het platteland is een gefragmenteerd geheel van activiteiten en bevolkingsgroepen, die onderling gemeen hebben dat ze gelokaliseerd zijn in een specifieke ruimte. Deze ruimte is echter op verschillende manieren geïntegreerd in de samenleving. Het platteland ontleent zijn identiteit en dynamiek aan bredere maatschappelijke, politieke en economische factoren. Deze analyse van lange termijn processen moet echter tegelijkertijd genuanceerd worden. Vanuit een afstandelijk macro-perspectief kan dan wel geponeerd worden dat het platteland een geïntegreerd onderdeel is van de samenleving als geheel en dat het daardoor niet meer als afzonderlijke categorie kan worden beschouwd. Maar deze realiteit wordt natuurlijk niet door iedereen als zodanig ervaren. Enerzijds is er sprake van het voortbestaan van een diepgeworteld cultureel besef dat stad en platteland verschillend zijn. Het is het beeld van de rurale idylle, het idee van het platteland als een harmonieus, traditioneel geheel,

van een dicht bij de natuur staande authentieke levenswijze.

Daarnaast is de fysieke afstand tot de plattelandsruimte voor de meeste mensen groot. Als na enige uren reizen door drukke stadswijken en over snelwegen de wijde vergezichten en landwegen bereikt worden, is er onoverkomelijk een gevoel van verschil, van het betreden van een andere wereld. Ook al kan dan op analytisch niveau beweerd worden dat deze wereld een integraal onderdeel is van de moderne samenleving en dat de ervaring van het 'andere' tegenwoordig kenmerkend is, dan nog zal dit op het persoonlijke vlak eerder in termen van scheiding dan verwevenheid worden ervaren. Dit soort populaire visies dragen in belangrijke mate bij tot het voortbestaan van het platteland als aparte categorie. Andersom gelden dit soort processen ook. Plattelandsbewoners ervaren een bezoek aan een stedelijke metropool als een verblijf in een andere wereld. De confrontatie met verkeersoverlast, stank, drugs, criminaliteit en armoede versterkt het beeld dat in de media voortdurend wordt verspreid over de stedelijke samenleving.

Tenslotte wordt het idee van bestaan van het platteland versterkt door het feit dat het zowel nationaal als internationaal hoog op de politieke agenda staat. Zeker omdat het gaat om het versterken van de plattelandseconomie en het stimuleren van het lokale besef wordt dit geïnterpreteerd als een poging om het platteland ook als zelfstandige eenheid een nieuwe plaats te geven. Een begrip als geïntegreerde plattelandsontwikkeling duidt op het herstel van de integriteit van het platteland als duurzaam, evenwichtig geheel,

als een rem op het proces van desintegratie en fragmentatie.

Bovenstaand is het bestaan van het platteland vooral gezien als een uiting van populaire ideeën en interpretaties van het politieke discours. Voor een deel van de plattelandsbevolking zijn dit soort ideeën en interpretaties niet van doorslaggevend belang. Hun denken over het platteland is nauwelijks reflexief, in de zin van het nadenken over verschillen en 'anders' zijn. Het gaat hier voornamelijk om plattelandsbewoners wier referentiekader sterk lokaal gericht is en, zonder dat bewust uit te dragen, een eigen cultureel karakter heeft. Zij spreken een lokaal dialect, oriënteren zich vooral op de eigen leefomgeving, voelen een binding met dorp en streek en onderscheiden zich in hun denken en doen van de allochtone plattelandsbevolking. Vaak wordt gedacht dat het hier om een overblijfsel van de oude plattelandssamenleving gaat, om een verdwijnende levenswijze. Dit soort visies gaat echter voorbij aan het feit dat het om een springlevende cultuur gaat, die qua vorm en inhoud aan verandering onderhevig is. Te denken valt bijvoorbeeld aan de jongerencultuur, het religieuze leven, rituelen rondom geboorte, huwelijk en sterfte en het buurt- en gezinsleven. Opvallend is ook dat de identiteit van autochtone plattelandsbewoners vooral vorm krijgt in de lokale context.

Naast deze gehechtheid aan het lokale leven, die een deel van de plattelandsbevolking een eigen karakter geeft, is er de laatste jaren ook in toenemende mate sprake van georganiseerde vormen van culturele

herwaardering van het platteland. Te denken valt aan het organiseren van traditionele jaarmarkten, het stimuleren van de studie van streektaal en streekgevoonten, het bewaren van karakteristieke dorpsellemen. Al dit soort activiteiten, die gericht zijn op het in stand houden en het in ere herstellen van tradities, hebben iets kunstmatig en de initiatieven daartoe worden meestal niet door de autochtone lokale bevolking genomen. In Nederland zijn de initiatiefnemers vaak mensen met een hogere opleiding, de plaatselijke, middenstand en forensen. Zij hebben verschillende motieven om hun dorp of streek weer iets van de 'oude glans' terug te geven: ze zijn op zoek naar de wortels van hun bestaan, ze willen toeristen aantrekken, of ze zijn simpelweg op zoek naar een prettige vorm van vrijetijdsbesteding.

Besluit

Concluderend kunnen we stellen dat het platteland bestaat. Maar niet als een eenduidige werkelijkheid. Analytisch gezien is het platteland versmolten met de

rest van de samenleving. Als idee, als sociale constructie is het springlevend. Als kader voor het alledaagse bestaan is het voor een deel van de plattelandsbevolking een vanzelfsprekende realiteit. Vanuit de politiek geredeneerd is het een beleidsdomein. Voor de landbouw is het platteland een logische vestigingsplaats. Of we nu kijken naar het landschap, de natuur, de bebouwde omgeving, de bevolking en hun activiteiten, steeds doemt het platteland weer in een andere gedaante op. Dan weer als een betwiste grootheid, dan weer als een vanzelfsprekendheid, en dan weer als een historisch relict. De veelzijdigheid van het platteland, gecombineerd met de veelheid van wensen en ideeën die erover bestaan, hebben logischerwijs tot gevolg dat er niet gemakkelijk een consensus gevonden kan worden over de toekomstige ontwikkeling. Het lijkt een paradox: achter de façade van het zo vreedzaam uitzierende platteland gaan talloze conflicten en tegenstellingen schuil. Deze constatering is op zich al een voldoende illustratie voor het feit dat het platteland van ons allemaal is, en dat het daarmee niet ontsnapt aan de tegenstellingen die binnen de samenleving als geheel bestaan.

Boeren, burgers en buitenlui in de Stedendriehoek

Bas van Leeuwen, Esther van der Linden, Sander Muns
Marlon Pijpelink, Liesbeth de Theije, Jolanda in 't Veld

Mogen wij u een vraag stellen? 'Wat is uw eerste associatie met het woord landelijk gebied?'

'Boeren'

'Knuffelkoeien'

'Natuurontwikkeling'

'Nieuwbouw'

'Open ruimte'

'Gezelligheid'

'Rondweg'

'Stankoverlast'

'Fietsen'

Een simpele vraag, maar een diversiteit en complexiteit aan antwoorden. Zo is ook dit onderzoeksrapport dat voor u ligt. Aan de ene kant lijkt het een simpele opdracht, maar aan de andere kant is het een complex geheel. Deze complexe werkelijkheid wordt benaderd door in gesprek te gaan met bewoners van het lande-

lijke gebied binnen de Stedendriehoek.

Vanaf deze plaats willen we iedereen die heeft meegewerkt aan de interviews hartelijk bedanken. Zonder deze input was het voor ons niet mogelijk geweest om inzicht te krijgen in de problematiek en ontwikkelingen van het landelijke gebied.

Wij hopen dat dit onderzoek zal bijdragen aan de discussie over de toekomst van het landelijke gebied specifiek gericht op de Stedendriehoek. Dit onderzoek wil een handvat of richting bieden voor de mogelijkheden voor woningbouw in het landelijke gebied.

1. Inleiding

De stad en het landelijke gebied zijn altijd al met elkaar verbonden geweest. Terwijl in het verleden de stad en het landelijke gebied functioneel en ruimte-

lijk waren gescheiden, is tegenwoordig stedelijke groei en spreiding de oorzaak dat steeds meer landelijk gebied verdwijnt of verweven moet worden met stedelijke invloeden. Zo heeft stedelijke ontwikkeling sociale en ruimtelijke gevolgen voor het platteland. De sociale gevolgen van stedelijke ontwikkeling zijn van invloed op de bevolking van het landelijke gebied, doordat er steeds meer stedelijke invloed is in de cultuur van het landelijke gebied. De ruimtelijke gevolgen voor het landelijke gebied worden veroorzaakt doordat er benaderingen van stedelijke planning worden toegepast voor de planning van het landelijke gebied of doordat stedelijke netwerken gerealiseerd dienen te worden waarbij de open en groene ruimte van het landelijke gebied verdwijnt. Voor de integratie van de stedelijke ontwikkeling in het landelijke gebied is een goede aanpak noodzakelijk. Een belangrijk aspect is dat er verschillende landelijke vormen zijn en dat het landelijke gebied op verschillende manieren wordt ervaren. In het kader van het MSc-vak ‘Stedelijke ontwikkeling en veranderingen in het landelijke gebied in hedendaagse gemeenschappen’ aan Wageningen Universiteit, leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke analyse, heeft er een klein onderzoek plaatsgevonden. In dit onderzoeksrapport is getracht om sociale, politieke, theoretische en empirische gegevens te integreren.

Als voorbereiding op dit onderzoek heeft iedere student kennis genomen van literatuur over theoretische concepten van stad-land relaties, om vervolgens individueel essays te schrijven over de volgende onderwerpen: Verstedelijking en haar invloed op het lande-

lijke gebied; beschrijving van het platteland; landschapsperceptie en verandering; voorkeuren voor wonen in het landelijke gebied en visuele analyse. Voor de verdere voorbereiding van dit onderzoek is er aan de hand van deze inhoudelijke kennis in studentgroepen een interviewschema opgesteld. In deze interviews zijn de volgende onderwerpen aangehouden:

- Representatie en ervaring van het landelijke gebied
- Het landelijke leven (ervaring, identiteit en deelname)
- Ervaringen en perceptie van sociaal-ruimtelijke veranderingen (inzicht in problemen met landschap en sociaal-culturele veranderingen)
- Landelijk wonen (denkbeelden en voorkeuren, incl. visuele analyse)

Voor dit onderzoek zijn de interviews afgenomen onder inwoners van de regio Stedendriehoek, gelegen tussen de steden Apeldoorn, Zutphen en Deventer. Dit onderzoeksrapport richt zich voornamelijk op het zuidelijke gedeelte van de Stedendriehoek, rondom de plaatsen Zutphen, Voorst en Klarenbeek. De probleemstelling voor dit onderzoek luidt als volgt: ‘Hoe leiden de stedelijke ontwikkelingen binnen de Stedendriehoek tot veranderingen in het omliggende platteland en hoe worden deze ervaren door de bewoners van hetzelfde landelijk gebied?’ Door een antwoord te geven op de bovenstaande probleemstelling wordt getracht om het doel van dit onderzoek, namelijk onderzoeken hoe bewoners van het landelijke gebied in de Stedendriehoek de verstedelijking en de

sociaal-ruimtelijke gevolgen ervaren en hoe dit samenhangt met woonvoorkeuren, te bereiken.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de invloed van verstedelijking in het landelijke gebied, deze invloed wordt beschreven aan de hand van de processen die spelen tussen stad en land en de gevolgen die deze hebben voor het landelijke gebied. Hieruit volgen in hoofdstuk 3 de onderzoeksvragen, de onderzoeksmethode en de uitleg van de casestudie, de Stedendriehoek. De volgende drie hoofdstukken zullen een relatie leggen tussen de theoretische concepten en de uitkomsten van de casestudie. Hoofdstuk 4 gaat in op de representatie, ervaring van het landelijke gebied en het landelijke leven. Hoofdstuk 5 behandelt de ervaringen en perceptie van sociaal-ruimtelijke veranderingen, terwijl hoofdstuk 6 het onderwerp landelijk wonen beschrijft. Vervolgens wordt in hoofdstuk 7 samengevat wat de empirische resultaten van de drie voorgaande hoofdstukken zijn, hieruit volgt tevens een synthese. Tot slot zijn in hoofdstuk 8 de discussies en verdere aanbevelingen opgenomen ten aanzien van dit onderzoek.

2. De verstedelijking van landelijk gebied

Binnen het huidige landelijk gebied zijn verschillende processen aan de gang die resulteren in veranderingen. Als er over deze veranderingen van het landelijke gebied gepraat wordt, wordt vaak in een adem de verstedelijking van het platteland genoemd. Voor een

ieder een bekend proces. Maar het is ook een erg complex en diffuus proces, dat zich op verschillende ruimtelijke schalen verschillend voordoet, en waar verschillende ontwikkelingen aan ten grondslag liggen. Daarom kan er aan verschillende 'dingen' gedacht worden wanneer er over de verstedelijking van het landelijke gebied gesproken wordt, bijvoorbeeld aan de door menselijke handelingen toenemende bepaling van het traditionele landschap, de veranderende manier waarop mensen omgaan met hun omgeving, en een proces van ruimtelijk verspreiding (An-trop, 1999).

Er doen zich verscheidene ontwikkelingen voor in het steeds meer verstedelijkte landelijk gebied. Zoals de toenemende behoefte aan wonen en woningen dicht bij de stad en/of stedelijke kern, de ontwikkeling van nieuwe economische activiteit dicht bij de stad en de toename van de recreatie. Dit alles kan in een grotere belasting van het wegennet en het ontstaan van *urban fringes* resulteren. Onder *urban fringes* worden de landelijk ringen rondom een stedelijk gebied verstaan, die in verschillende mate aan verstedelijking onderhevig zijn.

Sociale en economische processen liggen ten grondslag aan het ontstaan van deze *urban fringes* (Salomon, 2005), die verschillende gevolgen kunnen hebben. Zoals een grotere diversiteit aan mensen binnen het landelijke gebied. Waar vroeger de agrariërs het landelijke gebied domineerden, zijn ze nu in de minderheid geraakt. Verder ervaart de lokale samenleving een transformatie van een productie georiënteerde naar een consumptie georiënteerde samenleving.

Doordat het landelijke gebied niet meer ‘vanzelfsprekend’ gedomineerd wordt door de landbouw, en er zich op verschillende plaatsen en op verschillende schaalniveaus veranderingen voordoen, zijn er verschillen tussen mensen ontstaan over wat zij als ‘hét landelijke gebied’ zien. Bovendien hebben mensen een verschillend ideaalbeeld van een landelijk gebied en eveneens een bijbehorende voorkeur ontwikkeld. Waar dit bovenstaande verhaal redelijk algemeen is, en geldt voor vele landelijke gebieden in verschillende landen, geldt dit ook voor de landelijke gebieden in Nederland. Ook hier domineert de landbouw niet langer het landelijke gebied, is de druk van het willen wonen op het platteland erg groot en daarmee de kans op het dichtslippen erg reëel en krijgen de mensen op het platteland in verschillende gebieden steeds meer te maken met ‘buitenstaanders’. Door dit alles is het onderzoek binnen en naar het landelijke gebied en de rurale samenleving erg interessant geworden.

3. Probleem, methodiek en casestudie

In dit hoofdstuk zullen aan de hand van de problemen en doelstelling uit de inleiding de onderzoeksvragen en de bijbehorende methodiek worden beschreven. Dit onderzoek is uitgevoerd in de vorm van een casestudie in de Stedendriehoek. Een beschrijving van het casestudiegebied zal ook in dit hoofdstuk worden gegeven.

Onderzoeksvragen

In het voorgaande hoofdstuk over de invloed van verstedelijking op het landelijke gebied is al beschreven welke processen er gaande zijn in het landelijke gebied. Deze processen leiden veelal tot problemen in de kleine kernen. Dit is een ontwikkeling waar veel beleidsmakers mee worstelen. Stedelijke uitbreiding is een gegeven van alle dag waar men niet omheen kan. Daarom is het van groot belang dat deze uitbreiding zo veel mogelijk gebeurt volgens de wensen en beleving van de huidige bewoners. Om te onderzoeken hoe bewoners van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek denken over landelijkheid, identiteit en veranderingen in het gebied en de wensen wat betreft nieuwbouw, zijn onderstaande onderzoeksvragen opgesteld.

- Wat verstaan bewoners van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek onder landelijkheid?
- Waaraan ontleen bewoners van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek hun lokale identiteit?
- Hoe worden sociaal ruimtelijke veranderingen ervaren door bewoners van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek?
- Welke voorkeuren hebben bewoners van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek voor nieuwbouw in hun streek?
- Wat is de invloed van de verstedelijking en de sociaal-ruimtelijke gevolgen op de woonvoorkeuren van bewoners van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is het van groot belang dat er een empirische studie wordt gedaan die gebaseerd is op onderzoek onder *ordinary people*. Door deze groep mensen te vragen naar hun mening en beleving wordt er inzicht verkregen in wat er werkelijk leeft in het landelijke gebied van de Stedendriehoek. Door deze lokale benadering wordt de top down aanpak van de Stedendriehoek tegen het licht gehouden aangaande de wensen en behoeftes van de streek.

Methodiek

Om tot een antwoord te komen op bovenstaande onderzoeksvragen is literatuur bestudeerd en zijn tien semi-gestructureerde interviews afgenomen. Het bestuderen van de door de docent opgegeven literatuur is individueel gebeurd. Elk thema werd afgesloten met het schrijven van een essay van 1500 woorden over het betreffende onderwerp. In totaal zijn vijf onderwerpen bestudeerd, te weten 'verstedelijking en haar invloed op het platteland', 'beschrijving van het platteland', 'landschapsperceptie en verandering', 'voorkeuren voor wonen op het platteland' en 'visualisatie en invloed analyse'. Voor de interviews is een interviewschema opgesteld door verschillende groepen studenten die elk voor een eigen thema vragen hebben gemaakt. Bij het beantwoorden van de vragen hoort ook het beoordelen van foto's van nieuwbouw in het landelijke gebied. Door de practicumbegeleiding was een lijst met mogelijke interviewadressen verstrekt. Na een aantal teleurstellende telefoontjes is

besloten om zonder van te voren gemaakte afspraken naar het studiegebied te gaan. De interviews zijn op drie locaties afgenomen, die verderop nog uitgebreider worden beschreven: middelbare school in Warnsveld (Isendoorn College), Voorst en Klarenbeek.

Met een busje zijn 6 studenten woensdag 12 april 2006 naar de bovengenoemde locaties gereisd. De interviews werden afgenomen in groepjes van twee studenten; de eerste persoon stelde de vragen en de tweede persoon maakte aantekeningen van de antwoorden. De verschillende locaties binnen een plaats zijn gekozen om zo bewoners binnen gevarieerde woonmilieus te kunnen interviewen en om de data vervolgens te kunnen vergelijken.

Het houden van een tiental semi-gestructureerde interviews heeft zijn beperkingen. Behalve dat vragen niet helemaal uit de verf kunnen komen of respondenten onduidelijke of onbruikbare antwoorden geven, is het zo dat maar van een zeer kleine groep mensen hun mening nu bekend is. Dit is een gegeven waarbij rekening moet worden gehouden. Aan de andere kant biedt het houden van interviews mogelijkheden om in detail op de mening en achtergronden van mensen in te gaan. Dit geeft de mogelijkheid om achter motieven en beweegredenen te komen van gedrag van de bewoners in het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek.

Geïnterviewden

De respondenten van de gehouden interviews zullen hier kort beschreven worden. Op de middelbare

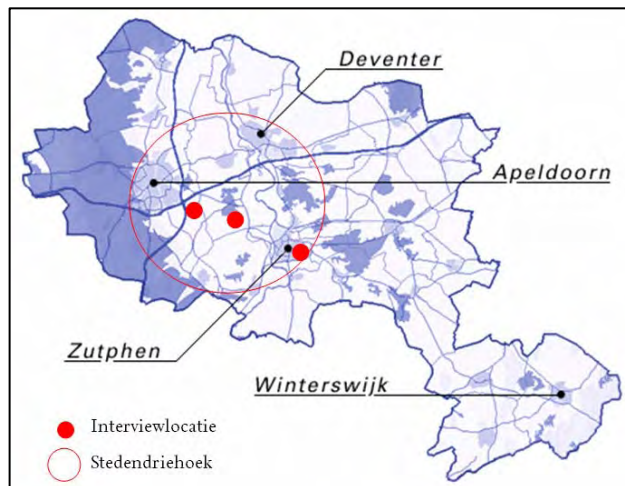
school heeft een toevallig ontmoette facilitair medewerker ons begeleid. Op deze school zijn twee medewerkers en twee leerlingen geïnterviewd. Een van de geïnterviewden was een docente Aardrijkskunde (37 jaar), die sinds een paar jaar in de Stedendriehoek woonde. De andere geïnterviewde (53 jaar) woonde al zijn hele leven in Voorst. De twee leerlingen (beide 16 jaar) die zijn geïnterviewd zaten in de bovenbouw en woonden al hun hele leven in een klein dorpje van de Stedendriehoek. Er zijn niet meer leerlingen geïnterviewd omdat we een zo breed mogelijk veld aan respondenten nastreefden.

De tweede interviewlocatie was Voorst. Hier zijn twee interviews afgenomen in verschillende delen van de kern en een interview in het buitengebied. Er is aangebeeld bij willekeurige adressen. Een man (69 jaar) van een ouder echtpaar was zeer bereidwillig om mee te werken en was actief in veel plaatselijke verenigingen. Dit echtpaar had al hun hele leven in de streek gewoond en was ook zeer verbonden met de streek. Een ander interview is afgenomen met een man van 45 jaar die eerst in Voorst woonde en nu erbuiten. Het derde interview in Voorst is afgenomen op een woonboerderij, die bewoond wordt door nieuwkomers. De derde locatie was in Klarenbeek. Hier is een interview in de kern afgenomen, de ander aan de rand van de kern en de laatste in het landelijke gebied. Het echtpaar (70 en 76 jaar) dat in de kern is geïnterviewd, woont al voor het grootste gedeelte van hun leven in Klarenbeek. Dit was ook goed te horen aan het dialect dat ze spraken. De vrouw (45 jaar) die geïnterviewd is aan de rand van de kern was eigenaar van een autobeb-

drijf en woont haar hele leven al in de streek. Het laatste interview in Klarenbeek is afgenomen bij de bewoners van een traditionele boerderij in het landelijke gebied.

Casestudiegebied

Het onderstaande kaartje laat zien waar de Stedendriehoek zich bevindt en waar de interviews zijn afgenomen. De Stedendriehoek is een regionaal samenwerkingsverband tussen zeven verschillende gemeenten. Door samen te werken hoopt de Stedendriehoek de kwaliteit van het hele gebied te verbeteren. Hiertoe heeft zij een gezamenlijk toekomstbeeld voor de regio geschetst. Hierin komen zowel economische als fysieke en sociale aspecten aan de orde. Binnen de Stedendriehoek zijn de steden Apeldoorn, Zutphen en Deventer de grootste. Brummen, Epe, Voorst en Lochem zijn de andere gemeenten die par-

ticiperen in dit samenwerkingsverband. Dwars door het gebied heen loopt de rivier de IJssel. Apeldoorn ligt aan de oostkant van de Veluwe en heeft op 1 oktober 2005 ongeveer 156.000 inwoners. De woningvoorraad bedroeg op ditzelfde tijdstip 64.409 woningen (gemeente Apeldoorn, 2005). Zutphen ligt ten oosten van de rivier de IJssel en had op 1 januari 2004 precies 36.654 inwoners (www.zutphen.nl). Deventer ligt ten noorden van Zutphen en ook aan de oostkant van de IJssel. In deze gemeente bedroeg het inwoneraantal op 1 januari 2005 bijna 95.000 (www.deventer.nl).

Tussen deze drie grote gemeenten in ligt een kleinschalig kampenlandschap dat zich kenmerkt door kleine kernen, onregelmatige verkaveling, bebossing en beeklopen. Op dit moment is het landgebruik grotendeels agrarisch. Het binnengebied herbergt een aantal cultuurhistorische relictten, zoals sprengen voor papierfabrieken en industrie op historisch bepaalde plaatsten. Tevens wordt er natuur ontwikkeld, bijvoorbeeld bij het Beekbergsche Woud. De steden Apeldoorn, Deventer en Zutphen zijn op zoek naar uitbreidingslocaties voor nieuwe woningbouw. Op het moment worden er al flink wat wijken aangebouwd aan de randen van de stad. Ook de kleine kernen zijn actief bezig met nieuwbouw om de eigen bevolking op te kunnen vangen.

4. Representatie en beleving van het landelijke gebied

‘Clear your mind and think of the word ‘rural.’ What image do you see?’ zo begint Micheal Woods met zijn

artikel ‘Defining the rural’. Met dit begin van zijn artikel probeert Woods een eye opener te maken naar de definitie van het begrip ‘rural’ dat zich nog niet gemakkelijk laat vangen in een bepalende definitie. Dit geldt eveneens voor de definitie van het begrip platteland. Het blijkt dat het beeld van het platteland bij mensen nogal verschillend is. Bij mensen in het westen van het land leeft al gauw het beeld van bloembollen, glastuinbouw, polders en droogmakerijen. Terwijl mensen uit het noorden van Nederland meer in de richting denken van grootschalige landbouwproductie en ruimte, het beeld van droogmakerijen en bedijking leeft in de noordelijke provincies veel minder. Het beeld dat het landelijke gebied bij mensen oproept is niet alleen op grote afstand verschillend maar kan ook al grote verschillen op lokaal niveau met zich meebrengen. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de beleving van het platteland en het beeld wat het landelijke gebied bij mensen (uit de Stedendriehoek) oproept.

De betekenis van het landelijke gebied

Steden zijn fantastische uitvindingen. Nergens is zo veel te beleven, is er zo veel vernieuwing en intens openbaar leven. Veel mensen genieten van de magie van de grote stad. Maar mensen hebben contrasten nodig. Een stad is pas compleet als hij naast alle hektiek ook rust en ruimte kan bieden. Deze rust en ruimte kunnen geboden worden in de vorm van een toegankelijke landelijke gebied.

Al sinds het ontstaan van de steden staat het landelij-

ke gebied in relatie met de stad. Een relatie die gebouwd is op contrasten. Echter is de functie van het landelijke gebied in de loop der jaren veranderd. In de afgelopen decennia heeft het landelijke gebied een transformatie ondergaan van agrarische productie ruimte naar een multifunctionele consumptie ruimte. Naast de bestaande agrarische en natuurfunctie van het landelijke gebied heeft de groene ruimte zich voornamelijk ontwikkeld tot recreatiegebied. Jaarlijks trekken vele mensen, voornamelijk stedelingen, het landelijke gebied in om zich te ontspannen, te genieten van natuur en cultuur, op zoek te gaan naar fysieke uitdaging of om educatieve redenen. Deze recreatieve activiteiten verschillen van een korte wandeling, fietstocht of bezoek aan een manege tot langdurige (kampeer)vakanties. Met name de minder verstedelijkte provincies als Drente, Groningen, Friesland en Zeeland zijn zeer in trek als vakantiebestemming, terwijl het landelijke gebied rondom de steden zich meer heeft ontwikkeld tot de achtertuin van de stedeling, waar de stedeling even kan ontsnappen aan de dagelijkse hektiek. Dat het landelijke gebied als recreatiegebied wordt gebruikt blijkt wel uit de volgende reactie op de vraag 'gaat u zelf wel eens recreëren in de omgeving?' 'Ja, ik ga wel eens fietsen of toeren met de motor of auto, maar in de zomer is het wel file rijden, belachelijk toch?' Uit deze reactie blijkt wel dat het landelijke gebied tijdens mooie zomerdagen erg in trek is als recreatie gebied. Ook de anderen respondenten geven aan wel eens te recreëren. Het al oude fiets- en wandeltochtje is hierbij het meest populair, daarnaast worden ook het zwemmen en

schaatsen genoemd. Tevens blijkt uit de interviews dat ook nieuwe vormen van recreatie populair zijn zoals mountainbiken en skeeleren. Opmerkelijk is wel dat een aantal respondenten aangeeft liever nog verder het landelijke gebied in te trekken; 'Ik fiets er heel veel in de zomer, doe ook mee aan de Fietsvierdaagse en ik schaats veel in de winter. Al vind ik het gebied de Achterhoek in mooier'. Ondanks dat de functieverandering van het landelijke gebied zichtbaar is, geeft slechts een van de respondenten ontspanning aan als functie van het landelijke gebied. De overige respondenten antwoorden dat het landelijke gebied toch voornamelijk een agrarische functie heeft in combinatie met natuur. Op de vraag 'wat vindt u de belangrijkste kenmerken van het landelijke gebied?' worden de volgende begrippen genoemd: vee, boerderijen, weilanden, akkers en natuur. Daarnaast wordt ook kleinschaligheid en ruimte als belangrijk kenmerk benoemd.

Definitie van het landelijke gebied

De transformatie van het landelijke gebied van agrarische productieruimte naar een multifunctionele consumptieruimte heeft niet alleen de scheidingslijn tussen stad en land doen vervagen maar ook de definitie van het landelijke gebied, want behoort het Groene Hart nog wel tot het landelijke gebied of heeft het zich inmiddels ontwikkeld tot een ruim opgezette stad? De vraag is dan ook wanneer spreken we van een landelijk gebied of van het platteland en wanneer spreken we van een stedelijk gebied. Het landelijke

gebied laat zich op grove wijze door drie factoren definiëren:

Populatie dichtheid

De populatiedichtheid wordt vaak gebruikt om het landelijke gebied te definiëren. Een lage concentratie van de bevolking typeert het landelijke gebied. Ook de respondenten typeren het landelijke gebied door een lage bevolkingsconcentratie. Echter lijkt de bevolkingspopulatie niet een sluitende definitie te geven. Klarenbeek heeft immers een hogere bevolkingsconcentratie dan sommige steden in Friesland of Groningen.

Sociale en culturele structuren van leefgemeenschappen

Het landelijke gebied wordt getypeerd door zijn kleinschaligheid met sterke sociale structuren waarin de cultuur door een brede historie verankerd is. Deze sterke sociale structuur wordt ook gewaardeerd door de respondenten uit ons projectgebied. Zij geven de sociale structuur aan als een van de pluspunten van het landelijke gebied. Het massale van de stedelijke structuur zien zij dan ook als bedreiging. Het is dan ook de schuld van de stedelingen dat de deur op slot moet terwijl deze vroeger altijd open stond voor iedereen.

Functie

Als laatste kunnen we het landelijke gebied vooral definiëren door de karakteristieke functies als agrarische productie en natuur. Maar door een sterke ontwikkeling is de ruimtelijke functie van het landelijke

gebied veranderd naar een multifunctioneel landgebruik waarbij agrarische productie, wonen, recreatie, waterbeheer en natuur onder andere deel uitmaken van de ruimtelijke invulling.

De betekenis van het landelijke gebied blijkt vooral te worden gevormd door onze perceptie of waarneming, welke vorm krijgt door invloeden als waar we wonen, werken, op vakantie gaan, ons sociale netwerk en wat we zien en lezen in de media. In de perceptie van de geïnterviewde ouderen zien wij dat zij de stad als een bedreiging zien. Deze mensen zijn veelal geboren en getogen in het landelijke gebied. Door hun ervaringen en referentiekader interpreteren zij de toenemende verstedelijking als een bedreiging voor hun leefomgeving. De geïnterviewde jongeren zien de ontwikkeling van de steden niet als een bedreiging. Dit heeft deels te maken met hun beperkte referentie op de schaal van de tijd en deels met hun interactie met het stedelijke gebied. Jongeren komen over het algemeen meer in contact met de stad dan de oudere bewoners van het landelijke gebied. De jongeren bezoeken de stad om te studeren, sociale contacten op te doen, uit te gaan en om te winkelen, terwijl ouderen vaak meer binnen de dorpsgemeenschap blijven en slechts in uitzonderlijke gevallen de stad opzoeken. De ouderen hebben de bebouwing gedurende de loop der jaren zien toenemen. Zo haalt een van de respondenten het voorbeeld van zijn eigen leefomgeving aan: 'vroeger stonden hier maar vier huizen op deze weg, vandaag zijn dat er zeker vijftig'. Daarnaast zijn de oude landbouwgronden van deze zelfde oud agra-

rische ondernemer al in het bezit van de gemeente, ze zijn aan de gemeente verkocht ten behoeve van de nieuw te bouwen nieuwbouwwijk. 'Als het zo doorgaat wordt Klarenbeek een buitenwijk van Apeldoorn, maar dat zullen wij niet meer meemaken'.

5. Sociaal ruimtelijke ontwikkelingen.

De verandering van het landelijke gebied concentreert zich op twee aspecten die in grote mate afhankelijk zijn van elkaar. In eerste instantie heb je de verandering van de fysieke samenstelling van het landelijke gebied wat zijn weerslag heeft op het sociaal ruimtelijke aspect binnen het landelijke gebied. Het landelijke gebied is tegenwoordig onderhevig aan veranderingen als een trek van de stad naar het platteland door ruimtegebrek in urbane gebieden. De tegenwoordige trend is dat mensen zoeken naar rustigere omgevingen om hun leven te leiden en zij vinden dit onder andere in het landelijke gebied. Wat zich vertaalt in bijvoorbeeld nieuwbouw of renovatie van boerderijen; boerderettes. Dit heeft zijn weerslag op de samenstelling van de bevolking, waarvan gesteld kan worden dat dit gemeenschappen zijn die vaak binnen zichzelf gekeerd zijn. Hechte groeperingen waarvan gesteld kan worden dat zij sociaal sterk verbonden zijn met elkaar. Onder andere door de kleinschaligheid van de dorpen zelf, maar ook door het agrarische karakter. Bijna iedereen heeft wel één of ander raakvlak met het agrarische leven. Deze gemeenschappen krijgen nu te maken met invloeden van buitenaf, wat een zekere verandering met zich

meebrengt. Er treden nieuwe situaties op die afwijken van de normale gang van zaken. De vraag is hoe de 'originele' bewoner omgaat met deze verandering. Voelen zij daadwerkelijk een verandering in hun leven en waar baseren zij dit op? Welke invloeden heeft deze aangaande verandering op hun leven en hoe reageren zij op deze wetenschap? (Gallant, 2004) Vanwege de kleinschaligheid van de dorpen kennen de mensen elkaar vaak persoonlijk. Dit zorgt voor een sterke onderlinge sociale band. Dit vertaalt zich in het weten wat er speelt in het dorp, of bij mensen individueel. Een nadeel van deze kleinschaligheid is dat mensen nog wel eens willen roddelen over elkaar. Al met al zijn de drie gemeenschappen hechte dorpen met een gemoedelijke sociale structuur.

De openheid van het landelijke gebied wordt ten eerste door allen benoemd. De ruimte hebben om te kunnen leven zonder de buurman op je lip te hebben. Opmerkelijk is dat de geïnterviewden een groen aantrekkelijke omgeving prefereren. Dit vertaalt zich in de aanleg van bosrijkere stukken tot kikkerpoeltjes: 'Deze omgeving, maar dan met iets meer bos. Wij hebben zelf met behulp van subsidie van DLG hagen aangepland. Dit soort ontwikkelingen zou nog meer gestimuleerd moeten worden.'

Er bestaat een grote verscheidenheid aan verenigingen en activiteiten op het platteland. Op alle leeftijden zijn mensen actief betrokken. Interessant is dat een zogeheten nieuwkomer het verenigingsleven had aangegrepen om actief te integreren. Over het algemeen worden de persoonlijke contacten als 'goed' bestempeld. Mensen kennen elkaar van jongs af aan

of in ieder geval van gezicht en door de kleinschaligheid zijn de contacten vaak wat intensiever. Typerend voor de jeugd is de volgende uitspraak: 'Vroeger ging ik nog meer spelen met mensen uit de buurt, maar nu ik ergens anders op school zit doe ik dat niet meer. Mijn vriendinnen wonen nu verder weg.' Mogelijk typerend voor nieuwkomers (gebaseerd op één enkele uitspraak): 'Goed, laagdrempelig, regelmatig maar ook doelbewust.' Thuis, op het erf en op verjaardagen komen als belangrijkste ontmoetingsplaatsen uit de bus.

Een volmondig 'ja' van alle respondenten klinkt als de vraag wordt gesteld of deze sociale contacten waarde voor hen hebben: 'Het is belangrijk dat je goed met je burens kunt opschieten. Ik moest mijn schuur weghalen en opruimen. In plaats van een aantal keer naar de gemeentewerf te rijden heb ik het laten afbranden. Het heeft een week gefikt. Na die week heb ik alle burens een bloemetje gegeven omdat ik het aardig vond dat ze de politie niet gebeld hadden.'

Elke geïnterviewde heeft zowel familie in de nabije omgeving als ver weg wonen, uitgezonderd het oudere echtpaar. Deze familie hecht aan elkaar en woont in hetzelfde huis (twee wooncompartimenten in een oude boerderij).

Er bestaan twee soorten type nieuwkomers: degenen die wel willen integreren en een groep die er bewust voor kiest het niet te doen. Deze laatste groep komt hier vooral voor hun rust en bestaat uit vermogende gepensioneerden. Het gesproken dialect levert wel eens problemen op, waardoor het contact wat stroef verloopt. Soms is het merkbaar dat deze nieuwkomers

andere achtergronden hebben: 'nieuwkomers klagen soms over de 'overlast' die de boeren veroorzaken, bijvoorbeeld om 5 uur 's ochtends melken. Maar dat vind ik echt onzin.' En: 'Als je een Klarenbeker een stuk grond verkoopt dan doe je dat mondeling, hoef je niks op papier te zetten, maar met 'ingebrachte' moet je alles op papier hebben dat willen ze ook zo. Ze zijn niet slecht maar zijn anders. Denken ook dat ze er verstand van hebben, maar ja het zijn 'ingebrachte' en geen Klarenbekers. Zij weten het niet.' Op de vraag of nieuwkomers moeite hebben om te integreren en daardoor onderdeel te worden van de gemeenschap: 'Ja zeker, maar je moet het duidelijk zelf willen, je moet je er niet tegen afzetten. Het is een heel andere gemeenschap dan waar we eerst vandaan kwamen, maar we vinden het wel erg leuk.'

Als voornaamste sociaal-ruimtelijke verandering wordt de uitstroom van jongeren en een instroom van mensen uit de stad gezien. Voorheen lag dit precies andersom. Dit maakt dat er relatief meer oudere mensen blijven wonen, die er vaak al hun hele leven hebben gewoond. Al met al blijven het daardoor echt plattelandsdorpen, waar iedereen elkaar op één of andere manier kent. De instroom van mensen vanuit de stad heeft negatieve gevolgen voor de gemeenschap: 'Er zijn meer twee-verdieners en die zijn meer op zichzelf, hebben weinig tijd, mensen hebben het ook veel drukker. De sociale netwerken zijn ook minder geworden'. Huizen staan langer te koop en mensen die hierin trekken, hebben de neiging zich in eerste instantie niet met de buurt te bemoeien. Een andere mentaliteit, de mensen hebben het drukker en

verliezen daardoor eerder de naaste omgeving uit het oog. Maar dit lijkt ons niet direct kenmerkend voor deze dorpen op zichzelf, dit is meer een algemeen probleem. Er zijn natuurlijk altijd uitzonderingen, zie de volgende uitspraak: 'Mensen van buitenaf worden gemakkelijk opgenomen, bijvoorbeeld in het verenigingsleven.'

Opvallend is dat de jongeren een lager cijfer geven betreffende de leefbaarheid in hun gemeente; gemiddeld een 7. Als voornaamste reden geven zij op dat er qua uitgaansvoorzieningen weinig te beleven is. Om vrienden te bezoeken moeten zij vaak grote afstanden afleggen. Ouderen schijnen een stuk meer tevreden te zijn; gemiddeld een 8. Zij schijnen voldoening te vinden in de sterke onderlinge banden met de buurt. Vergrijzing is hier het toverwoord: 'Veel jongeren trekken weg uit het dorp vanwege studie in andere plaats en keren dan vaak niet meer terug.' Dit verhoudt zich tot het feit dat er ogenschijnlijk minder kleine kinderen in de dorpen wonen. Naast een vergrijzende bevolking wonen er steeds meer nieuwkomers in de gemeentes. In elk afzonderlijk geval verwacht men een groei van de huidige dorpskernen. Het overheersende gevoel is dat deze nieuwe woningen zullen worden gaan bewoond door nieuwkomers. Dit zal een bepaalde zelfstandigheid met zich meebrengen, die als negatief wordt ervaren. Maar deze toekomstvisie brengt ook voordelen met zich mee; het dorp zal er levendiger van worden. Er zal een eventuele uitbreiding van het voorzieningspakket plaatsvinden.

6. Landelijk wonen

Dit onderdeel van het rapport handelt over de bewoning in het landelijke gebied, inclusief de huizenmarkt en voorraad. Dit onderdeel maakte slechts een klein deel uit van het interview, maar het foto-interview verhielp dat. De vragen over bewoning van het buitengebied bleken niet duidelijk voor de geïnterviewden. De vraagstelling was te abstract en tegelijkertijd te fijn afgesteld. De geïnterviewden wisten niet precies wat ze met de vragen aanmoesten en waren geneigd om ze op een te klein gebied te betrekken zodat de antwoorden nauwelijks voor een groter gebied toepasbaar zijn. Het was dan ook moeilijk om deze vragen beantwoord te krijgen. Wel werden de opvattingen en wensbeelden duidelijk over de huizen in het landelijke gebied. Hierbij spelen de foto-interviews een belangrijke rol maar ook hier geldt weer dat het uitgangspunt van de geïnterviewden verschilde, vanwege onvoldoende duidelijke uitleg, en dat dit de uitkomsten beïnvloedde. Sommigen bekeken de huizen vanuit het oogpunt dat ze moesten passen in het landschap anderen keken gewoon naar de esthetische waarden, weer anderen pasten andere methoden toe.

Het theoretische frame rond bewoning van het landelijke gebied is divers aangezien de *counterurbanisation* waar het hier voornamelijk om draait nauw verbonden is aan discoursen, percepties van het gebied en socio-economische kenmerken van de bewoners zelf. Wel valt op te merken dat cultuur en landschap van het landelijke gebied als handelsproduct worden be-

schouwd, door een huis te kopen in het landelijke gebied krijgt de nieuwe bewoner toegang tot een nieuwe levensstijl en natuurgebieden en rurale landschappen worden als bij toverslag ontsloten. De marketing van dit handelsproduct is deels gebaseerd op de media, in feite door de *rurale idylle*, en deels op makelaars en projectontwikkelaars die dure huizen neerzetten die voornamelijk zijn bedoeld voor mensen van buiten het platteland zelf. In Nederland worden niet veel nieuwbouwhuizen toegestaan in het landelijke gebied, in feite is er niet alleen een groot tekort aan woningen voor mensen van een dorp zelf maar ook voor alle mensen in de stad die naar een dorp willen verhuizen, en dit leidt tot een bepaald soort migranten die volgens de collegestof in vier groepen zijn onder te verdelen. Deze zijn de ‘fanners’, mensen die geboren en getogen zijn in de stad maar verliefd werden op de geïdealiseerde landelijke waarden en beelden; de ‘resourcers’ die zijn opgegroeid op het platteland maar daar al jaren niet meer wonen en nu terug willen; de ‘spacers’ die oorspronkelijk uit de stad zijn maar al jaren en jaren van dorp naar dorp reizen op zoek naar het ideale landelijke gebied en gemeenschap en tenslotte de ‘paradisers’ die ook uit de stad zijn, geen interesse hebben in de landelijke cultuur maar wel in het landschap. Deze groepen zijn elk uit op woonruimte in het landelijke gebied maar de eisen aan de woonruimte kunnen flink verschillen. De fanners en resourcers zijn geïnteresseerd in de geassocieerde veiligheid en gezelligheid van het platteland gekoppeld aan het omringende landschap. De spacers zijn op zoek naar eigen ruimte, voor tuinen

en dergelijke en de paradisers willen dat ook, zo groot mogelijk en vooral en hier verschillen zij van de overige groepen met zo min mogelijk verstoringen door andere bewoners van het platteland.

In hoeverre de toenemende druk door de overheid gefaciliteerd moet worden en in welke vorm is de vraag en de meningen van de geïnterviewden verschillen hierin. Wat voornamelijk opvalt is dat wanneer gevraagd naar het ideale landelijk gebied de mensen verwijzen naar ruimte en dat in de foto-interviews de grootste huizen de meest positieve markering krijgen. Vergelijk bijvoorbeeld een interview met een advocaat en juriste die als belangrijkste ruimtelijke kenmerken ‘jacht, agrarisch en ruimte’ opgeven en een boerengezin dat als voornaamste kenmerken ‘ruimte, boerderijen, vee’ opnoemt.

Gevraagd naar de voornaamste functie van het landelijke gebied zijn de geïnterviewden verward, de boeren die zijn geïnterviewd geven landbouw als belangrijkste functie van het landelijke gebied, maar wat opvalt, is dat ook mensen die al lang in het landelijke gebied wonen dat soms niet doen. Bijvoorbeeld een man van 69, die sinds kindsbeen af al in het landelijke gebied rond de stedendriehoek woont, geeft als belangrijkste functie van het landelijke gebied het beleven van de openheid van het landschap.

Vrijwel alle geïnterviewden zien de stedelijke druk als een bedreiging van hun leefomgeving, al zien ze uitbreiding rond de dorpskern vaak als positief om de leefbaarheid en voorzieningenniveau op peil te houden. ‘Zolang het niet te dichtbij komt is het wel goed. Het houdt de kern leefbaar.’ Is de respons van een

agrariër in het buitengebied. En ‘... we hebben het liever niet in zicht. Het is wel positief sociaal gezien. Het houdt de kern gezond.’ Er blijkt dat de mensen geen bezwaar hebben tegen meer mensen: alleen tegen de landschapsvervuiling die met de uitbreidingen te maken heeft. Ruime opzet van de nieuwbouw die past in het landschap, wordt dan ook ten zeerste gewaardeerd, zoals blijkt uit onder andere deze respons ‘Het past binnen de omgeving, de nieuwbouw van Zutphen ziet er te nieuw uit.’ Of ook wel ‘... de oude boerderijen zijn veel mooier. Het is zonde, ze moeten niet bouwen in het dorp.’

Betreffende nieuwkomers denken de geïnterviewden ten eerste aan buitenlanders, die er nauwelijks zijn. Verdere vragen over integratie van mensen uit de stad geven aan dat die soms wel soms niet als belemmering van het gemeenschapsleven wordt gezien, en er kunnen geen duidelijke overeenkomsten tussen de mensen worden gevonden, het lijkt voornamelijk van de eigen persoonlijkheid af te hangen. Bijvoorbeeld de gepensioneerde man in Voorst die altijd al in het gebied heeft gewoond: ‘Ze zijn duidelijk anders, ze integreren wel maar de manieren en de omgang is toch duidelijk anders. Maar daar is op zich niets mis mee.’ Of de reactie van een meisje van 16, afkomstig uit Steenderen ‘deze mensen integreren. Vaak komen ze al uit de buurt. Ze gaan er alleen wonen als ze zich erdoor aangetrokken voelen.’

Sommigen twijfelen. Bijvoorbeeld de advocaat en juriste, die nu acht jaar in Voorst wonen, ‘Het liefst natuurlijk tegenhouden, niemand er meer bij. Maar we beseffen zelf natuurlijk dat we blij mogen zijn dat we

zelf wel de kans hebben gekregen hier te mogen wonen.’ Ook mensen die van kindsbeen af aan in het gebied wonen zijn soms niet blij met nieuwkomers. Groepen op de woningmarkt zijn bekend bij de geïnterviewden. Starters hebben het moeilijk, veel rijke mensen uit de stad komen huizen opkopen en soms zijn er moeilijkheden bij voorzieningen voor ouderen; dit laatste verschilt echter per gemeente.

Om een duidelijker overzicht te krijgen van wat wel en niet gewenst is in het landelijke gebied is het raadzaam om op dit punt de resultaten van de foto-interviews te raadplegen. De meeste zijn ingevuld zonder commentaar en zoals al eerder vermeld, zijn ze met verschillende invalshoek ingevuld. Toch valt er een duidelijke lijn te trekken. Rijtjeshuizen met een strakke vorm en herhalingen in bouwstijl zijn niet passend in het dorp. Een ruime opzet wordt gewaardeerd en sommigen vallen voor traditionele architectuur zoals foto 2. Waar een liefde voor ruimte universeel schijnt te zijn is de traditionele bouwstijl dat niet. In totaal gaven zes van de tien geïnterviewden een optimale score aan foto 2 en hiervan zijn drie wel en drie niet uit de streek afkomstig en vier zijn tamelijk jong tot jong en twee bejaard. Er is dus geen aanwijzing voor mogelijke bewonersgroepen hier. Foto 2 wordt soms geassocieerd met nieuwkomers, *paradisers* voornamelijk, een bouwstijl die niet betaalbaar is voor mensen uit de buurt en niet in het landelijke gebied past, verrassend genoeg. Dit geldt voor alle geïnterviewden die foto 2 niet als optimaal beschouwden. Degenen die dat wel deden zagen het als traditioneel en zeer passend. Het is dus duidelijk een voorkeur in

het landelijke gebied om bebouwing aan te passen aan het al bestaande en dit geldt zowel voor mensen die hier al hun hele leven wonen als bij relatieve nieuwkomers. Een uitschieter is een vrouw uit Klarenbeek, die van 'boerenaafkomst' is en al haar hele leven in de streek woont, die strakke lijnen juist mooi vindt en het liefste in een strak glazen huis zou wonen. Zij vindt ruimte, zowel in ruimtelijke als in juridische zin, wel heel belangrijk en wil daarom dan ook later naar het buitenland emigreren, Nieuw-Zeeland als het kan. De gepensioneerde man uit Klarenbeek let zeer sterk op de prijs van de woningen, dat die betaalbaar zijn voor Klarenbekers die op zoek zijn naar een huis. Ruimere woningen zijn voor 'ingebrachte'. Hij schrijft dan ook als commentaar bij foto 2 dat het een 'beetje landgoedachtig' is.

7. Conclusie

Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken hoe bewoners van het landelijke gebied in de Stedendriehoek de verstedelijking en de sociaal-ruimtelijke gevolgen ervaren en hoe dit samenhangt met woonvoorkeuren. In deze conclusie zal aan de hand van de probleemstelling worden teruggeblikt of deze doelstelling is behaald in dit onderzoeksrapport. De informatie voor deze terugblik is vooral afkomstig uit de hoofdstukken 4, 5 en 6 waarin de realiteit van de Stedendriehoek gespiegeld wordt aan de theorie. In deze conclusie zal beschreven worden of de probleemstelling die aan het begin van dit onderzoek is opgesteld behaald is in dit onderzoek. Deze pro-

bleemstelling luidde: Hoe leiden de stedelijke ontwikkelingen binnen de Stedendriehoek tot veranderingen in het omliggende platteland en hoe worden deze ervaren door de bewoners van hetzelfde landelijk gebied?

Om de probleemstelling te beantwoorden zijn een aantal onderzoeksvragen opgesteld die als richtlijn hebben gefunctioneerd tijdens het onderzoek. Allereerst is er geprobeerd een beeld te krijgen van wat bewoners van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek verstaan onder landelijkheid. In het algemeen denkt men bij landelijkheid aan openheid, ruimte. Opmerkelijk is dat de geïnterviewden een groen aantrekkelijke omgeving prefereren. Hierbij werd onder groen zowel gedacht aan natuur- als aan agrarische gebieden.

Wanneer er vervolgens wordt gekeken naar waaraan bewoners van het landelijke gebied hun lokale identiteit ontleen, valt er te concluderen dat familie die dichtbij woont niet doorslaggevend is. Belangrijker is het opgebouwde sociale leven in de omgeving, hieraan valt te denken aan verenigingsleven, goede burens. Ook de fysieke eigenschappen van de omgeving zijn een belangrijke factor waaraan bewoners hun lokale identiteit ontleen.

De belangrijkste sociaal ruimtelijke veranderingen in het landelijke gebied van de Stedendriehoek die zich voordoen zijn nieuwbouw, vergrijzing, individualisme en het omvormen van landbouwgrond naar natuur. Deze sociaal ruimtelijke veranderingen worden door bewoners van het landelijke gebied zowel positief als negatief ervaren. De nieuwbouw wordt als positief

ervaren, omdat het stijgende aantal inwoners het dorp levendig houden. Maar het wordt ook negatief ervaren wanneer de nieuwbouw zich in de richting van de eigen woning ontwikkelt. Een ander negatief aspect is dat door de nieuwbouw er 'vreemden' komen te wonen, en dat het 'ons kent ons' verdwijnt. Vergrijzing wordt veelal als negatief ervaren, aangezien er hierdoor geen starters woningen vrijkomen voor plaatselijke jongeren, die als gevolg daarvan wegtrekken naar de stad. Wel zorgt de vergrijzing ervoor dat het verenigingsleven actief blijft. Aan de andere kant veroorzaakt het individualisme dat de nieuwe, jongere bewoners het druk hebben, meer op zichzelf gericht zijn en minder actief in het sociale dorpsleven deelnemen en zelf minder initiatief nemen.

Het omvormen van landbouwgrond naar natuur wordt over het algemeen erg positief ervaren omdat de bewoners zo meer mogelijkheid hebben om de groene ruimte te kunnen beleven. Alleen vanuit de traditionele landbouw wordt de natuurvorming negatief ervaren, en zelfs als een bedreiging gezien voor de toekomst van het boerenbestaan.

Uit het onderzoek is gebleken dat de voorkeur voor nieuwbouw in de regio Stedendriehoek uit gaat naar ruime woningen in traditionele bouwstijl. Dit houdt in dat rijtjeshuizen met een strakke vorm en herhalingen in bouwstijl niet passend zijn in het dorp. Een ruime opzet wordt gewaardeerd en de meerderheid van de mensen verkiest de traditionele architectuur. De perceptie van landelijkheid, identiteit en veranderingen op het sociale ruimtelijke vlak zijn niet direct van invloed op de keuze voor nieuwbouw. Zo blijkt uit

dit onderzoek dat het niet gelukt is om een duidelijke link te vinden tussen de ervaringen van bewoners en voorkeuren voor nieuwbouw in de Stedendriehoek. Bovenstaande informatie kan gebruikt worden om tot een synthese te komen voor een bewoner van het landelijke gebied uit de Stedendriehoek. Voor een bewoner van het landelijke gebied in de Stedendriehoek staat landelijkheid voor openheid en groene ruimte. Het opgebouwde sociale dorpsleven en het fysieke leefomgeving zijn belangrijk factoren waaraan lokale identiteit ontleend wordt. De belangrijkste sociaal ruimtelijke veranderingen in het landelijk van de Stedendriehoek die zich voordoen zijn nieuwbouw, vergrijzing, individualisme en het omvormen van landbouwgrond naar natuur. De voorkeur voor nieuwbouw gaat uit naar ruim opgezette woningen in traditionele bouwstijl.

Tenslotte kan er geconcludeerd worden dat het doel van dit onderzoek deels behaald is. Er is onderzocht hoe bewoners van het landelijke gebied in de Stedendriehoek de verstedelijking en de sociaal-ruimtelijke gevolgen ervaren, we zijn op dit gebied tot duidelijke uitkomsten gekomen. Daarentegen is het niet gelukt om een link te leggen tussen de ervaringen van bewoners en voorkeuren voor nieuwbouw in de Stedendriehoek.

8. Discussie en aanbevelingen

Dit hoofdstuk bediscussieert de gevonden resultaten en de toegepaste methodiek. Het interviewschema heeft een aantal zwakke punten en daardoor de inter-

views ook. De uitkomsten van de interviews zullen worden besproken in het kader van representativiteit. Ook zullen in dit hoofdstuk aanbevelingen worden gedaan. De conclusies die uit het onderzoek naar voren zijn gekomen zullen gebruikt worden als uitgangspunt voor aanbevelingen voor het maken van beleid voor het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek.

Discussie

Het houden van een tiental semi-gestructureerde interviews heeft zijn beperkingen. Behalve dat vragen niet helemaal uit de verf kunnen komen of respondenten onduidelijke of onbruikbare antwoorden geven, is het zo dat maar van een zeer kleine groep mensen hun mening nu bekend is. Maar de personen die geïnterviewd zijn, zijn wel representatief voor de bevolking van het landelijke gebied van de Stedendriehoek. De interviewlocaties zijn met zorg uitgekozen en per locatie is ook steeds geprobeerd om een zo breed mogelijk scala aan verschillende woonmilieus en hun bewoners te onderzoeken. Hierdoor zijn respondenten met zeer verschillende achtergronden geïnterviewd. Dit geeft een breed beeld van wat er leeft onder de bewoners in de Stedendriehoek, al is dit beeld beperkt omdat er maar een klein aantal interviews zijn afgenomen. De interviews zijn ook op een bepaalde dag van de week (woensdag) afgenomen op een bepaald tijdstip van de dag (ochtend en middag). Dit kan onbedoeld van invloed zijn geweest op het soort respondent wat thuis getroffen is. Tevens zijn

een aantal respondenten tijdens hun werk geïnterviewd, wat dit mogelijke nadeel op kan heffen. Hieronder worden een aantal problemen met het uitvoeren van de interviews beschreven.

In het algemeen is het interviewschema betreffende 'sociaal ruimtelijke veranderingen' behoorlijk uitgebreid. Daarom ontstonden er tijdens het houden van de interviews situaties waarin de interviewer moest improviseren om zijn vragen niet dubbel te stellen. Omdat onderwerpen als 'leven op het platteland' en 'sociaal ruimtelijke veranderingen' in nauw verband staan met elkaar, werd al naar gelang het interview duidelijk welk beeld men had bij 'sociaal ruimtelijke veranderingen'. Een voordeel dat we wel hebben benut dankzij dit uitgebreide interviewschema, is dat door herhaling van vragen de interviewer de kans kreeg om wat dieper op de gegeven antwoorden in te gaan. Het schema gaf een leidraad om vanaf een meer afgekaderd interview over te gaan in een meer open interview. Dit resulteerde tot een verdere verdieping van de gegeven antwoorden.

De vragen over bewoning van het buitengebied bleken niet duidelijk voor de geïnterviewden. De vraagstelling was te abstract en tegelijkertijd te fijn afgesteld. De geïnterviewden wisten niet precies wat ze met de vragen aanmoesten en waren geneigd om ze op een te klein gebied te betrekken zodat de antwoorden nauwelijks voor een groter gebied toepasbaar zijn. Het was dan ook moeilijk om deze vragen beantwoord te krijgen. Wel werden de opvattingen en wensbeelden duidelijk over de huizen in het landelijke gebied. Hierbij spelen de foto-interviews een be-

langrijke rol. Maar ook hier geldt weer dat het uitgangspunt van de geïnterviewden verschilde, vanwege onvoldoende duidelijke uitleg. Dit heeft de uitkomsten en de bruikbaarheid daarvan sterk beïnvloed. Sommigen bekeken de huizen vanuit het oogpunt dat ze moesten passen in het landschap anderen keken gewoon naar de esthetische waarden en weer anderen pasten een totaal andere methode toe. Dit onderzoek is uitgevoerd met het besef dat binnen de Stedendriehoek verschillende opvattingen bestaan over wat landelijkheid is en over hoe toekomstige woningbouw in dit gebied eruit moet zien. Er bestaan zogezegd verschillende rurale discoursen. Ook in de beleids wereld bestaan er verschillende opvattingen over wat er met het landelijke gebied moet gebeuren in de toekomst. Deze verschillende discoursen zijn zoveel mogelijk aan bod gekomen tijdens het houden van de interviews. Het is natuurlijk ook zo dat dit onderzoek vanuit een bepaald discours is uitgevoerd en geïnterpreteerd. Als student krijgen we bepaalde opvattingen mee tijdens onze opleiding in Wageningen en door colleges van verschillende sprekers uit de vakwereld. In de uitvoering van het onderzoek is zoveel mogelijk getracht naar een objectieve benadering.

Aanbevelingen

Beleidsmakers en politici kunnen uit het uitgevoerde onderzoek een aantal zaken meenemen die relevant zijn voor toekomstige woningbouw in het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek. Zo is een van de conclusies dat nieuwbouw in kleine kernen in de Ste-

dendriehoek het beste kan worden ontworpen volgens ouderwetse bouwstijlen. Om nieuwe woningen in de kleine kernen tot een onderdeel van dit dorp te laten worden is het ontwerp belangrijk. Dit bewaart de ruimtelijke en daardoor misschien ook de sociale eenheid van een dergelijk dorp. Beleidsmakers en architecten dienen zich bewust te zijn van de invloed van de bouwstijl op de acceptatie van deze nieuwbouw door de authentieke bewoners. Moderne architectuur past niet in het beeld wat deze bewoners hebben van hun landelijke omgeving.

Een andere aanbeveling is het levendig houden van de kernen van de dorpen. Door nieuwe woningen te bouwen ontstaat er ook meer draagvlak voor voorzieningen. Dit is een positief gevolg van uitbreiding van een dorp. Het levendig houden van de kern is een belangrijk gegeven voor het behouden en ontwikkelen van sociale cohesie tussen bewoners en voor de mogelijkheid om nieuwkomers te laten integreren. Een andere aanbeveling is het opvangen van de jeugd uit het eigen dorp. Op dit moment zijn er niet genoeg starterswoningen om aan deze vraag te voldoen. Als de jeugd in hun eigen buurt kan blijven wonen, wordt de sociale structuur ook meer gewaarborgd dan wanneer een dorp wordt bevolkt door alleen maar nieuwkomers met veel geld voor dure koophuizen. Beleidsmakers en politici moeten zich inzetten voor het bouwen van huur- en koopwoningen in de goedkope segmenten van de woningmarkt. Het verenigingsleven in de dorpen is op dit moment een belangrijke peiler van het sociale leven van de dorpsbewoners. Deze verenigingen moeten

gestimuleerd en gesubsidieerd worden zodat ze ook in de toekomst kunnen blijven bestaan. Voor nieuwkomers zijn deze lokale verenigingen van belang om te kunnen integreren in het dorpsleven.

De kwaliteiten 'natuur' en 'ruimte' worden als kenmerkend en positief gezien voor het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek. Deze kwaliteiten moeten dan ook in de toekomst gewaarborgd worden, zodat het landelijke gebied haar aangename imago kan behouden. Als aan deze functies wordt getornd, dan wordt er ook aan de rurale idylle van de bewoners en bezoekers een verandering aangebracht. Deze veranderingen worden over het algemeen niet positief ervaren.

Een ander opvallend fenomeen is dat bewoners van

het landelijke gebied van de Stedendriehoek niet alleen op het gebied van de Stedendriehoek gericht zijn. Tijdens de interviews werd ook een aantal keren gezegd dat voor winkelvoorzieningen of recreatiegebieden vaak naar de Achterhoek werd uitgeweken. Beleidsmakers en politici moeten zich ervan bewust zijn dat de Stedendriehoek in een context van omliggende gebieden functioneert en dat inwoners in hun handelen niet gebonden zijn door de grenzen van deze Stedendriehoek.

Tot slot kan opgemerkt worden dat het bestuderen van processen in het landelijke gebied geen gemakkelijke opgave is. Maar deze complexiteit mag geen rede zijn om geen rekening te houden met de wensen en behoeftes die er spelen in het landelijke gebied.

Verstedelijking in de stedendriehoek

Een onderzoek naar percepties van bewoners in het landelijke gebied

Thijs Bergsma, Gerrit Kersten, Artemis Lianouridis
Debbie Nuijten, Mark Ravesloot, Meike Sauter

De laatste decennia is er in het Nederlandse landschap op sociaal-cultureel en fysiek- ruimtelijk gebied veel veranderd. In het verleden werd de stad als tegenovergestelde van het landelijke gebied gezien, waarbij het landelijke gebied, met zijn functie voor voedselvoorziening, afhankelijk was van de stad. De laatste decennia wordt het landelijke gebied steeds minder geassocieerd met voedselproductie, maar meer met natuur en landschap en wordt er een relatie erkend tussen het landelijke en het stedelijke gebied. Het landelijke gebied heeft zich ontwikkeld tot een multifunctioneel landschap, wat gebruikt wordt voor zeer uiteenlopende activiteiten en door zeer uiteenlopende groepen mensen. Het landelijke gebied wordt in toenemende mate gebruikt voor de stedelijke consumptie. Belangrijke nieuwe functies binnen dit gebied zijn onder andere wonen, natuur, industrie en

recreatie. De functionele en ruimtelijke scheiding, die in het verleden duidelijker waarneembaar was, lijkt nu steeds meer te vervagen. Het rurale gebied raakt in snel tempo verstedelijkt. Dit verstedelijkingsproces heeft gevolgen voor zowel het landschap als de bevolking van het landelijke gebied.

Een landelijk gebied waar dit proces van verstedelijking een belangrijke invloed heeft is de Stedendriehoek. Dit gebied is gelegen in Gelderland tussen de drie steden Apeldoorn, Zutphen en Deventer. De drie genoemde steden oefenen een aanzienlijke druk uit op het omliggende landelijke gebied. Belangrijke vragen die opkomen bij dit soort verstedelijkingsprocessen zijn hoe het landelijke gebied beïnvloed wordt en hoe de verschillende actoren in dit gebied tegen deze transformaties aankijken. In dit onderzoek wordt een analyse verricht naar de percepties, ervaringen en be-

levingen van de bewoners van het landelijke gebied van de Stedendriehoek ten aanzien van verschillende sociaal-culturele en fysiek-ruimtelijke processen die in dit gebied een rol spelen.

De centrale onderzoeksvraag voor dit onderzoek luidt: *In hoeverre en op welke wijze ervaren bewoners van het landelijke gebied verstedelijking in de Stedendriehoek?* Deze hoofdonderzoeksvraag is opgedeeld in vier deelvragen:

1. Wat zijn volgens de bewoners van het landelijke gebied van de Stedendriehoek de belangrijkste landschappelijke, functionele en sociaal-culturele kenmerken van het landelijke gebied?
2. Welke belangrijke landschappelijke, functionele en sociaal-culturele veranderingen hebben de bewoners in de loop der tijd in het landelijke gebied van de Stedendriehoek ervaren?
3. Welke landschappelijke, functionele en sociaal-culturele veranderingen verwachten bewoners in de toekomst in het landelijke gebied van de Stedendriehoek?
4. In hoeverre zijn de ervaren en verwachte veranderingen in het landelijke gebied van de Stedendriehoek toe te schrijven aan specifiek de verstedelijking?

Studiegebied van dit onderzoek is het landelijke gebied dat zich uitstrekt tussen de steden Deventer, Apeldoorn en Zutphen. Gezamenlijke vormen deze steden de Stedendriehoek van Gelderland. De regio is door het Rijk aangewezen als ontwikkelingsgebied en op bestuurlijk niveau wordt er samengewerkt door zeven gemeenten: Apeldoorn, Brummen, Deventer,

Epe, Lochem, Voorst en Zutphen. Enkele citaten ter verduidelijking van wat er in de Stedendriehoek wordt nagestreefd:

‘De zeven gemeenten van de Stedendriehoek zijn ervan overtuigd dat ze met elkaar meer kunnen bereiken dan afzonderlijk. Door samen te zoeken naar bijvoorbeeld de beste plaatsen om woningen of bedrijventerreinen te realiseren, natuur te behouden of recreatieve en sociale voorzieningen te ontwikkelen, verbetert de kwaliteit van het hele gebied. Ze hebben daarom een gezamenlijk toekomstbeeld voor de regio geschetst. Integraal komen zowel fysieke, economische als sociale aspecten aan de orde.’ (Regio Stedendriehoek)

‘Het karakter van het landelijke gebied, of platteland is de afgelopen tijd veel veranderd. Hoewel nog altijd een groot gedeelte van het landelijke gebied in gebruik is voor de landbouwproductie is het platteland niet langer het exclusieve domein van de agrarische sector. Het platteland kan niet meer los worden gezien van de stad, de afstand tussen stad en platteland wordt steeds kleiner. Dit is ook in de Stedendriehoek het geval.’ (Gemeente Apeldoorn)

Tijdens dit onderzoek hebben wij ons gericht op het noordoostelijk deel van de Stedendriehoek. Twello kan daarin beschouwd worden als de centrale plek. Daaromheen liggen kleine dorpjes als Nijbroek, Wilp, Terwolde, Teuge, de Vecht en Spekhoek. Het tussenliggende landelijke gebied is weids en groen en men vindt er vele verspreid liggende boerderijen. Het heeft een overwegend agrarische functie, maar hier en daar heeft ook verbreding van de bedrijfsvoering

plaatsgevonden. Het gebied is gelegen ten noorden van de A1 en wordt ingeklemd door de Veluwe aan de westzijde en de IJssel aan de oostzijde. Nijbroek vormt de denkbeeldige noordelijke grens.

In dit verslag komen achtereenvolgens de volgende onderdelen aan bod. Hoofdstuk twee gaat in op de invloed van verstedelijking op het rurale gebied. Hierbij wordt de situatie binnen Nederland beschreven. Hoofdstuk drie behandelt de bovengenoemde onderzoeksvragen. Ten eerste wordt de problematiek van het verstedelijkingsproces in het rurale gebied besproken van waaruit de onderzoeksvragen zijn opgesteld. Vervolgens wordt de onderzoeksmethodologie besproken. Hierbij worden onder andere de data-verzameling, keuze van de respondenten en beperkingen van de methodologie besproken. Hoofdstuk drie eindigt met een beschrijving van verschillende aspecten van het studiegebied, waarbij tevens een verband wordt gelegd met het probleem van de woningvraag binnen het landelijke gebied. Hoofdstuk vier gaat dieper in op het concept ruraliteit als een sociale constructie, waarbij diverse theorieën en concepten aan de interviewresultaten worden gekoppeld. De ervaring en perceptie van sociaal-culturele en fysiek-ruimtelijke veranderingen worden in hoofdstuk vijf behandeld, waarbij tevens een connectie wordt gemaakt tussen theorie en interviewresultaten. Hoofdstuk zes gaat dieper in op het landelijke wonen, met een analyse van de interviewresultaten en het relateren van theorie aan onderzoeksresultaten. In hoofdstuk zeven worden de onderzoeksresultaten van

hoofdstuk vier, vijf en zes samengevat en worden de resultaten van de drie hoofdstukken met elkaar in verband gebracht. Hierbij wordt tevens een koppeling gemaakt met de theorieën besproken in de voorgaande hoofdstukken. Uiteindelijk worden in hoofdstuk acht enkele belangrijke conclusies uit dit onderzoek getrokken, waarbij tevens wordt gereflecteerd op het gehele onderzoeksproces.

2. De verstedelijking van het rurale gebied

Het landelijke gebied in Nederland heeft na de Tweede Wereldoorlog grote veranderingen ondergaan. Om in de voedselproductie van Nederland te kunnen voorzien werd vrijwel het gehele landelijke gebied van Nederland geoptimaliseerd en geïntensiveerd voor de landbouw door middel van ruilverkavelingen, kunstmest en bio-industrie. Vanaf de jaren tachtig lijkt deze betekenis van het landelijke gebied steeds kleiner te worden, omdat door de groeiende globalisatie voedsel voor veel minder geld uit andere delen van de wereld gehaald kan worden. Momenteel krijgt het landelijke gebied op een andere manier opnieuw veel aandacht. Door de groeiende welvaart, mobiliteit en vrije tijd heeft het landelijke gebied zich geopend voor de stedeling. Daar waar er in de jaren tachtig een steeds negatiever beeld ontstond van het landelijke gebied, lijkt dit beeld nu weer de positieve kant op te draaien. 'Een meerderheid van de Nederlandse bevolking heeft weer een positief beeld van het platteland.' (Van Dam et al., 2002, p. 465)

Landelijk gebied in onderzoeksvormen

Landelijk gebied en platteland zijn woorden die in het alledaagse taalgebruik voorkomen. Het landelijke gebied is al lange tijd onderwerp van verschillende geografische en sociologische studies. Een belangrijke vraag waar veel van deze studies zich mee bezighouden is wat dat landelijke gebied nu eigenlijk precies is. In vrijwel alle studies concludeert men dat het lande-

lijke gebied onlosmakelijk verbonden is met het stedelijke gebied. Maar een precieze definitie van het landelijke dan wel stedelijke gebied is moeilijk te geven. Waar begint bijvoorbeeld de één en waar eindigt de ander en gebruikt men daar de bevolkingsdichtheid, de hoeveelheid agrarische bedrijven of het aantal voorzieningen als criterium voor? Ook op sociaal vlak is het onderscheid vaak moeilijk aan te geven, aangezien er veel overlap bestaat tussen

landelijke en stedelijke gemeenschappen. Aanvankelijk is geprobeerd om door objectieve criteria het onderscheid tussen landelijke en stedelijke gebieden te definiëren, maar keer op keer liep men tegen problemen aan.

De laatste jaren is er een nieuwe vorm van onderzoek in opkomst. Onderzoekers proberen tegenwoordig niet langer een grens te trekken tussen landelijk en stedelijk gebied en sociologen proberen niet langer de essentiële karakteristieken van een 'rurale' maatschappij te achterhalen die het stedelijke gebied niet zou hebben en omgekeerd. In plaats daarvan probeert men nu te achterhalen hoe bepaalde plaatsen en objecten als zijnde landelijk worden geïnterpreteerd en wat voor een effect dit heeft op het alledaagse leven van mensen. De ervaringen, percepties en opinies van mensen met betrekking tot het landelijke gebied spelen hierbij een essentiële rol. Door middel van dit sociaal onderzoek probeert men te onderzoeken waar mensen aan denken bij het concept 'landelijk gebied' en welke beelden daarbij opgeroepen worden. De beelden die opgeroepen worden beschouwt men daarbij als zijnde 'landelijk' of 'stedelijk'. Deze beelden worden als uitgangspunt voor verder onderzoek genomen.

Constructvorming

Het landelijke gebied bestaat niet zonder er een betekenis aan toe te kennen. Het landelijke gebied is een mentaal construct. De vraag die hierbij gesteld kan worden is van welke groepen mensen de betekenissen

worden toegekend bij het maken van beleid en het doen van onderzoek. Lange tijd waren het de deskundigen en wetenschappers die in het beleid bepaalden welke betekenis en waarden er aan ruimtes gegeven werden. Vaak was het echter moeilijk om op deze manier het landelijke gebied te definiëren. Het landelijke gebied is namelijk ruimtelijk en sociaal zo divers, dat een universele objectieve beschrijving moeilijk te geven is.

Het landelijke gebied is daarom het best te beschrijven als een sociaal construct. Daarmee wordt een gebied 'landelijk' op het moment dat mensen die ermee te maken hebben het als landelijk beschouwen. 'Landelijk' is dus een construct dat mensen in hun hoofd hebben. De ideeën die mensen over het landelijke gebied hebben, zullen per individu verschillen. Een belangrijk kenmerk van het concept 'landelijk gebied' is dat het de laatste jaren in Nederland bij de meeste mensen een positieve lading heeft. Diverse onderzoekers beweren zelfs dat er tegenwoordig gesproken kan worden van een landelijke idylle in Nederland. Mentale constructen zijn echter niet statisch, maar veranderen in tijd en plaats. Ook het landelijke gebied is geen statisch gegeven. Juist in deze tijd zijn er tal van ontwikkelingen die op het landelijke gebied afkomen. Veel van deze ontwikkelingen zijn het gevolg van de idylle die er momenteel lijkt te bestaan. Daarom is het nuttig om te onderzoeken in welke mate het construct dat mensen hebben van het landelijke gebied open staat voor ontwikkelingen.

Effect van de urbanisatie

Het landelijke gebied verliest steeds meer de agrarische functie die het oorspronkelijk heeft gehad. Veel boerenbedrijven zijn al gestopt of stoppen er de komende jaren mee. Toch bestaat er momenteel een zeer positief beeld van het landelijke gebied. De effecten van dit positieve beeld uit zich vooral in een toenemende urbanisatie. 'Urbanisatie is een complexe interactie van verschillende processen die het landschap, dat gevormd is door rurale activiteiten, omvormen tot een stedelijk landschap.' (Antrop, M., 2000, p. 257)

Het landelijke gebied ligt door de toegenomen welvaart, vrije tijd en mobiliteit binnen handbereik van de stedeling. Deze urbanisatie uit zich op meerdere manieren. Voor dit onderzoek is een drieling gemaakt tussen landschappelijke, functionele en sociaal-culturele veranderingen van het landelijke gebied die het gevolg zijn van een toenemende urbanisatie. Door de positieve associatie die veel mensen hebben met het landelijke gebied, voelen velen zich tot dit gebied aangetrokken. Dit leidt op zijn beurt weer tot een migratie van stedelijke gebieden naar meer landelijke gebieden. Meestal is dit voor een tijdelijk verblijf, bijvoorbeeld voor een fietstocht of een overnachting op een camping, maar de vraag naar woningen in het landelijke gebied voor een permanent verblijf neemt ook sterk toe.

Het landelijke gebied verliest steeds meer zijn mono-functionele, agrarische karakter. Hiervoor in de plaats krijgen onder andere functies als natuur, water en

cultuurhistorie een steeds belangrijkere plek in het landschap. Het landschap wordt op deze manier meer divers, bijvoorbeeld door de aanleg en reconstructie van bosjes, knotwilgen, boomgaarden en beekdalen. Dit werkt een toenemende recreatie in de hand. Dit toenemende recreatieve gebruik heeft ook zijn weerslag op het landschap in de vorm van fietspaden, picknickbanken, minicampings en ruiterspaden. Door deze functionele diversiteit krijgt het landschap een afwisselende aanblik.

De urbanisatie heeft ook zijn weerslag in de sociaal-culturele eigenschappen van het landelijke gebied en de landelijke gemeenschappen. Vooral mensen uit de stad die zich permanent in het landelijke gebied vestigen zorgen voor een verandering van de sociale structuur in de omgeving. Het landelijke gebied in Nederland krijgt hiermee in toenemende mate de functie van een stedelijk uitloopgebied.

3. Probleem, methodologie en case study

Problematiek en onderzoeksvragen

De verstedelijking van het landelijke gebied is, zoals uit het voorgaande hoofdstuk is gebleken, een veelomvattend en complex proces. Het manifesteert zich op zowel maatschappelijk als landschappelijk vlak en kent vele gezichten. Daardoor is het niet gemakkelijk definieerbaar en ervaren mensen het op totaal verschillende manieren.

Dit brengt ook verschillende problemen met zich mee. Los van het feit dat de mens van nature niet van

veranderingen houdt, kan het verstedelijkingsproces ertoe leiden dat bijvoorbeeld agrarische bedrijven het veld moeten ruimen of dat hechte dorpsgemeenschappen worden geconfronteerd met mensen van buiten de regio die er een totaal andere manier van leven op na houden, waardoor er verdeeldheid ontstaat. De open ruimte komt onder druk te staan met alle gevolgen van dien. Het is dan gedaan met de rust. Echter waar sommige mensen alleen nadelen ervaren of zien, weten andere mensen juist te profiteren van de veranderingen. Zo kent de verstedelijking winnaars en verliezers. Winnaars zijn bijvoorbeeld mensen die beslag weten te leggen op een mooi stukje grond in een rustige omgeving niet ver van de stad en daar het huis van hun dromen weten te stichten of bedrijven die naar een nieuwe locatie verhuizen in de buurt van een snelweg en weg van de verkeerscongestie in de stad. Verliezers zijn agrarische bedrijven die met de bedrijfsvoering in de knoei komen omdat recent gebouwde woningen in hun stankcirkel liggen, of de bewoners van een opgeknapte boerderij die pal voor hun deur een nieuwe woonwijk gerealiseerd zien worden en daarmee het vrije uitzicht kwijt zijn. Natuurlijk speelt er nog veel meer. In de gelezen achtergrondliteratuur zijn al een aantal wezenlijke aspecten van verstedelijking aan bod gekomen. Het doen van het hier te behandelen onderzoek dat, zoals eerder vermeld, heeft plaats gevonden in het studiegebied van de Stedendriehoek in Gelderland, heeft als doel deze aspecten meer tastbaar te maken en er daadwerkelijk mee in aanraking te komen. We hebben getracht de centrale onderzoeksvraag breed te

formuleren, zodat er op meerdere aspecten kan worden ingegaan.

De hoofdvraag luidt als volgt: *In hoeverre en op welke wijze ervaren bewoners van het landelijke gebied verstedelijking in de Stedendriehoek?* Om op deze hoofdvraag een passend antwoord te kunnen geven hebben we een aantal deelvragen onderscheiden:

1. Wat zijn volgens de bewoners van het landelijke gebied de kenmerken van het landelijke gebied?
2. De kenmerken van het landelijke gebied worden hierbij verder onderverdeeld in: landschappelijke kenmerken, sociaal-culturele kenmerken en functies en invulling
3. Welke veranderingen hebben er in de loop van de tijd plaats gevonden in het landelijke gebied van de Stedendriehoek volgens de bewoners? Deze veranderingen worden verder onderverdeeld in: landschappelijke veranderingen, sociaal-culturele veranderingen en veranderingen van functies/bestemmingen
4. Welke veranderingen verwachten bewoners in de toekomst in het gebied van de Stedendriehoek? Deze veranderingen worden verder onderverdeeld in: landschappelijke veranderingen, sociaal-culturele veranderingen en veranderingen van functies/bestemmingen
5. In hoeverre zijn de genoemde en verwachte veranderingen toe te schrijven aan specifiek de verstedelijking?

Terugkijkend op de aspecten die in de eerdere opdrachten de revue hebben gepasseerd, wordt er met deze vragen ingegaan op de vraag wat mensen ver-

staan onder het landelijke gebied en waar zij de identiteit ervan aan ontleen, welke veranderingen zij hebben ervaren en of ze die toeschrijven aan het verstedelijkingsproces, wat voor problemen deze veranderingen opleveren en hoe daar mee wordt omgegaan. Door bewoners te interviewen die woonachtig zijn in het landelijke gebied dat is gelegen tussen de steden Apeldoorn, Deventer en Zutphen, hopen wij een beeld te krijgen van het verstedelijkingsproces dat zich daar voltrekt.

Methodologie

Voorafgaande aan de af te nemen interviews hebben we enkele artikelen bestudeerd die verschillende aspecten van het verstedelijkingsproces behandelen. Met de kennis uit de achtergrondliteratuur zijn we in staat om een theoretisch kader te scheppen van waaruit we onze onderzoeksvragen kunnen formuleren. Bij het bedenken van de interviewvragen zijn we groepsgewijs aan de slag gegaan. Iedere groep heeft een belangrijk aspect, dat uit de achtergrondliteratuur naar voren is gekomen, nader beschouwd en er een aantal concrete vragen bij bedacht. Door deze vragen te bundelen is de basis van het interviewschema ontstaan. In principe dient de vragenlijst als leidraad tijdens het interview, zodat alle geïnterviewde mensen dezelfde onderwerpen voorgeschoteld krijgen. Echter omdat het diepte-interviews betreft en er voor een belangrijk deel gevraagd wordt naar de gevoelens, ervaringen en percepties van mensen, kan hier tijdens de interviews wel wat van afgeweken worden. Het is

de kunst om in te spelen op de antwoorden die de mensen geven, om deze ook echt te kunnen begrijpen. Dan kan het zijn dat de volgorde van de vragen op de vragenlijst niet altijd de meest logische is of dat bepaalde vragen niet relevant blijken te zijn.

Nadat de samengestelde vragenlijst is nagelopen en de overlappingen eruit zijn gehaald, zijn we ons gaan voorbereiden op de af te nemen interviews. Wij hebben ervoor gekozen om mensen vooraf te benaderen voor de interviews. Door concrete afspraken te maken weten we zeker dat we niet met lege handen zullen komen te staan. Een ander voordeel van deze methode is dat we zelf de groep te interviewen mensen kunnen selecteren en samenstellen, en daarmee niet afhankelijk zijn van datgene dat toevallig ons pad kruist op de dag van de interviews.

Op bovenstaande wijze kan er een bewuste keuze gemaakt worden of men het verstedelijkingsproces vanuit het perspectief van een enkele bewonerscategorie wil onderzoeken of dat er juist naar gestreefd wordt om een zo gedifferentieerd mogelijke groep mensen te interviewen, waardoor het verstedelijkingsproces vanuit meerdere perspectieven wordt belicht. Omdat we maar een beperkt aantal interviews zouden kunnen afnemen zijn we van het eerste alternatief uitgegaan, daar voor de tweede categorie in ieder geval meer interviews noodzakelijk zijn wil men 'algemene' uitspraken doen die gebaseerd zijn op de bevindingen van meerdere mensen.

We hebben getracht om in ons onderzoek zoveel mogelijk mensen te benaderen die qua werk direct of indirect afhankelijk zijn van het landelijke gebied.

Gebruikmakend van een adressenlijst die wij hebben ontvangen van onze begeleiders, zijn we er in geslaagd om enkele personen vast te leggen die vallen onder deze categorie. Tevens hebben we een afspraak kunnen maken met een bewoner van een zeer groot landgoed. Na nog enig speurwerk op het internet, bij vereniging 'toer de boer op', hebben we uiteindelijk in totaal vijftien personen benaderd waarvan er negen hun medewerking verleenden. Met deze wetenschap zijn we naar het gebied vertrokken, in de veronderstelling dat we daar nog enige mensen zouden kunnen benaderen voor de overige interviews. Aangezien er nog meer groepen actief zouden zijn in het studiegebied, is het studiegebied opgesplitst in deelgebieden. Iedere groep heeft een deelgebied voor zijn rekening genomen zodat deze gebieden achteraf met elkaar kunnen worden vergeleken en mensen verspreid over de gehele Stedendriehoek zijn gehoord. Een extra onderdeel van het interview vormt een onderzoek naar de voorkeuren van bewoners voor toekomstig te realiseren woningen in het landelijke gebied, dat inspeelt op de toegenomen vraag naar het wonen in het landelijke gebied. De fotobeelden zijn aangeleverd door twee studenten, die zich specifiek op dit onderdeel hebben toegelegd. Aan de mensen die worden geïnterviewd zal worden gevraagd hoe ze het huis op de foto waarderen op basis van drie criteria: het woningtype, de woningdichtheid en de ligging. De interviews zijn steeds per tweetal afgenomen. Zo kan de een zich concentreren op het stellen van de juiste vragen en de ander zich bezig houden met de

verslaglegging. Niet altijd zijn alle vragen gesteld aangezien mensen soms eerder tijdens het interview bepaalde onderwerpen aansneden of omdat ze simpelweg niet relevant waren in dat concrete geval.

Nadat alle interviews waren afgenomen heeft ieder groepslid een tweetal interviews uitgeschreven. Dit is de dag na de reis naar het studiegebied meteen ter hand genomen aangezien de herinneringen dan nog vers zijn.

Voor het schrijven van het verslag hebben we een raamwerk aangeleverd gekregen van onze begeleiders. Gezamenlijk hebben we onze onderzoeksvragen geformuleerd en vervolgens hebben we een taakverdeling gemaakt aan de hand van de punten die in het raamwerk worden genoemd. We hebben de eerste zes punten individueel uitgewerkt en daarna met de groep bekeken en aangepast.

Vooraf het inpassen van de onderzoeksvragen in het vrij strakke raamwerk heeft daarna de nodige tijd en aandacht gevraagd, evenals het op elkaar afstemmen van hoofdstuk 4, 5 en 6 waarin de interviewresultaten worden uiteengezet. Ondanks dat hebben we vrij effectief de basis van het verslag geconstrueerd. In de genoemde hoofdstukken is steeds voor eenzelfde opzet gekozen. Eerst een korte introductie, daarna de behandeling van het theoretische kader, vervolgens een overzicht van de resultaten van de interviews en afsluitend een beknopte samenvatting.

In hoofdstuk zeven zijn de resultaten vertaald naar de eerder opgestelde onderzoeksvragen. Dit is door de auteurs van hoofdstuk drie tot en met vijf ter hand genomen, terwijl de andere groepsleden zich op dat

moment bezig hebben gehouden met de uitwerking van de foto-opdracht. De eindconclusie waarmee het onderzoek wordt besloten is ten slotte gezamenlijk uitgewerkt.

4. Rurale representaties, ervaring en beleving van het landelijke gebied

In dit hoofdstuk zal besproken worden hoe de bewoners van de Stedendriehoek, nabij Twello en Terwolde, het landelijke gebied ervaren. Er wordt gesproken over de beleving en ervaringen van zowel de fysieke als de sociale omgeving. Het onderwerp zal in de volgende paragraaf ingeleid worden met een theoretisch kader, waarna de resultaten van de gehouden interviews in het betrokken gebied worden besproken.

Theoretisch kader

Verschillende mensen hebben verschillende ideeën over wat het landelijke gebied of het ‘landelijke’ inhoudt. De benadering van ‘ruraliteit’ die voor dit hoofdstuk van belang is, en de dominante benadering in landelijke studies tegenwoordig, is het ‘landelijke’ als een sociale representatie of sociale constructie. Deze benadering is gebaseerd op symbolen, tekens en beelden/imago’s die mensen linken met het ‘landelijke’ en is ook gebaseerd op relaties tussen mensen en het landelijke gebied (insider-outsider) en hun posities opzichte van het landelijke gebied (bijvoorbeeld persoonlijk, professioneel, politiek of academisch; zie tevens hoofdstuk 2). Op deze manier ontstaan er ver-

schillende beelden van wat het ‘landelijke’ betekent en hoe landelijke gebieden eruit zouden moeten zien. Deze verschillende sociale constructies worden discourses genoemd: verzamelingen van ideeën, opvattingen en begrippen die de manier bepalen waarop wij handelen. Een discours dat tegenwoordig in Nederland steeds populairder lijkt te worden is het discours van de ‘landelijke idylle’. De ‘landelijke idylle’ representeert het landelijke gebied als een geïdealiseerde, harmonieuze omgeving met een pastoraal landschap waar vrede en rust heerst. Deze representatie van het landelijke gebied is vaak de oorzaak van het aantrekkelijk vinden van het landelijke gebied als woongebied en het aantrekken van stadsbewoners in het landelijke gebied. Verschillen in landelijke representaties zijn vaak de oorzaak van landelijke conflicten. Een voorbeeld van een probleem dat vaak naar voren komt is het verschil in discourses van bewoners van het landelijke gebied en van actoren in de ruimtelijke planning, waardoor het landelijke gebied zich niet ontwikkelt zoals gewenst. (De Haan, 2006) (Woods, 2005)

Interviewresultaten

Om er achter te komen hoe de geïnterviewden het landelijke gebied zien en beleven werd gevraagd naar de belangrijkste functies, naar de belangrijkste landschappelijke kenmerken en naar de belangrijkste sociale kenmerken die ervaren worden in het landelijke gebied waar deze mensen woonachtig zijn. Verder werd gevraagd hoe het ideale landelijke gebied er

voor de geïnterviewden uit ziet en in hoeverre de woonomgeving hieraan voldoet.

Om meer te weten te komen over het sociale leven van de geïnterviewden werden vragen gesteld over lidmaatschap van verenigingen, contact met buurtbewoners, het zelf recreëren in het gebied, nieuwkomers, emotionele binding met het gebied en afhanke-

lijkheid van de steden van de Stedendriehoek.

Beleving van het landelijke gebied

Als belangrijkste landschappelijk kenmerk van het landelijke gebied werd de openheid genoemd. Dit werd door bijna de helft van de respondenten aangehaald. Door enkele anderen werd juist de afwisselen-

de openheid (het afwisselende landschap) als karakteristiek van het landelijke gebied gezien. Kenmerken die door twee van de respondenten genoemd werden zijn de wijdte/uitgestrektheid, de rust, de natuur, de boerderijen, het vee en de landbouw/akkerbouw. Andere kenmerken werden slechts eenmaal aangehaald en gelden daardoor niet als algemeen aanvaarde kenmerken van het landelijke gebied. Vaak zijn dit gebiedsspecifieke kenmerken, die niet per definitie voor elk landelijk gebied van toepassing zijn. Deze kenmerken zijn vruchtbare grond, goede infrastructuur, prettige woonomgeving, centrale ligging, karakteristieke beplantingen, kleinschaligheid, de cultuurhistorie van het landgoed, dorpen, smalle weggetjes en groen/gras.

De landbouw en veeteelt, in de zin van het produceren van voedsel, wordt, ondanks de reductie van deze functie in de laatste jaren, nog steeds als belangrijkste functie van het landelijke gebied beschouwd (door acht van de respondenten). Een andere belangrijke functie, die juist de laatste jaren erg opkomt in het landelijke gebied, is recreatie. Steeds meer agrariërs zijn de laatste jaren recreatieve nevenactiviteiten gestart naast de agrarische bedrijfsvoering. Het merendeel van de respondenten is, al dan niet naast agrarisch ondernemer, ook recreatief ondernemer. Dit is waarschijnlijk een belangrijke reden van het feit dat de recreatieve functie van het landelijke gebied in dit deel van de Stedendriehoek door de respondenten benadrukt wordt: 'Recreatie en vermaak voor iedereen in Nederland. Mits het landelijke gebied zijn agrarische functie daardoor niet verliest.'

Functies die slechts eenmalig genoemd werden zijn een leefomgeving voor mens en dier, het wonen, de cultuur (lanen en verschillende eenheden van het landgoed) en de agrarische functie in de zin van het in stand houden van het landschap.

Wat betreft de sociale kenmerken van een landelijke gemeenschap is het belangrijkste kenmerk dat de mensen elkaar kennen, het 'ons-kent-ons' gevoel. De sociale cohesie in het landelijke gebied is groot. Dit wordt door de bewoners ook aangegeven met kenmerken als burenhulp, meer contacten/minder afstandelijkheid, betrokkenheid en de dorpsse sociale controle en vertrouwen: 'Ets wat ik heel erg belangrijk vindt, is dat de mensen elkaar kennen en gedag elkaar zeggen. Het dorpsse, we hebben hier een bakker en een supermarkt. Ik hoef hier mijn fiets niet op slot te zetten, mocht hij op een dag weg zijn, dan heb ik pech gehad.'

Deze kenmerken zijn aspecten die ook naar voren komen in de 'landelijke idylle' die veel mensen van het landelijke gebied hebben en waardoor veel mensen daar graag zouden willen wonen. Het is echter wel duidelijk dat deze sociale cohesie steeds minder wordt. Enkele respondenten geven ook aan dat het al hetzelfde is als in de stad, dat er weinig contacten zijn met buurtbewoners, dat het ieder voor zich is en dat het een gesloten gemeenschap is voor nieuwkomers, waar je niet tussen komt: 'Het vroegere boerenbedrijf was heel anders, iedereen hielp elkaar, maar toen hadden we ook maar drie koeien en dan was het bijzonder als er een kalf geboren werd. Nu is het ieder voor zich op het platteland. Net zo'n beetje als in de

stad. Er zijn niet veel verschillen meer. We zitten hier ook op de klei, dat is heel anders dan een boerenbedrijf op de zandgronden. Dan heb je veel meer hulp nodig. Iedereen heeft vandaag de dag ook zijn eigen hobby's.'

Over het algemeen zijn de respondenten tevreden over de invulling van het landelijke gebied in hun omgeving. De rust, natuur, vrijheid, ruimte, kleinschaligheid, dorpen en recreatieve mogelijkheden worden als positieve kenmerken van het gebied ervaren. Enkele kenmerken die als negatief ervaren werden, en dus volgens de respondenten niet in hun wensbeeld van het landelijke gebied passen, zijn het

slechte openbare vervoer, drempels, slechte verkaveling, soms te weinig voorzieningen, te weinig beplanting, de bouw van veel nieuwe, te dure huizen, nieuwkomers, vaak stedelingen, die het erf en het huis laten 'verrommelen' door achterstallig onderhoud en grootschalige nieuwe ontwikkelingen als industrie en een school, waarvan de architectuur niet past bij de landelijke architectuur en waarvan de gebruikers de rust in de omgeving verstoren: 'De school die naast de woning zit voldoet niet aan het wensbeeld. Deze school zit er al lang en was eerst erg klein en paste toen ook wel in het landelijke gebied. Ondertussen is de school uitgegroeid tot een school met ongeveer

600 kinderen en hierdoor uitgebreid in een niet passende stijl (blokkendozen). Bovendien wordt door de grootschaligheid van de school nu de rust verstoord.' Ongeveer de helft van de respondenten zou graag wat meer bos/natuur/water in het landelijke gebied zien, afgewisseld met het agrarische land, en met meer wandelen en fietspaden, waardoor het gebied recreatief aantrekkelijker wordt: 'Mijn ideale landelijke gebied zou bestaan uit natuur met kikkerpoelen en bosjes, die afgewisseld wordt met de agrarische sector. Op deze manier is het ook recreatief aantrekkelijk. Bovendien zou ik graag meer wandelpaden zien in de omgeving. Er zijn genoeg fietspaden, maar wandelpaden zijn er te weinig, vind ik.' Een andere respondent: 'Het zou allemaal wat meer mogen

worden aangeplant. Singels en bomen, verbrede waterlopen etc. Met routes die het landelijke gebied doorkruisen, wandel- en fietsroutes.'

Het sociale leven in het landelijke gebied

Het merendeel van de respondenten is lid van een bepaalde vereniging in hun leefomgeving. De populairste verenigingen in dit gebied zijn zangverenigingen en sportverenigingen. Andere verenigingen waarvan respondenten aangaven lid te zijn, zijn de VVV, carnavalsvereniging, buurtvereniging, de 'doeclub van de kerk', de vrijwillige brandweer en LTO-noord. De respondenten die geen lid zijn van een bepaalde vereniging, gaven allen als reden drukte aan. Wel werd er benadrukt dat er genoeg verenigingen zijn waar je lid van kunt worden.

De sociale contacten met de buurtbewoners werden door de meeste respondenten als goed ervaren. De contacten zijn niet heel intensief en voornamelijk formeel, zoals bij verjaardagen en via het werk. Wel is er het gevoel dat men op elkaar kan rekenen, bijvoorbeeld wat betreft sociale controle of spullen bij elkaar lenen of wanneer iemand in de problemen zit, en er wordt regelmatig een praatje gemaakt op straat. Het is echter niet meer zoals vroeger, dat de buurtbewoners regelmatig bij elkaar op de koffie komen. Dit wordt door de respondenten verklaard doordat er veel jongere mensen zijn gekomen en doordat iedereen een erg druk bestaan heeft: 'Het contact is prima. Er is een jaarlijkse bijeenkomst met de buurtbewoners. Verder kunnen we bij problemen altijd op elkaar rekenen. Iedereen heeft het telefoonnummer van elkaar

en de sociale controle is goed. Het is niet meer zo als vroeger, dat men vaak bij elkaar op de koffie gaat. Dit komt doordat er veel jongere mensen bijgekomen zijn en door het drukke bestaan van iedereen.'

Ook de respondenten die aangeven weinig contact te hebben met de buurtbewoners geven de komst van nieuwelingen (import), die een andere instelling hebben, als reden hiervoor aan: 'Wij hebben weinig contact met de buurtbewoners. Er zijn veel nieuwe mensen gekomen, stadsmensen. Deze import heeft een heel andere instelling. Ze werken bijvoorbeeld ook buitenshuis. In het begin zochten de nieuwe mensen nog wel contact, maar toen ze eenmaal ingeburgerd waren, ging dit over.'

Ongeveer de helft van de respondenten heeft familie en vrienden in de buurt wonen. Van de overige respondenten, wonen in de meeste gevallen de vrienden en familie in het gebied waar ze oorspronkelijk vandaan komen. In een enkel geval woont de familie verspreid over het hele land of wonen de vrienden in de Randstad.

Ongeveer de helft van de respondenten gaat regelmatig recreëren in de omgeving. Dit recreëren wordt voornamelijk ingevuld in de vorm van wandelen en fietsen langs de IJssel en in het bos en het landelijk gebied. In een enkel geval gaf een respondent aan wel eens te gaan toeren met de auto of te gaan kanoën. De respondenten die niet recreëren in het gebied gaven als reden tijdgebrek, geen behoefte om weg te gaan en dat er weinig te doen is voor jongeren.

Een opvallende meerderheid van de respondenten staat positief tegenover nieuwkomers. Deze nieuw-

komers zijn meestal jonge mensen uit de stedelijke gebieden. In het gebied zijn niet veel nieuwe mensen komen wonen de laatste jaren. Een voorwaarde die de huidige bewoners stellen is wel dat deze nieuwkomers zich aanpassen aan de omgeving en de mensen en dus goed integreren. Ze moeten ook zelf contact zoeken. De reden van de negatieve instelling van één respondent tegen nieuwkomers is dat deze mensen een andere instelling hebben en niet integreren in het agrarische bestaan en de verenigingen e.d.

Slechts één respondent gaf aan geen emotionele binding met de buurt te hebben. Zij heeft een emotionele binding met de buurt waar ze oorspronkelijk vandaan komt (Emst) en zou dan ook graag terug willen verhuizen. De overige respondenten hadden allemaal wel een emotionele binding met de buurt/streek, een gedeelte doordat ze hier ook geboren zijn. Deze respondenten willen niet verhuizen, zolang het niet hoeft. Mocht het toch noodzakelijk zijn, dan willen zij wel in de Stedendriehoek blijven wonen.

De dorpen in de Stedendriehoek hebben alle noodzakelijke voorzieningen en de bewoners zijn maar beperkt afhankelijk van de steden in de Stedendriehoek. Slechts enkele grotere voorzieningen, waaronder ziekenhuizen en middelbare scholen, zijn enkel in de steden te vinden. Veel van deze grotere voorzieningen worden over het algemeen ook niet dagelijks gebruikt. De respondenten geven tevens aan dat ze het belangrijk achten om boodschappen te kunnen doen in de dorpen, om de kleine ondernemers in stand te houden die anders zullen verdwijnen: 'Ik bezoek vaak de steden Deventer en Twello. Maar mensen hier uit het

dorp, die zeg ik wel eens dat ze wel boodschappen in het dorp moeten blijven doen anders zullen de supermarkt en de bakker op den duur verdwijnen.' En: 'Van de steden zijn we niet zo afhankelijk, enkel vanwege het ziekenhuis e.d. Verder proberen we de steden zoveel mogelijk te mijden. De dagelijkse inkopen kunnen we gewoon in de dorpen in de omgeving doen. We willen ook de kleine ondernemers in ere houden. In de stad zijn ze veel afstandelijker in de winkels.' Een andere respondent: 'Ik ben er slechts heel beperkt van afhankelijk. De dagelijkse boodschappen en dergelijke doe ik allemaal gewoon hier in de buurt. Voor bijvoorbeeld het ziekenhuis of voor middelbare scholen ben ik er wel voor afhankelijk, maar dit zijn voorzieningen waar ik niet vaak gebruik van maak.'

Samenvatting

In de Stedendriehoek, nabij Twello en Terwolde, wordt het landelijke gebied door de meerderheid van de daar woonachtige bevolking ervaren als een open gebied met een agrarische (landbouw en veeteelt in de vorm van voedselproductie) en een recreatieve functie. De meerderheid van de bewoners gaat regelmatig zelf recreëren in het gebied, in de vorm van wandelen en fietsen. Er heerst onder de landelijke bevolking een 'ons-kent-ons' gevoel. Iedereen kent elkaar en burenhulp, contacten, betrokkenheid, sociale controle en vertrouwen zijn belangrijke aspecten van de sociale cohesie in het landelijke gebied. De sociale contacten met de buurtbewoners zijn goed, al zijn deze niet

meer zo intensief als vroeger, door het drukke bestaan van de bewoners en door de komst van mensen uit de steden. De huidige bewoners staan positief tegenover deze nieuwkomers, mits ze zich aanpassen en integreren. Het merendeel van de bewoners is lid van verenigingen in de streek. Over het algemeen wonen de familie en vrienden van de landelijke bevolking in de buurt of in de buurt waar ze oorspronkelijk vandaan komen. De meerderheid heeft een emotionele binding met het gebied/ de streek, een gedeelte doordat ze hier ook geboren zijn. Ze zijn tevreden over de invulling van het landelijke gebied, al zou er wel wat meer bos/natuur/water en wandel- en fietspaden mo-

gen komen. De dorpen in het landelijke gebied voorzien voldoende in de behoefte van de bevolking en deze bevolking vindt het van groot belang dat deze voorzieningen gebruikt en daardoor behouden worden. Enkel voor grotere voorzieningen als het ziekenhuis zijn de bewoners afhankelijk van de steden van de Stedendriehoek.

5. Beleving en perceptie van sociaal-ruimtelijke veranderingen

In dit hoofdstuk zal besproken worden hoe de bewoners van de Stedendriehoek, nabij Terwolde en Twel-

lo, het landelijke gebied hebben zien veranderen in de loop van de jaren. Ook zal gekeken worden naar de verwachtingen van de bewoners voor de toekomst van het landelijke gebied. Welke veranderingen verwachten zij in de komende jaren, aangaande het landelijke gebied? Hierbij zullen we de fysiek-ruimtelijke en de sociaal-culturele kant nader belichten. Het onderwerp zal in de volgende paragraaf ingeleid worden met een theoretisch kader, waarna de resultaten van de gehouden interviews in het betrokken gebied worden besproken.

Theoretisch kader

Als we spreken over het platteland of het landelijke gebied, dan denken we vrij snel aan alle functies die in de loop van de jaren een plaats hebben gekregen in dit gebied. Een gebied om te wonen, een gebied gedomineerd door boerenbedrijven, een gebied gebruikt voor toerisme en plezier, een gebied waarin je meerdere functies naast elkaar kunt treffen zoals wonen en werken, landelijke gebieden rechtstreeks gelegen tegen urbane centra en je kunt zelfs denken aan nationale parken en natuureservaten. Het landelijke gebied staat steeds meer onder druk. Als we het hebben over druk, dan hebben we het vooral over het landelijke gebied dat door de stedelingen voor recreatie gebruikt wordt en over het landelijke gebied dat rechtstreeks is gelegen tegen sterk verstedelijkte gebieden en daardoor als een soort overloopgebied fungeert. Er komen steeds meer nieuwe actoren, interesses en claims bij voor het landelijke gebied. Nieuwe

landelijke bewoners, die werken in de stad en in het landelijke gebied willen wonen, stadsbewoners die in het landelijke gebied willen recreëren en de politiek die het landelijke gebied wil gebruiken voor uitbreiding van de steden zijn drie van deze claims.

In dit deel van het onderzoek wordt de nadruk gelegd op hoe bewoners uit het onderzoeksgebied de veranderingen in het landelijke gebied ervaren. In het onderzoek komen de volgende vragen terug: Hoe is het om in het landelijke gebied te wonen, welke sterk verandert, als resultaat van stedelijke invloeden? Wat betekent het landelijke gebied nog voor de oorspronkelijke bewoners? Hoe worden de ruimtelijke en sociale veranderingen ervaren? En hoe definiëren bewoners van het landelijke gebied problemen en voordelen?

Op het moment is er sprake van meerdere landelijke conflicten: Productie versus consumptie, landbouw versus wonen, nieuwkomers versus langdurige bewoners, recreatie versus omgeving, landelijk versus stedelijk en globaal versus lokaal. Als we naar de nieuwkomers van het landelijke gebied kijken, dan kunnen we de volgende groepen onderscheiden: 'Fanners', 'Resourcers', 'Spacers' en 'Paradisers'. 'Fanners' zijn geboren in de stad en hebben geen ervaringen met het landelijke gebied. Ze zijn op zoek naar kwaliteit voor het opvoeden van hun kinderen. De 'Resourcers' zijn geboren en opgegroeid in het landelijke gebied en leven nu al jaren in de stad en willen weer terug verhuizen naar het landelijke gebied. De 'Spacers' zijn geboren en opgegroeid in de stad en trekken nu van dorp naar dorp, op zoek naar het echte landelijke le-

ven. Ze willen meer grond rond hun huis en ze beschouwen boeren als de echte bewoners van het landelijke gebied. Ten slotte de 'Paradisers', zij zijn geboren en opgegroeid in de stad en hebben geen ervaring met het landelijke leven. Zij proberen een eigen paradijs te creëren in het landelijke gebied (De Haan et al., 2006). Mede doordat al deze groepen nieuwkomers een plaats willen innemen in het landelijke gebied zie je een verschuiving van functies en verandert het oorspronkelijke landelijke gebied in de loop van de jaren. In het onderzoek zal dit nader worden bekeken.

Interviewresultaten

In dit deel van het onderzoek, willen we kijken naar de veranderingen die de afgelopen jaren plaats vonden in het landelijke gebied op het sociaal-culturele en fysiek-ruimtelijke vlak en de veranderingen die men verwacht plaats te zullen vinden in de toekomst. Hierbij willen we aangeven, dat er alleen mensen zijn geïnterviewd die in het landelijke gebied van de Stedendriehoek wonen.

Fysiek-ruimtelijke veranderingen

Aan mensen uit het studiegebied is in eerste instantie gevraagd welke veranderingen volgens hen plaats hebben gevonden in het landschap van de Stedendriehoek. Samenvattend zeggen de bewoners hier het volgende over. Over de voorzieningen merken ze op dat er enkele winkels verdwenen zijn. Qua nieuwbouw is er de afgelopen jaren weinig veranderd, wel

kun je een uitbreiding van steden en industrie waarnemen door de aanleg van de A1 en A50. In de toekomst moeten er in het gebied 3300 woningen worden bijgebouwd. Wat door een aantal respondenten wordt opgemerkt is, dat de ruilverkaveling veel heeft veranderd. Er zijn de afgelopen jaren veel bosjes aangeplant, daardoor zijn er weinig weidevogels meer in het gebied. Ook veel boeren zijn gestopt, doordat er teveel regels kwamen.

Nadat de respondenten deze vraag beantwoordt hadden, vroegen we wat zij van deze veranderingen vonden. Uit de gegeven antwoorden valt op dat niet daadwerkelijk naar voren komt wat de mensen van de veranderingen vinden. Een enkeling noemt de veranderingen die plaats vinden drastisch. Verder valt op dat alleen negatief wordt gesproken over de veranderingen die plaats hebben gevonden. Enkele punten die worden genoemd zijn het verdwijnen van weidevogels en de nieuwe industrie die aangelegd wordt. Een respondent vermeldt hierover het volgende: 'De inrichting van de nieuwe industriegebieden is niet goed. Het zijn allemaal blokkendozen. Deze zou je meer weg moeten stoppen achter bomen of je zou ze een mooiere architectuur moeten geven, dan hoeft ze niet weg te stoppen.'

Over het algemeen storen de geïnterviewden zich niet aan de nieuwbouw die in het gebied plaats vindt. Al de negatieve ervaringen zijn naar ons idee reeds benoemd. Toch vroegen we nog een keer expliciet naar hun positieve en negatieve ervaringen naar aanleiding van de veranderingen die plaats vonden. Als positief punt wordt door een respondent aangegeven: 'Ik vind

het onderhouden van landschapselementen wel positief, omdat het wel zonde zou zijn als deze elementen zouden verdwijnen. Toch denk ik hier wel een beetje dubbel over: ik vind het onderhoud van landschappelijke elementen wel een goede ontwikkeling, maar ik zou niet willen dat het op mijn eigen land zou plaatsvinden.'

Negatieve punten die naar voren kwamen zijn al aangegeven bij de veranderingen die volgens de bewoners plaats vonden.

In het bovenstaande werden de ideeën, ervaringen, kennis en opinies van de respondenten beschreven met betrekking tot de veranderingen die de afgelopen jaren plaats vonden. Hieronder wordt ingegaan op de toekomstige veranderingen.

Een van de personen die wij spraken, verwacht dat het vliegveld Teuge zal worden uitgebreid. Een algemeen idee dat heerst in het gebied is, dat er veel boerderijen zullen worden opgekocht door particulieren. Boeren zullen stoppen met hun werkzaamheden en Deventer zal een sprong over de IJssel maken. Een ander aspect wat erg leeft in het gebied is het openbaar vervoer. In de toekomst zal er volgens de bewoners beter openbaar vervoer komen richting Twello, door de aanleg van een nieuw station in Twello. Een enkele bewoner spreekt zijn wens uit over ruilverkaveling en de uitbreiding van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Welke gevolgen deze toekomstige veranderingen zullen hebben voor de bewoners van het gebied, was een hierop volgende logische vraag. Bewoners uit de Stedendriehoek verwachtten niet dat er voor hen nadelige situaties zullen ontstaan. Ze denken niet dat de rust

zal verdwijnen. Wel hopen ze dat de kleinschaligheid van het landschap zal blijven bestaan. Het boemeltje dat tussen Apeldoorn, Deventer en Zutphen gaat komen beschouwen de meeste mensen uit het gebied als een verbetering voor Twello. Er zijn wel enkele respondenten, die zich zorgen maken om de in de toekomst uit te breiden EHS en de natuurontwikkeling in de uiterwaarden. Het zou kunnen zijn dat het bedrijf van sommigen daarmee wordt bedreigd.

Als laatste onderdeel kennen de bewoners als cijfer voor hun fysieke leefomgeving gemiddeld het cijfer acht aan het gebied toe. Dit cijfer is bepaald aan de hand van meerdere factoren. Het onderzochte gebied ligt op korte afstand van de IJssel. Veel mensen beschouwen de IJssel als een rivier met een grote schoonheid. Een respondent noemde de IJssel zelfs 'de mooiste rivier van Nederland.' Men woont op relatief korte afstand van de Veluwe en men woont nabij mooie steden als Deventer en Zutphen. Een negatieve klank wordt over het algemeen gegeven aan de uitgaansgelegenheden voor jongeren. Deze zijn slechts sporadisch aanwezig.

Sociaal-culturele veranderingen

Na het afronden van de fysiek-ruimtelijke vragen van het interview, wilden we meer te weten komen over de sociaal-culturele veranderingen die plaats hebben gevonden in het gebied. Voor deze vragenreeks werd dezelfde opbouw gebruikt als bij de fysiek-ruimtelijke vragen.

Op de vraag 'welke zijn de belangrijkste sociaal-culturele veranderingen geweest in de afgelopen ja-

ren?’ antwoordden vrijwel alle respondenten hetzelfde. De sociale contacten in de buurt zijn de afgelopen jaren drastisch afgenomen: ‘Vroeger waren mensen van elkaar afhankelijk, dat is nu niet meer. Er zijn meer stadsmensen gekomen, die een andere levenshouding hebben.’ En: Jongeren vertrekken, waardoor vergrijzing optreedt en er is sprake van een afname

van de hoeveelheid agrariërs.

Als je doorvraagt, welke invloed deze veranderingen hebben gehad op de directe omgeving van de onderzochten, dan wordt veelal geantwoord dat het contact met de directe leefomgeving steeds minder wordt, men heeft steeds minder tijd voor elkaar. Als er naar een cijfer gevraagd wordt voor de sociaal-culturele

leefomgeving, resulteert dit in een gemiddeld cijfer van 6,4. Veel mensen die wij ondervroegen, hebben een druk bestaan en besteden weinig tijd aan het onderhouden van contacten in het gebied. Een mevrouw zegt hierover het volgende: 'het zou wel anders kunnen maar we hebben zelf niet zoveel tijd.'

Om de sociaal-culturele achtergrond van het gebied nader te bestuderen, hebben we vragen gesteld met betrekking tot de verandering van de bevolkingssamenstelling gedurende de afgelopen jaren en met betrekking tot het verloop van deze veranderingen in de komende jaren. Hierbij werd ook gevraagd wat de gevolgen daarvan zullen zijn voor de bewoners van de Stedendriehoek.

Volgens de ondervraagden is de bevolking sterk vergrijsd. Dit komt doordat de jeugd gedwongen is te vertrekken: 'Financieel is het voor hen niet mogelijk hier te blijven wonen; de bedrijven zijn te klein voor overname en de huizen zijn te duur.'

De jeugd trekt daarom naar de steden van de Stedendriehoek. In plaats daarvan komen oudere stadsmensen naar het landelijke gebied. Ook in de dorpen zijn meer hoger opgeleiden en tweeverdieners uit de stad komen wonen.

In hoeverre de leefomgeving van de respondenten bloot staat aan verstedelijking, wordt duidelijk als we hier naar vragen. Volgens de ondervraagden worden in de dorpen wel enige huizen bijgebouwd, maar in het landelijke gebied nauwelijks. Er zal volgens hen niet snel sprake zijn van verstedelijking. Onder andere de aanwezigheid van vliegveld Teuge houdt dit tegen. De verstedelijking die plaats vindt in het lande-

lijke gebied trekt voornamelijk oudere mensen aan. Er komen met andere woorden bijna geen jonge mensen bij, waardoor de voorzieningen uit het dorp verdwijnen.

In de toekomst verwachten de respondenten dat steeds meer mensen uit de stad naar het studiegebied zullen migreren. Dit zijn veelal mensen met geld, die op zoek zijn naar rust. Boeren zullen langzaam uit het gebied verdwijnen, waardoor de mentaliteit verandert en contacten minder worden. Ook zal er een verdere afname van het aantal voorzieningen plaatsvinden. Een tweede groep respondenten verwacht dat er weinig tot geen veranderingen plaats zullen vinden gedurende de komende jaren. Zij denken dat alles vrijwel gelijk zal blijven. Deze verwachtingen zijn gebaseerd op het feit dat je het nu al ziet gebeuren. Zij verwachten dat de huidige ontwikkelingen een voorbode zijn voor wat er in de toekomst zal gebeuren met het gebied. Ook geven veel respondenten het probleem aan, dat er niet gedacht wordt aan huizen voor de jongeren die in het gebied willen blijven wonen. Huizen zijn op dit moment simpelweg te duur. Dit zal meerdere gevolgen hebben voor de directe leefomgeving van de respondenten. De contacten en burenhulp worden steeds minder, men kent de mensen in de buurt steeds minder goed. Er wordt opgemerkt dat kleine veranderingen, waaronder woningbouw op enkele kavels, mogelijk moet zijn. Hierdoor worden tevens meer jeugd en voorzieningen aange trokken. Op deze manier wordt het leefbaarder in het studiegebied.

Samenvatting

De afgelopen jaren zijn er vele fysiek- ruimtelijke veranderingen opgetreden in het landelijke gebied. Er zijn voorzieningen verdwenen en er treedt een uitbreiding van steden en industrie op. Dit wordt mede veroorzaakt door de aanleg van de A1 en A50. Ook de ruilverkaveling heeft veel veranderd in het gebied. In de toekomst verwacht men dat er veel boerderijen in het gebied zullen worden opgekocht door stedelingen. Vele boeren zullen stoppen met hun werkzaamheden. Naar de mening van de respondenten zal er waarschijnlijk wel een verbetering van het openbaar vervoer optreden. Gemiddeld geeft men een cijfer 8 aan de fysiek- ruimtelijke omgeving van het gebied.

De belangrijkste sociaal-culturele veranderingen in het gebied zijn onder ander de afname van de sociale contacten. Dit komt mede door het nieuw vestigen van stedelingen in het gebied, die een andere levenshouding zouden hebben dan de rurale bevolking. Een andere verandering is dat sterke vergrijzing optreedt, veroorzaakt door het wegtrekken van jongeren uit het gebied wegens gebrek aan goede woonmogelijkheden voor starters. Er wordt een gemiddeld cijfer van 6,4 toegekend aan het gebied wanneer we naar de sociaal-culturele kant van het gebied kijken. In de toekomst verwachten de respondenten dat steeds meer stedelingen naar het gebied zullen. Dit zijn voornamelijk mensen met geld die op zoek zijn naar rust. De boeren zullen langzaam uit het gebied verdwijnen.

6. Concepties en voorkeuren met betrekking tot landelijk wonen

In dit hoofdstuk zal besproken worden welke concepties en voorkeuren de bewoners van de Stedendriehoek hebben met betrekking tot landelijk wonen. Er wordt gesproken over de beleving en ervaringen van zowel de huidige als de toekomstige situatie. Het onderwerp zal in de volgende paragraaf ingeleid worden met een theoretisch kader, waarna de resultaten van de gehouden interviews in het betrokken gebied worden besproken.

Theoretisch kader

Wonen in het landelijke gebied is erg populair bij urbane Nederlanders. Heins stelt in haar artikel 'Rural living in city and countryside' (2004) dat in het bijzonder mensen van middelbare leeftijd en ouder, met een hoger inkomen, de stad verruilen voor het landelijke gebied. Stoppen met werken maakt het voor ouderen mogelijk zich ergens anders te vestigen, aangezien de afstand van en naar het werk irrelevant geworden is. Volgens Heins is het landelijke gebied ook erg aantrekkelijk voor families met kinderen. Het landelijke gebied wordt namelijk vaak gezien als een veel ruimere, vreedzamere en stillere plaats dan de stad.

Aan de andere kant is uit de collegereeks van het vak 'Urban development and rural change in contemporary societies' gebleken dat er in het landelijke gebied een steeds grotere vraag is naar onder andere wonin-

gen voor starters. Starters die zich willen vestigen in de eigen regio, komen vaak niet aan bod op de woningmarkt. Een reden hiervoor is dat deze groep mensen veel minder kapitaalkrachtig is dan andere groepen mensen op de woningmarkt (Heins, 2004). De prijs van de huizen is de laatste jaren enorm gegroeid en (relatief) goedkope nieuwbouw is schaars.

Interviewresultaten

Van de elf afgenomen interviews zijn er negen bruikbaar voor de analyse van de concepties en voorkeuren met betrekking tot landelijk wonen. Bij de overige twee interviews zijn deze vragen om verschillende redenen niet (geheel) beantwoord of niet betrouwbaar. Allereerst zijn vragen gesteld over de sfeer van de woonomgeving en de eigen woning van de geïnterviewde. Dit om te achterhalen of mensen hiermee tevreden zijn. Daarna is ingegaan op de woonbehoefte onder verschillende groepen mensen op de woningmarkt, waarna vragen gesteld zijn over (eventuele) nieuwbouw in de regio. Tenslotte zijn er twee vragen gesteld over de toekomst van de woonomgeving en het ideaalbeeld voor de desbetreffende geïnterviewde.

Landelijk wonen

Op de vraag 'Hoe vindt u de sfeer van uw woonomgeving?' kwamen zes positieve reacties boven water. Een vaker voorkomend antwoord was dat de mensen in de buurt elkaar nog kennen, terwijl dat op andere plaatsen wel eens anders is. De drie negatieve antwoorden kwamen voort uit het gevoel dat 'het nu ieder voor

zich is op het platteland'. Tevens heeft iedereen vandaag de dag zijn eigen hobby's of onderneming die veel tijd kosten. De geïnterviewden zijn over het algemeen zeer tevreden over de eigen woning. Er waren echter wel wat klachten over het bouwperceel en mogelijkheden tot uitbreiding. Iemand merkte op dat: 'mensen snel wennen aan verkregen luxe en dan heb je altijd wel weer iets te mopperen.'

Niet alle geïnterviewden bleken veel inzicht in de verschillende groepen op de lokale woningmarkt. Een vaak genoemd (zeven maal) probleem is echter wel dat er een grote behoefte is aan woningen voor starters. Er staat volgens enkelen in ieder geval weinig woningen te koop, en veel ouderen blijven zo lang mogelijk zitten waardoor er weinig doorstroom is. Ook zijn veel mensen uit de stad en paardenliefhebbers zeer actief op de woningmarkt.

De huizen die vrijkomen zijn veel te duur voor starters en de hoeveelheid nieuwbouw in het landelijke gebied is nihil. Wel geven enkele mensen aan dat in de dorpen wel regelmatig nieuwbouw plaatsvindt, voornamelijk duurdere twee onder een kap woningen. Tevens komt er op goed bereikbare plaatsen nabij de grotere dorpen wat meer industrie en bedrijvigheid. Enkele geïnterviewden geven aan de nieuwbouw te groot en te duur te vinden. Ook merkt iemand op het tegenstrijdig te vinden dat: 'in de bebouwde kom, waar de grond beperkt is, er volop uitgebouwd mag worden. En dat dit in het landelijke gebied, waar genoeg grond is, niet mogelijk is'.

De geïnterviewden schetsen de toekomstige woonsituatie voor het gebied erg verschillend. Drie mensen

geven aan dat als er niets veranderd, de vergrijzing in de regio de lokale woonsituatie erg zal beïnvloeden. Voorzieningen in kleine buurtschappen, zoals scholen, zullen op den duur waarschijnlijk verdwijnen. Op het gebied van de landbouw worden tegenstrijdige suggesties gedaan. Zo denkt een geïnterviewde dat de situatie zo blijft: 'De kleine boeren stoppen wel, maar momenteel gaat hun land naar andere boeren. De oude boeren blijven meestal wel in de woning wonen.' Een andere geïnterviewde ziet de agrariër juist wegtrekken uit het gebied: 'Ook trekken de boeren weg uit het gebied, waardoor het gebied een recreatiegebied zal worden.'

Tevens denkt één respondent dat de 3300 nieuwe huizen die tot 2030 zullen worden bijgebouwd ten kostte van de landbouwsector zal gaan. Een ander heeft echter weer een andere suggestie: 'Er moeten meer huizen worden gebouwd, maar echt veel zullen dit er niet zijn.'

Het ideaalbeeld van de geïnterviewden met betrekking tot de toekomstige woonsituatie voor dit gebied is veelal gericht op de eigen bedrijfsvoering. Wederom geven twee geïnterviewden aan dat er meer kansen moeten komen voor starters. Ook geven twee geïnterviewden aan dat ze hopen dat de landbouw zich niet verder terugtrekt: 'Het liefst zou ik agrarische bedrijven blijven zien hier. De mensen blijven denk ik ook wel zitten. Ik denk dat recreatie en landbouw heel goed samen kunnen gaan in de toekomst.' Eén geïnterviewde heeft de hoop dat er geen verdere versterking van het landelijke gebied komt. Een ander ziet een gevaar in de IJsselsprong: 'Ik hoop niet dat

eer brug over de IJssel komt, want de IJsselsprong zou wel eens een gevaar voor ons kunnen zijn. Dat brengt veel verkeer met zich mee.' Verder worden voornamelijk persoonlijke wensen zoals uitbreidingsplannen genoemd.

Foto-onderzoek naar toekomstige woningvoorkeuren

Er is al eerder gewezen op de toenemende belangstelling voor het wonen op het platteland. Met behulp van foto's van huizen die zijn gelegen in het studiegebied, hebben we onderzoek gedaan naar de voorkeuren van de huidige bewoners voor toekomstige, nog te realiseren, woningen in het landelijke gebied. We hebben de respondenten acht verschillende afbeeldingen getoond. De huizen die op de foto's stonden afgebeeld hebben ze voorzien van een waardeoordeel, op basis van woningtype (modern/traditioneel), dichtheid (hoog/laag) en ligging (in dorpscentrum/aan de rand van het dorp/buitengebied). Dit is gedaan door toekenning van een cijfer (keuze uit 1 t/m 5, waarbij 1 zeer positief is, 3 neutraal en 5 zeer negatief). Hierdoor kunnen wij nu achteraf nagaan waar en in welke vorm de toekomstige woningen zullen moeten worden gerealiseerd en hoeveel ruimte deze dan in beslag nemen wanneer aan de wensen van de bewoners tegemoet wordt gekomen.

Het onderstaande diagram geeft aan in welke categorie de acht woonbeelden thuis horen (zie bijlage). De foto's zijn in willekeurige volgorde getoond aan de deelnemers. Er zijn tien volledig ingevulde formulieren gebruikt voor de analyse.

Locatie	Type en patroon			
	Lage dichtheid		Hoge dichtheid	
	modern	traditioneel	modern	traditioneel
Dorpscentrum			Foto 7	Foto 8
Rand v/h dorp	Foto 5	Foto 3	Foto 4	Foto 6
Buitengebied	Foto 1	Foto 2		

Wanneer we de twee foto's die gemaakt zijn in het dorpscentrum vergelijken dan hebben de participanten een lichte voorkeur voor de traditionele woning. Deze roept positieve gevoelens op en past bij een dorp. Echter vier mensen denken ook dat dit huistype beter aan de rand van de dorpskern past. Het moderne type wordt drie maal als te groot bestempeld. Wel waarderen meer participanten de huizen positief (5x) dan negatief (4x).

Er zijn vier foto's opgenomen van huizen aan de rand van het dorp. Twee daarvan komen voor in een hoge dichtheid, zoals ook bij de woningen in de kern. Het traditionele type wordt goed gewaardeerd met 6 positieve reacties en 2 negatieve. Volgens de participanten past dit woningtype uitstekend in een dorpsomgeving (4x), ook al vindt een enkeling ze saai. Het moderne type scoort erg slecht met maar liefst 7 negatieve reacties tegenover 3 positieve. Veel mensen vinden dat dit type niet thuishoort op het platteland. Kijken we naar de twee woningtypen die aan de rand van het dorp in een lage dichtheid voorkomen dan levert dit hetzelfde beeld op als in de bovenstaande twee gevallen. Het traditionele type wordt geprefereerd met 5 positieve en 2 negatieve reacties, het mo-

derne type scoort 3 positieve en 6 negatieve waarderingen, aanmerkelijk minder goed.

Het traditionele type past goed in het dorp (4x), maar heeft niet bepaald een opvallende architectuur. Het moderne heeft dit juist wel en scoort daarom af en toe een positieve waardering. Echter heel vaak vinden mensen dit niet passen bij een dorp (5x).

Als laatste kunnen we de vergelijking tussen een modern en traditioneel woningtype ook in het buitengebied maken. Ook hier weer scoort het traditionele type beter (7 positieve reacties en slechts 1 negatieve tegenover 3 positieve reacties en 2 negatieve op het moderne type). Wel denken enkele participanten dat dit type veel te duur is (3x) en vindt een enkeling het huis 'te mooi voor het platteland' of zelfs 'protserig'. Opvallend is dat veel mensen het moderne type vaak (5x) neutraal waarderen. Mensen hebben er minder een uitgesproken mening over dan alle andere zeven woningtypen.

Vergelijken we de woningen aan de rand van het dorp in een hoge dichtheid met die op dezelfde plaats in een lage dichtheid dan bestaat er vrijwel geen verschil. Uit de gekozen foto's kan geen voorkeur voor een lage dichtheid worden afgeleid.

Wanneer we de waarderingen van de woningtypen in het buitengebied vergelijken met die in de kern dan lijkt er een lichte voorkeur te bestaan voor een locatie in het buitengebied. Echter een modern woningtype wordt in de kern meer gewaardeerd dan in het buitengebied.

Samenvatting

Zoals gesteld is in het Theoretisch kader (paragraaf 6.2) is wonen in het landelijke gebied erg populair bij urbane Nederlanders, zo ook in (enkele delen van) de Stedendriehoek. Ook is er een enorme behoefte aan woningen voor starters die in de regio willen blijven wonen. Hoewel de geïnterviewde mensen over het algemeen erg te spreken waren over de woonsituatie, kwamen vaak dezelfde zaken boven tafel. De eerder gememoreerde problematiek rondom de starters, en de vergrijzing van het gebied.

Uit het foto-onderzoek is gebleken dat men in het landelijke gebied traditionele woningtypen positiever waardeert dan moderne. Hoe dichter het bebouwingspatroon, des te geschikter de locatie is voor het realiseren van woningtypen met een eigentijdse architectuur. Ten slotte worden woningtypen in het buitengebied iets positiever gewaardeerd dan woningtypen in de dorpen. Echter de verschillen zijn niet heel groot.

7. Rurale identiteiten en visies

In dit hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op de hoofdonderzoeksvraag: 'In hoeverre en op welke wijze

ervaren bewoners van het landelijke gebied verstedelijking in de Stedendriehoek?'

Om deze vraag te kunnen beantwoorden worden de verschillende deelvragen behandeld. In de volgende paragraaf zullen de kenmerken en de veranderingen, zowel nu als in de toekomst, in het landelijke gebied behandeld worden. Deze worden behandeld op landenschappelijk, functioneel en sociaal-cultureel vlak. Vervolgens zullen deze veranderingen gekoppeld worden aan het concept verstedelijking om een antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag.

De kenmerken en veranderingen van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek

Het landelijke gebied in de Stedendriehoek, nabij Twello en Terwolde, wordt ervaren als een open gebied met een belangrijke agrarische en recreatieve functie. In het landelijke gebied hebben de mensen een emotionele binding met hun omgeving en is de sociale cohesie groot. Dit wordt echter wel minder door de komst van nieuwelingen uit de steden, die een andere instelling en een andere levensstijl hebben. De ruilverkaveling in het landelijke gebied van de Stedendriehoek heeft veel veranderd. Er zijn de afgelopen jaren veel bosjes aangeplant. Daardoor zijn er weinig weidevogels meer in het gebied. Ook veel boeren zijn gestopt, veel van het land is naar andere agrariërs gegaan, die zo konden uitbereiden. Wat betreft functionele en bestemmingsveranderingen, valt het op dat enkele winkels verdwenen zijn. Qua nieuwbouw is er in het landelijke gebied de afge-

lopen jaren weinig veranderd. In de grotere dorpen wordt echter wel wat meer gebouwd, voornamelijk twee-onder-een-kap-woningen. Ook is een uitbreiding van steden en industrie waarneembaar door de aanleg van de A1 en A50. Het grootste punt van kritiek is echter dat er niet gedacht wordt aan huizen voor de jongeren die in het gebied willen blijven wonen. Veel starters vertrekken daarom noodgedwongen naar steden als Apeldoorn en Deventer, waar wel goedkopere woningen te vinden zijn. Door het vertrek van de jongeren zijn op enkele plaatsen functies verdwenen. De meeste nieuwe mensen die zich vestigen in het gebied, zijn oudere mensen uit de stad.

Door het gehele gebied is waarneembaar dat de sociale contacten in de buurt zijn afgenomen in de afgelopen jaren. Ook hebben mensen veel meer hobby's, waardoor ze minder tijd hebben om de sociale contacten te onderhouden. Aangezien de jongeren veelal vertrekken, is vergrijzing opgetreden. Tevens is er sprake van een afname onder de agrariërs. Deze veranderingen beïnvloeden de directe leefomgeving sterk.

De verwachting is dat nog meer boeren uit het gebied in de toekomst zullen gaan stoppen met hun agrarische activiteiten. Veel van deze boerderijen zullen opgekocht worden door stedelingen. Een ander aspect wat erg leeft in het gebied is het openbaar vervoer. In de toekomst zal er volgens de bewoners beter openbaar vervoer komen richting Twello, door de aanleg van een nieuw station in Twello. Er worden wensen, maar ook angsten uitgesproken over ruilverkaveling en de uitbreiding van de Ecologische Hoofd-

structuur (EHS) en de natuurontwikkeling in de uiterwaarden. Het zou kunnen zijn dat agrarische bedrijven door deze ontwikkelingen in de problemen komen.

De verwachting op sociaal-cultureel gebied is dat er nog meer stedelingen in het landelijke gebied komen wonen. Dit zijn veelal oudere mensen, mensen met geld, die op zoek zijn naar rust. Daarmee zullen de sociale contacten nog verder afnemen. De contacten en burenhulp zullen steeds minder worden. Jongeren vertrekken doordat er geen woongelegenheden voor hen is en ook de voorzieningen die zij eisen zijn in steeds kleinere mate aanwezig. Door het vertrekken van de jongeren zal er nog verdere vergrijzing optreden. Ook de agrariërs trekken zich terug uit het gebied door de snel opkomende verstedelijking. Kleine veranderingen, zoals woningbouw op enkele kavels, zou mogelijk moet zijn. Hierdoor worden ook meer jeugd en voorzieningen aangetrokken, waardoor het leefbaarder wordt in het studiegebied.

De verstedelijking van het landelijke gebied binnen de Stedendriehoek

'Urbanisatie is een complexe interactie van verschillende processen die het landschap, dat gevormd is door rurale activiteiten, omvormen tot een stedelijk landschap' (Antrop, M., 2000, p. 257). In het studiegebied zijn de gevolgen van urbanisatie waarneembaar. Steeds meer stedelingen verplaatsen zich naar het landelijke gebied en vestigen zich daar in 'agrarische woningen'. De agrarische activiteiten worden uitge-

breid met recreatieve activiteiten of vervangen door recreatieve activiteiten. Voorbeelden zijn 'boerengolf', 'bed & breakfast' en een minicamping.

In de grotere dorpen van de Stedendriehoek worden duurdere twee-onder-een-kap-woningen gebouwd. Deze woningen worden niet voor de eigenlijke bevolking gebouwd, maar voor de nieuw te vestigen stedelingen. Er bestaat een vraag naar goedkope starterswoningen voor de jongeren uit de Stedendriehoek, deze worden slechts in kleine mate gebouwd. Om deze reden vertrekken de jongeren naar de grotere steden met als gevolg het optreden van vergrijzing in het landelijke gebied.

8. Conclusie

Zoals reeds in de inleiding is gesteld, hebben gedurende de afgelopen jaren aanzienlijk veel verschuivingen binnen het landelijke gebied plaatsgevonden. In het betreffende onderzoek hebben we een driedeling van veranderingen opgesteld; fysiek-ruimtelijke veranderingen, functieveranderingen en sociaal-culturele veranderingen. Deze driedeling is tevens gebruikt voor de binnen het onderzoeksgebied afgenomen interviews. De hoofdonderzoeksvraag en de daarbij behorende subonderzoeksvragen zijn tevens op een wijze opgesteld zodanig dat de gemaakte driedeling van veranderingen hierin naar voren komt. Zoals in het theoretische kader is opgenomen, is er de laatste jaren een nieuwe vorm van onderzoek in opkomst. In het verleden was onderzoek naar ruraliteit en het landelijk en stedelijk gebied voornamelijk ge-

richt het vinden van objectieve definities en het trekken van een duidelijke grens tussen landelijk en stedelijk gebied. Kwantitatieve methodes waren voornamelijk gericht op het beschrijven in plaats van het begrijpen van het landelijke gebied. Sociologen probeerden de essentiële karakteristieken van een 'rurale' maatschappij te achterhalen die het stedelijke gebied niet zou hebben en omgekeerd. Tegenwoordig is er steeds meer oog voor meer kwalitatieve methodes, waarbij de nadruk grotendeels ligt op de subjectieve belevingen van landelijke en stedelijke gebieden. De laatste jaren ligt de nadruk op het achterhalen van de welke wijze waarop bepaalde plaatsen en objecten als zijnde landelijk of stedelijk worden geïnterpreteerd en wat voor een effect dit heeft op het alledaagse leven van mensen. De ervaringen, percepties en opinies van mensen met betrekking tot het landelijk gebied spelen hierbij een essentiële rol. Door middel van dit sociaal onderzoek tracht men te onderzoeken welke gedachten en beelden het concept 'landelijk gebied' bij verschillende mensen oproept. Deze beelden worden als uitgangspunt voor verder onderzoek genomen. In dit onderzoek hebben wij getracht op een kwalitatieve wijze de dieperliggende menselijke ervaringen, percepties en ideeën over ruraliteit en het landelijke gebied te onderzoeken voor het studiegebied van de Stedendriehoek.

Door middel van interviews over de beleving van zowel fysiek-ruimtelijke als sociaal-culturele aspecten van het landelijke gebied en door middel van foto-interviews hebben we de percepties van de bewoners van het landelijke gebied onderzocht. In onderstaan-

de tekst volgen enkele belangrijke conclusies die uit dit onderzoek zijn getrokken.

De eerste deelvraag luidt: 'wat zijn volgens de bewoners van het landelijke gebied de kenmerken van het landelijke gebied?' Openheid is volgens de bewoners het belangrijkste kenmerk van het landelijke gebied. Volgens de respondenten is het gebied in eerste instantie bedoeld voor landbouw en recreatie. Deze mensen zijn echter zelf reeds gewend aan het feit dat het landelijke gebied niet enkel meer bedoeld is voor de agrarische functie, maar tevens voor andere functies waaronder recreatie en bewoning. Vroeger was er binnen het landelijke gebied sprake van een hechte 'ons-kent-ons' gemeenschap. Deze karakteristiek van het gebied verdwijnt naar de mening van de respondenten steeds meer. Mede door het wegtrekken van de boeren en het vestigen van stedelingen wordt de samenleving van het landelijke gebied steeds meer individualistisch. De sociale contacten binnen het gebied worden over het algemeen echter nog wel hoog beoordeeld. De bewoners zijn over het algemeen tevreden over de invulling van het gebied al merken sommigen op dat er wel wat meer fiets- en wandelpaden aangelegd mogen worden. Hiermee geven de bewoners duidelijk te kennen dat ze open staan voor recreatie in het gebied.

'Welke veranderingen hebben er in de loop van de tijd plaats gevonden in het landelijke gebied van de Stedendriehoek volgens de bewoners?' Met betrekking tot bovenstaande deelvraag kan het volgende worden geconcludeerd. De bewoners van de Stedendriehoek lieten in de interviews weten dat er op fy-

siek-ruimtelijk en sociaal-cultureel gebied gedurende de afgelopen jaren veel is veranderd binnen het landelijke gebied. Fysiek-ruimtelijk kan worden gesteld dat er een uitbreiding van steden en industrie is opgetreden. Op deze uitbreidingen wordt door de huidige bewoners zowel negatief als positief gereageerd. Uitbreiding van steden wordt over het algemeen als positief beschouwd en vooral wanneer deze uitbreidingen bedoeld zijn voor de starters. Dit is echter lang niet altijd het geval. Veel van de uitbreidingen zijn bedoeld voor rijke stedelingen die in het landelijke gebied hun eigen paradijsje wensen te bouwen. Het wegtrekken van jongeren uit het gebied, welke wordt veroorzaakt door het feit dat deze groep mensen niet in staat is de dure woningen te betalen welke door de gemeente wordt aangeboden, wordt door de respondenten als een gemis beschouwd. De nieuwe industrie gelegen langs de A1 en A50 wordt als negatief ervaren vanwege de uitstraling die deze industrie aan het gebied geeft.

'Welke veranderingen verwachten bewoners in de toekomst in het gebied van de stedendriehoek?' Met betrekking tot deze deelvraag kan het volgende worden geconcludeerd. De verwachtingen van de bewoners zijn dat veel boerderijen binnen het onderzoeksgebied zullen worden opgekocht door stedelingen. Boeren zijn genoodzaakt te stoppen met hun werkzaamheden. Er treedt teveel concurrentie op vanuit het buitenland en er is een te grote druk vanuit de stad. De respondenten verwachten dat in de toekomst de sociale contacten binnen het landelijke gebied nog verder zullen afnemen. Dit wordt naar de mening van

de respondenten mede veroorzaakt door het vestigen van stedelingen in het gebied, die een andere levenshouding zouden hebben dan de rurale bevolking. Ook zal naar de mening van de respondenten in de toekomst een sterke vergrijzing optreden door het wegtrekken van jongeren uit het gebied. Voor hen zijn er niet voldoende woonmogelijkheden. In de toekomst verwachten de respondenten dat er steeds meer stedelingen naar het gebied komen, voornamelijk de mensen met geld die op zoek zijn naar rust. De boeren zullen langzaam uit het gebied verdwijnen.

‘In hoeverre zijn de genoemde en verwachte veranderingen toe te schrijven aan specifiek de verstedelijking?’ Met betrekking tot bovenstaande deelvraag kan het volgende worden geconcludeerd. In het studiegebied zijn de gevolgen van verstedelijking waarneembaar. Vele stedelingen verplaatsen zich naar het landelijke gebied en vestigen zich daar in ‘agrarische woningen’. De agrarische activiteiten worden uitgebreid met recreatieve activiteiten of vervangen door recreatieve activiteiten. Voorbeelden zijn ‘boerengolf’, ‘Bed and Breakfast’ en een minicamping.

Na het beantwoorden van de verschillende deelvragen, zijn we nu in de positie, dat we terug kunnen komen op de hoofdvraag. ‘In hoeverre en op welke wijze ervaren bewoners van het landelijke gebied verstedelijking in de Stedendriehoek?’

In de Stedendriehoek is nog niet echt sprake van een hoge verstedelijkingsgraad, maar er is wel sprake van steeds meer verstedelijking. Bewoners van het gebied noemen openheid en de agrarische functie als voornaamste kenmerken van het landelijke gebied. Verder

noemen ze als belangrijke veranderingen de opkomende recreatieve functie, een afnemende sociale cohesie en afnemende emotionele verbondenheid met het gebied. Bewoners zien steeds meer agrariërs uit het gebied wegtrekken en stedelingen het gebied intrekken. Tevens zien deze mensen dat het landelijke gebied steeds vaker van functie en uiterlijk wisselt. Was er oorspronkelijk sprake van enkel agrarisch gebied dan kunnen we nu stellen dat dit agrarische gebied steeds vaker plaats maakt voor een gebied met een recreatieve functie. Boerenbedrijven leggen hun agrarische functie neer en kiezen daarvoor in de plaats een meer recreatieve functie. De meeste respondenten die wij interviewden zijn bezig met het uitbreiden van hun activiteiten. Oorspronkelijk waren velen van hen agrariër. Veelal zijn zij dit nog steeds, maar wel kiezen zij ervoor hun functies uit te breiden met een meer recreatief aantrekkelijke tak. Door de nieuwkomers in het gebied verdwijnen vele sociale contacten. Nieuwkomers hebben hun eigen bezigheden en zijn druk bezig met hun werk en hobby's. Ze hebben niet zoveel buurtbinding dan de oorspronkelijke bewoners hebben.

Geconcludeerd kan worden dat in het landelijke gebied sprake is van een zogenaamde ‘*rural idyll*’, welke verwijst naar een positieve associatie met een idealistische blik op het landelijke gebied. Vele stedelingen hebben de wens in het landelijke gebied te wonen vanwege positieve associaties die zij met het landelijke gebied hebben, zoals de openheid en de rust. Door deze positieve associaties is er een migratie van stedelingen in het landelijke gebied. Zij bouwen hier hun

eigen paradijsje, dat vaak niets meer te maken heeft met de oorspronkelijke bebouwing van het landelijke gebied. Men kan zich afvragen of deze inloop van stedelingen in het landelijke gebied van korte duur is, of een permanent karakter heeft. Met betrekking tot dit fenomeen gaan we in op de planning van het landelijke gebied. De overheidsorganen kunnen voorkomen dat het landelijke gebied langzaamaan verstedelijkt, door verdere bebouwing in het landelijke gebied te verbieden. Dit heeft als consequentie dat de huisprijzen in het landelijke gebied zullen stijgen, wat weer leidt tot vergrijzing. Door het wegtrekken van de jongeren zullen vele voorzieningen uit het landelijke gebied langzaam verdwijnen. Door de verandering van samenstelling van bewoners van het landelijke gebied treden ook sociale veranderingen op. Een ander reeds eerder beschreven verandering die mogelijk op zal treden in het landelijke gebied is het wegtrekken van de agrariërs uit het gebied. Na het beschrijven van de verschillende veranderingen in het landelijke gebied die gedurende de komende jaren waarschijnlijk op zullen treden is de vraag groot of de rurale idylle nog wel zal blijven bestaan. Zal het landelijke gebied in de toekomst nog wel zo aantrekkelijk zijn om in te wonen?

Uit de afgenomen interviews bleek dat de meeste problemen in het gebied eigenlijk worden veroorzaakt door de planologische besluitvorming. Deze besluitvorming bepaalt vooral wat er niet mag in het gebied, in plaats van vast te stellen wat de mogelijkheden zouden kunnen zijn. Als de planologische diensten de regels iets minder stak hanteren, zullen

ontwikkelingen waarschijnlijk heel anders verlopen en meer tegemoet komen aan de veranderingen die het gebied nodig heeft voor een gezonde bevolkingssamenstelling en een bruikbaar landelijk gebied.

9. Interview-ervaringen

Als we de ervaringen met interviewen moeten beschrijven, dan kunnen we zeggen dat wij er goed aan hebben gedaan eerst afspraken te maken voordat we mensen gingen interviewen. De lijst met telefoonnummers die we van de begeleiders kregen bevatte zeer diverse groepen mensen. Zelf hebben we ervoor gekozen een meer gelijke groep mensen te onderzoeken. Zo kregen we elf vergelijkbare respondenten en daarbij antwoorden die we met elkaar konden vergelijken. We kozen ervoor de respondenten te zoeken op de website: www.deboerop.nl. Hierop stonden bedrijven die aan recreatie deden in het landelijk gebied. We vonden ook nog twee respondenten waarmee we van tevoren geen afspraak hadden gemaakt. Achteraf kan worden gesteld dat de interviewvragen goed waren. Tijdens de gehouden interviews viel de groepsleden op dat enkele vragen sterke gelijkenissen vertoonden en dat de ordening van de vragen niet altijd even goed was. De vragen waren over het algemeen wel gemakkelijk te beantwoorden door de respondenten. We hebben ook getracht de academische taal aan te passen aan de respondenten, zodat er een goede communicatie tijdens de interviews kon ontstaan. We hoefden maar weinig toe te lichten. Misschien was het echter wel zo dat wij een doelgroep

hadden gekozen, die erg bezig is met uitbreiding van hun werkzaamheden en er daardoor zo veel van af wist. Vaak was het moeilijk om een interview kort te houden. De respondenten stonden er voor open om over de problematiek in het landelijke gebied te praten. De theorie die in de vooraf geschreven essays aan bod kwam was een zeer goede voorbereiding voor het onderzoek. Aan het einde van het onderzoek en de gehouden interviews bleek dat elf interviews niet genoeg is om te kunnen generaliseren. Om dit mogelijk te maken, zou het onderzoek uitgebreid moeten worden. Wanneer het onderzoek uitgebreid zou worden,

wordt door ons geadviseerd om meer mensen te interviewen met een bepaalde achtergrond. Het aantal interviews was eigenlijk te klein om algemene uitspraken te doen over het beeld dat mensen hadden van hun leefomgeving.

Bovendien bleek achteraf dat we het onderdeel met de woonvoorkeuren in het landelijke gebied niet helemaal goed begrepen hadden. Er was meer uitleg nodig over wat er nu te zien was op de foto's. Wellicht dat de resultaten van dit gedeelte dan duidelijker waren geweest.

De andere kant van het platteland

De bewoners van Twello over het veranderende platteland

Robbert Biesbroek, Lotte Bontje, Mariska Both

Maartje Bulkens, Paul Peter Kuiper, Marcel Rutten

De urbanisatieproblematiek heeft een brede relevantie voor de huidige en toekomstige samenleving. Dit beeld wordt bevestigd door het feit dat in wetenschappelijke kringen al enkele decennia wordt gediscussieerd over de betekenis en de waarde van de begrippen urbanisatie en platteland. Een analyse van de verschillende standpunten binnen de wetenschappelijke discussie vergroot het inzicht in de beide begrippen (Antrop, 1999) en kan daarom bijdragen aan een adequate aanpak van de problemen die in dit rapport worden behandeld. Eén groep wetenschappers behandelt het platteland en de stad (en daarmee de urbanisatie) als eenheden met bepaalde eigenschappen, classificaties en kwaliteiten die in een bepaalde mate voorkomen. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de afstand tussen een stad en een snelweg, waarbij de afstand en de bereikbaarheid iets zeggen over de invloedssfeer van de stad. Andere ei-

genschappen die met de stedelijkheid te maken hebben zijn: uitwisseling van goederen en informatie, handel en mobiliteit.

Marc Antrop is één van de wetenschappers die een dergelijke houding in zijn artikel uit 1999 toelicht. Hij geeft aan dat er verschillende stappen nodig zijn om de urbanisatiegraad en de invloed van urbanisatie op het platteland te onderzoeken. Allereerst dient er een inventarisatie van processen en patronen in het huidige landschap plaats te vinden. Vervolgens moeten verschillende sleutel-eigenschappen van urbanisatie worden vastgesteld. Deze eigenschappen kunnen worden gebruikt om de veranderende patronen en processen in het landschap te kwantificeren. Deze benadering is echter behoorlijk kwantitatief, zodat de sociaal-culturele kanten van de urbanisatie niet aan bod komen. Dit is dan ook meteen de belangrijkste kritiek van andere wetenschappers (Salamon, 2005).

Zij vinden dat urbanisatie naast diverse eenvoudig meetbare eigenschappen ook veel culturele moeilijk meetbare kanten heeft. Daarbij wordt bijvoorbeeld gedacht aan de verschillen in de sociale cohesie tussen stedelijke en plattelandse samenlevingen.

Het tweede aandachtspunt dat in de wetenschappelijke discussies naar voren komt, is de waarde van verschillende discoursen. Een discours is een set van normen en waarden waardoor de werkelijkheid wordt benaderd. Ook met betrekking tot urbanisatie en platteland leven er verschillende discoursen. Veel mensen geloven in de zogenaamde 'rurale idylle', waarbij het platteland wordt omschreven als een plaats die enkel uit positieve eigenschappen is opgebouwd. Enkele voorbeelden van deze eigenschappen zijn de rust, ruimte, eenvoud, en de natuurlijke uitstraling. Bij het bespreken van platteland en urbanisatie, valt het op dat de meeste discoursen over twee van elkaar verschillende stromingen zijn te verdelen. De ene stroming vertegenwoordigt voornamelijk discoursen van bewoners van geurbaniseerde gebieden, terwijl de discoursen van de plattelandse bewoners daar niet goed op aansluiten.

Het verschil in de waardering van het platteland, zoals dat tussen de stedeling en de plattelander bestaat, hangt samen met de verschillen tussen de culturen van de stad en het platteland. Zonder de verschillen tussen deze beide culturen te willen definiëren, kan gezegd worden dat de plattelandscultuur onder invloed van de urbanisatie verandert en meer eigenschappen van de stedelijke cultuur overneemt. Het verschil tussen de beide culturen vervaagt zagezegd.

Door deze ontwikkelingen lijken spanningen te ontstaan tussen stedelijke en plattelandse bewoners. Ook op het niveau van beleid en beleidsontwikkeling spelen de bovenbeschreven processen een rol. Dit onderzoek richt zich op de Stedendriehoek. Alleen deze naam geeft al aan dat het stedelijke discours hier het uitgangspunt vormt voor de toekomstige ontwikkelingen. De aan de Stedendriehoek gekoppelde ingrepen, vertonen directe samenhang met één of meer van de drie steden Apeldoorn, Deventer of Zutphen. Net als in veel andere gevallen, lijkt ook hier voor de stedelijke problemen een oplossing in het buitengebied te worden gezocht. De stedelijke deconcentratie leidt tot de urbanisatie van het platteland. Het platteland loopt daardoor het gevaar te degraderen tot een soort opvangruimte voor de stedelijke overloop. Naast de overheersende rol van de stedelijke discoursen, speelt ook de sturingsvisie van de beleidsmakers een rol in de ontwikkelingen op het platteland. De indruk bestaat dat de Stedendriehoek een top-down aanpak hanteert. De keuzes voor gebiedsontwikkelingen worden daarbij getoetst en aangepast aan de voorschriften zoals die door de Stedendriehoek zijn opgesteld.

Probleemstelling

De veranderende perceptie van plattelanders op de invloeden van het de urbanisatie in de Stedendriehoek is nog een onderbelicht onderdeel voor de zoektocht naar hoogwaardige ruimtelijke kwaliteit. De invloed van de stad wordt meer en meer herkenbaar

in het landelijke gebied en is dan ook de aanleiding om de ideeën en gedachten van de lokale plattelanders te analyseren. De centrale focus van dit onderzoek luidt dan ook als volgt: ‘Hoe kijken lokale plattelanders naar de urbanisatie van het platteland in de Stedendriehoek?’

Vanuit deze centrale focus zijn er een aantal deelvragen geformuleerd die onderdelen van deze centrale vraag verder uitwerken. In het onderzoeksrapport zullen de volgende onderzoeksvragen worden uitgewerkt en toegelicht.

Hoofdstuk vier zoekt naar een antwoord op de vraag: Hoe ziet de lokale plattelandsbevolking van de Stedendriehoek de fysiek ruimtelijke veranderingen waaraan het contemporaine platteland onderhevig is, en komen deze uitkomsten overeen met het gepresenteerde theoretisch kader?

Hoofdstuk vijf behandelt de inhoud van het begrip ‘sociaal ruimtelijke verandering’ en analyseert de volgende vragen: Welke veranderingen nemen plattelanders waar, en hoe worden deze ervaren?

In hoofdstuk zes worden de volgende vragen beantwoord: Zijn de plattelandsbewoners tevreden over hun woonsituatie? Hoe ziet de woningmarkt er op dit moment uit in de Stedendriehoek? Wat vinden plattelandsbewoners van nieuwbouw, en hoe zien zij de woningmarkt en de kansen voor verschillende inwonersgroepen?

Doelstellingen van het onderzoek

De doelstelling van het onderzoek is om inzicht te

krijgen in de contemporaine ontwikkelingen in de beleving, waardering en perceptie van lokale bewoners van het platteland, tegen de achtergrond van stedelijke invloeden op het landelijke gebied. Onvoldoende inzichten zijn over dit onderwerp beschikbaar. Het analyseren van de behoeften van deze plattelanders moet voor de Stedendriehoek dit inzicht vergroten en de uitkomst kan als input fungeren bij verdere ontwerp en besluitvormingsprocessen. Tevens worden deze inzichten getoetst aan een theoretisch raamwerk waarin deze percepties worden beschreven. Op basis van deze kenmerken kan informatie worden verschaft over de beleving van plattelanders op de fysiek ruimtelijke veranderingen en welke gevolgen dat heeft voor de sociale cohesie in de leefomgeving.

Methode van werken

De onderzoeksresultaten zoals die in dit rapport worden gepresenteerd, zijn gebaseerd op een aantal opeenvolgende onderdelen binnen het vak ‘Urban development and rural change in contemporary society’. De eerste fase bestond uit een zestal individuele opdrachten, waarbij aan de hand van diverse wetenschappelijke artikelen essays moesten worden geschreven. Vervolgens is in groepsverband een aantal vragen bedacht die de achtergronden van de probleemstelling verhelderen en waarvan de beantwoording moet leiden tot een groter inzicht in de discourses zoals die op het platteland heersen.

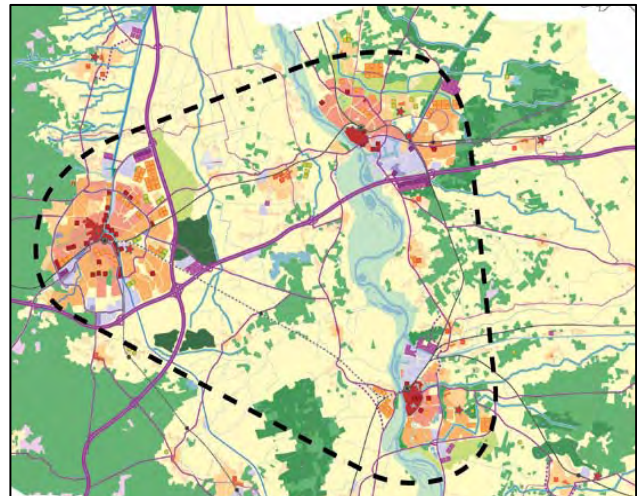
Deze vragen zijn verwerkt tot één interview, welke door deze groep aan een aantal personen in de kern

Twello zijn voorgelegd. In een zogenaamd semi-structured interview is naar de mening van dertien personen gevraagd. Zes van hen zijn middelbare scholieren, in leeftijd variërend van twaalf tot zestien jaar. Vier van de ondervraagden vallen in de groep middelbaren, allemaal tussen de vijfenveertig en negenenvijftig jaar oud. Tenslotte zijn drie senioren tussen de vierentachtig en drieënnegentig geïnterviewd. Naast het interview zijn ook een aantal afbeelding aan de respondenten voorgelegd. Op deze afbeeldingen zijn een aantal huizen afgebeeld, die in de Stedendriehoek zijn gebouwd. Voor ieder van de huizen wordt de respondent naar zijn (gefundeerde) mening gevraagd. In dit rapport wordt de behandelde theorie gekoppeld aan de interview-resultaten.

Gebiedsanalyse Stedendriehoek

De Stedendriehoek is een stedelijk netwerk waarin de ruimtelijke en functionele eisen tussen drie grote steden Zutphen, Apeldoorn en Deventer en het omliggende platteland worden gebundeld. Onder invloed van onder andere verregaande internationalisering, mobiliteitsgroei en de ontwikkeling van nieuwe technologieën, is de Stedendriehoek in de vijfde nota over de ruimtelijke ordening omschreven als een van de regionaal stedelijke netwerken. Deze processen zijn niet alleen voelbaar in het stedelijke gebied, maar ook zeker in het landelijke gebied en in het bijzonder in de kleine woonkernen. Door deze intensieve interactie tussen de verschillende steden en het platteland is het belangrijk de bestaande en de nieuwe ruimte-

lijke kwaliteiten te erkennen en te waarborgen. De inzet van de Stedendriehoek is dan ook om middels een bestuursorganisatorische basis de samenwerking tussen de drie steden aan te scherpen. Locale beslissingen worden geplaatst in een regionaal kader waarbij de waarde voor de Stedendriehoek centraal dient te staan. De meerwaarde van deze samenwerking wordt voornamelijk gevonden in de volgende thema's; ruimtelijk voor meer woningen, verbeteren van de landschappelijke kwaliteit, samenhangende ruimtelijke ontwikkeling en het creëren van een hoogwaardige economisch vestigingsklimaat voor geïnteresseerde bedrijven. In tegenstelling tot de fysiek ruimtelijke aspecten zijn de belangrijkste doelstellingen voor de sociale aspecten het creëren van leefbare wijken, dorpen en steden '... en een adequaat voorziening niveau op het gebied van werk, inkomen, onderwijs, zorg, welzijn, kunst, cultuur en sport en de spreiding en bereikbaarheid hiervan' (Regionale structuurvisie,

2005 p15). In de Regionale structuurvisie Stedendriehoek 2030 worden de volgende grenzen aangehouden voor het bundelingsgebied van de Stedendriehoek (zie figuur).

Op basis van de, in de regionale structuurvisie geformuleerde probleemstelling, zijn de thema's wonen en recreatie als belangrijk voor dit onderzoek beschouwd. Specifiek voor deze thema's zijn de volgende globale sociaal georiënteerde doelstellingen geformuleerd. Doelstellingen geformuleerd voor woningbouw: Impuls voor sociale diversiteit in de stad. Door het ontwikkelen van de variatie in stedelijke en dorps woonmilieus kan een rem worden gezet op het vertrek van de hogere- en middenklasse uit de steden naar elders in de regio of daarbuiten. Doelstelling recreatie, toerisme en voorzieningen: Het versterken van de recreatieve mogelijkheden van het middengebied biedt voor de stedelijke en dorpsrecreant op korte afstand van huis aantrekkelijke mogelijkheden voor wandelen, fietsen en andere vormen van dagrecreatie.

Dorpskernen in de Stedendriehoek

Één van de dorpen die deel uitmaakt van de Stedendriehoek is Twello. Dit is met ruim 12.000 inwoners de grootste kern van de gemeente Voorst. Van oorsprong is het een lintdorp langs de IJssel, dat in 1818 werd samengevoegd met een aantal naburige dorpen tot de gemeente Voorst. Het dorp groeide, onder andere onder de invloed van de nabij gelegen agrarische bedrijven, uit tot een regionaal centrum van vleesver-

werkende industrie. Het dorp, aan de zuidwest zijde van de IJssel gelegen, wordt vooral beïnvloed door de stad Deventer. Twello heeft, ondanks het vertrek van de vleesverwerkingindustrie uit het centrum, een belangrijke werkgelegenheidsfunctie voor de omgeving. Twello wordt gekenmerkt door een omranding van landgoederen en buitenplaatsen met een parkachtige uitstraling.

Leeswijzer

Dit rapport is opgedeeld in een aantal hoofdstukken die op een opeenvolgende wijze de urbanisatie van het platteland bespreken. In hoofdstuk twee wordt daartoe begonnen met een theoretische beschouwing van het begrip 'urbanisatie' en tevens wordt hier ingegaan op de relatie urbanisatie-platteland. Hoofdstuk drie bespreekt op welke wijze het onderzoek is vorm gegeven en welke gedachten voor het inrichten van het onderzoek bepalend zijn geweest. Vervolgens wordt in de hoofdstukken vier, vijf en zes de theorie aan de interviewresultaten gekoppeld. Hoofdstuk vier richt zich op de beleving van het landschap, waarbij begrippen als perceptie, ervaring en discours centraal staan. In hoofdstuk vijf komen de veranderende relaties in de plattelands-cultuur aan de orde en in hoofdstuk zes wordt aandacht besteed aan de woonwensen van de plattelandsbewoners. In hoofdstuk zeven wordt gezocht naar de synthese tussen de voorgaande hoofdstukken, terwijl hoofdstuk acht reflecteert op het hele proces van theoretische verdieping naar uitwerking van de interviews.

2. Urbanisatie in het platteland

Van de totale wereldbevolking werd de stedelijke bevolking in 1995 geschat op 2,4 miljard mensen en verwacht wordt dat dit aantal verdubbeld zal zijn in het jaar 2025. Dat zal dan tevens het eerste moment in de geschiedenis zijn dat de stedelijke bevolking groter in aantal is dan de landelijke bevolking (Antrop, 2000). Momenteel wonen er meer Nederlanders in de stad dan dat er op het platteland wonen. Zeven jaar geleden waren de bewoners van het landelijke gebied nog nipt in de meerderheid. In Flevoland, Noord-Brabant en Gelderland stijgt het aantal stedelingen het hardst, aldus het Centraal Bureau voor de Statistiek. Vorig jaar woonde ruim 6,8 miljoen mensen in de stad. Toen resideerden op het platteland ruim 6,5 miljoen Nederlanders. De rest woonde in zogeheten overgangsgebieden. In 1998 herbergde het platteland nog 6,6 miljoen mensen en telde Nederland bijna 6,3 miljoen stedelingen. De provincie met de meeste stedelingen is Zuid-Holland, daarna volgt Noord-Holland. De provincie met de minste stedelingen is Drenthe en daarna volgt Overijssel. De verstedelijking treft het platteland op directe en indirecte wijze en uiteindelijk gaat dat over enorme gebieden waar de stedelijke invloed merkbaar is en in de toekomst merkbaar zal zijn. De verstedelijking zal het oude traditionele landschap geleidelijk aan veranderen en creëert nieuwe landschappen die zeer dynamisch zijn (Antrop, 2000). Kenmerkend voor omschrijvingen van stad en land is dat deze twee vooral als tegenpolen van elkaar worden gebruikt, een tussenvorm lijkt niet te bestaan (Lewis, 1979).

Verstedelijking kan worden gedefinieerd als een complex proces dat gekarakteriseerd wordt door de transformatie van landschappen die ooit gevormd zijn door landelijke levensstijlen die langzaam veranderen in landschappen die gevormd worden door de meer stedelijke levensstijlen. De verandering treedt op in de manier waarop men zich gedraagt in de fysiek ruimtelijke omgeving en de manier waarop men de fysieke ruimte gebruikt. Vroeger was het landelijke gebied enkel bedoeld als productieruimte, nu wordt het ook voor andere functies, zoals recreatie, gebruikt. Deze interpretatie is in Nederland niet heel gemakkelijk te maken. In andere landen gelden echter heel andere normen over wat stedelijk of landelijk is. De schaal van landelijk of stedelijk verschilt van plaats tot plaats en voornamelijk van land tot land. Iets om rekening mee te houden in gevallen dat er op grotere schaal naar urbanisatie op het platteland wordt gekeken (Antrop, 2000).

De processen en gevolgen

Verstedelijking kan worden beschouwd als een proces van ruimtelijke spreiding over het landschap, dat veroorzaakt wordt door de wisselwerking van verschillende factoren. Één van die factoren van diffusie is gebaseerd op economische regels. Die wordt sterk beïnvloed door de aanwezigheid van middelen van communicatie, bereikbaarheid en mobiliteit in een bepaald gebied. De aan- of afwezigheid van zulke middelen creëert nieuwe landschappelijke patronen. Ook Kontuly (1992) beschrijft dat verstedelijking kan

worden beschouwd als een proces van deconcentratie van de bevolking. Deconcentratie resulteerde vroeger in een totale afscheiding van jezelf ten opzichte van de rest van de bevolking. Iets dat niet erg gewild en aantrekkelijk was, vandaar dat deconcentratie vroeger nauwelijks plaatsvond. Door de veel betere verbindingen en vervoersmogelijkheden kunnen we tegenwoordig in veel kortere tijd grotere afstanden overbruggen. De afstand van 'verlaten gebieden' tot de bewoonde wereld is een stuk kleiner. Dit maakt landelijk wonen voor meer mensen aantrekkelijk en gezien de stedelijke rijkdom ook betaalbaar. De stap om vanuit de drukke stad naar het landelijke gebied te verhuizen is dus minder groot dan voorheen.

In de moderne westerse beschaving is de verstedelijking van het platteland een fundamenteel kenmerk van veranderingen van traditionele landelijke landschappen. Het functioneren en de structuur van het huidige landschap worden meer en meer door menselijk handelen vastgesteld, waar eerst de natuur die rol vervulde. De landschapecologie is een belangrijke benadering om deze complexe wisselwerkingen te kunnen begrijpen (Antrop, 2000).

Invloed urbanisatie op het platteland, sociaal als fysiek ruimtelijk

Het aantal mensen dat het liefst dicht in de buurt van een stadscentrum woont, neemt alsmaar toe. Daarmee neemt de druk op de ruimte buiten de stad toe. Het gevolg is dat er dorpen in de omgeving van de stad zullen zijn die zich kunnen ontwikkelen. In zul-

ke plaatsen vestigen de stedelingen zich, wat een groei in voorzieningen met zich kan meebrengen (Van Hecke and Dickens, 1994). Het probleem dat zich voordoet is dat het landschap eerst door een beperkt aantal mensen in bezit was. Nu komen meer gebieden in publiek bezit en is het voor beleidsmakers moeilijk om te zorgen voor een raamwerk van reguleringen omtrent de fysiek ruimtelijke invulling van het landschap.

De Nederlandse situatie

In Nederland is er eigenlijk geen sprake meer van een echt platteland. Waar er dan nog wel sprake lijkt te zijn staat dat platteland onder enorme druk. Want natuurlijk zijn er genoeg gebieden aan te wijzen waar het landschap nog erg open is en waar de stedelijke invloed ver te zoeken lijkt. Echter zal overal in Nederland de regulering van de overheid een rol spelen op hoe er met de fysiek ruimtelijke omgeving wordt omgegaan. Uit de Vierde Nota ruimtelijke ordening Extra uit 1993 blijkt bijvoorbeeld dat in maar 20% van het landelijke gebied de agrarische sector zijn gang mag gaan zonder afstemming op andere functies (Volker, 1999). Als om elke stad in Nederland een cirkel van dertig kilometer doorsnee wordt getrokken, dan kan 1/3e van Nederland worden gekenmerkt als stedelijk gebied, of in ieder geval als gebied met daarin stedelijke invloed. Het noorden van Nederland en de Flevopolder zijn gebieden waar de landbouw overheerst en de stedelijke invloed minimaal is. Als wordt gekeken naar de opbouw van de beroepsbevolking

blijkt dat deze gebieden ten opzichte van de rest van Nederland achterblijven. Hoe meer mensen in primaire sectoren werkzaam zijn, hoe de werkgelegenheid. Voor het traditionele landschap betekent dit echter dat in deze gebieden de dreiging van de stad het minst aanwezig is. De landbouw overheerst en dat zal voorlopig zal blijven (Heijman, 2002).

In gebieden waar de stedelijke invloed wel zichtbaar is trekken steeds meer boeren weg. De meeste omdat ze het niet meer kunnen bolwerken en genoodzaakt zijn om te vertrekken. Andere worden uitgekocht en verplaatst om ruimte te maken voor verdere ontwikkeling van het platteland als recreatiegebied, natuurgebied, ofwel voor de uitbreiding van dorp of stad. Vooral de dorpelingen kijken met argusogen naar de ontwikkelingen van hun dorp. De algemene beleving is, zoals ook blijkt uit de interviews, dat men een dorp van vroeger niet echt meer als dorp ervaart, maar meer als een uitloopegebied van de stad. Het oude dorpse karakter verdwijnt, mensen worden zelfstandiger en staan minder open voor elkaar. De samenleving verhardt; een weg terug is er niet meer door de toename van het aantal stedelingen in de dorpen. De één vindt het niet zo erg, het brengt immers ook weer geld op. De ander ziet lijdzaam toe hoe de ontwikkelingen elkaar in snel tempo opvolgen. Vooral de oude boerderijen die na het stoppen van een boer worden opgekocht door stedelingen zijn voor dorpelingen een doorn in het oog. Meestal komen er witte hekken om een wei te staan, hét teken dat er weer een wei met paarden bij komt. Dit soort elementen past niet in het oorspronkelijke landschap, maar met geld is

veel te koop. Wat ook wordt genoemd is dat de mensen uit de stad wel landelijk willen wonen, maar de landelijke kenmerken niet willen accepteren. Zo is stankoverlast niet gewenst, lawaai van landbouwmachines evenmin. Dit is in een landelijk gebied echter onvermijdelijk.

3. Methodologie

Paradigma

Dit onderzoek heeft tot doel om inzicht te verkrijgen in de belevingswereld van plattelanders. Als onderzoekers proberen we te begrijpen hoe plattelanders de werkelijkheid construeren. Deze werkelijkheid wordt gevormd door een sociale constructie. Uiteindelijk hopen we vanuit deze sociale constructie één of meerdere discours(en) van de plattelander te kunnen genereren. Het onderzoek valt om deze reden binnen het interpretatieve paradigma. Het interpretatief paradigma gaat uit van het bestaan van verschillende werkelijkheden. Dit is in lijn met sociale constructies van de werkelijkheid. Verschillende mensen creëren een eigen werkelijkheid ofwel een sociale constructie. Om de verschillende sociale constructies te kunnen begrijpen, zijn in lijn met het paradigma interviews afgenomen onder de eerder beschreven doelgroepen. Het begrijpen van andermans werkelijkheden wordt ook wel ‘verstehen’ genoemd. Hierbij mag niet vergeten worden dat de onderzoeker zelf ook een gekleurd beeld van de werkelijkheid heeft. Dit gekleurde beeld is voornamelijk wetenschappelijk. Om inzicht te krij-

gen in de werkelijkheid van zogenoemde leken is het voor de onderzoeker nodig 'insider' te worden in de wereld van de plattelander in dit geval. Dit is nodig om tot een zo volledig mogelijk begrip te komen hoe plattelanders het platteland waarnemen, beleven en waarderen. Alleen op deze manier kan de centrale vraag van het onderzoek beantwoordt worden (Jennings, 2001).

We hebben gekozen voor het interpretatieve paradigma omdat dit een kwalitatief paradigma is. Daarnaast is het onderzoek gericht op de ontwikkeling van een inzicht in de wereld van de plattelander. Het interpretatieve paradigma geeft hier de meeste ruimte voor. Mogelijk heeft de gekozen onderzoeksdoelstelling ook raakvlak met het kritische paradigma. Dit is afhankelijk van hoe dit onderzoek gebruikt gaat worden. In bepaalde mate wordt een stem gegeven aan een in de literatuur tot nu toe weinig onderzochte groep in de samenleving (Jennings, 2001).

Onderzoekstrategie

De onderzoekstrategie is fenomenologisch. Deze strategie is gekozen omdat dit de strategie is die het meest gericht is op het begrijpen van anderen. Omdat er weinig inzicht is in de waarneming, beleving en waardering van het platteland door plattelanders is dit van belang. De onderzoeksstrategie kan mogelijk ook als etnografisch beschouwd worden. Het onderzoek geeft inzicht in een specifieke deel van de bevolking, namelijk de plattelander. De etnografische onderzoeksstrategie is gericht op de bestudering van een

cultuur. Het onderzoek van de perceptie, beleving en waardering van de plattelander is een reflectie van de plattelandscultuur. Maar de gekozen methoden sluiten beter aan bij de fenomenologische onderzoeksstrategie (Jennings, 2001).

Onderdeel van de onderzoeksstrategie zijn interviews. De interviews worden gebruikt om de probleemstelling te beantwoorden. Hiervoor zijn verschillende deelvragen ontwikkeld. De deelvragen zijn gebaseerd op de artikelen die reeds eerder zijn geanalyseerd. Op deze manier hopen wij vanuit een theoretisch kader te komen tot een inzichtelijke analyse van de interviews. De deelvragen zijn ingedeeld op basis van drie verschillende aspecten die te onderscheiden zijn vanuit het theoretisch raamwerk. Deze aspecten kunnen als volgt beknopt worden samengevat:

- Representaties van het platteland, ervaring en het beleefde platteland. In dit deel zal het voornamelijk gaan over hoe men het platteland nu waarneemt, ervaart en beleefd. De volgende deelvraag is de leidraad bij de analyse van dit deel:
 - Hoe ziet de lokale plattelandsbevolking van Stedendriehoek de fysiek ruimtelijke veranderingen waaraan het contemporaine platteland onderhevig is en komen deze uitkomsten overeen met het gepresenteerde theoretisch kader?
- Perceptie en beleving van sociaal ruimtelijke veranderingen. In dit deel komt de verandering het platteland naar voren. Doel van dit deel is het verkrijgen van inzicht in hoeverre men sociaal ruimte-

lijke veranderingen waarneemt en ervaart. Om dit inzicht te verkrijgen zijn de volgende deelvragen ontwikkeld:

- Wat zijn sociaal ruimtelijke veranderingen?
 - Welke veranderingen nemen de plattelanders waar?
 - Hoe ervaart men deze veranderingen?
- Wonen op het platteland. Dit deel is gericht op het verkrijgen van inzicht in hoe plattelanders het wonen op het platteland zelf ervaren en hoe zij aankijken tegen ontwikkelingen op het gebied van woningbouw op het platteland. Dit deel is gekoppeld aan beide eerder genoemde delen. Er bestaat een wederkerige relatie tussen hoe men het platteland nu beleeft en hoe men de veranderingen op het platteland beleeft. Hetzelfde geldt voor de relatie tussen sociaal ruimtelijke veranderingen als gevolg van woningbouw en ingrijpen in de leefomgeving van de plattelander. De volgende deelvragen zijn ontwikkeld om deze relaties inzichtelijker te maken en te onderzoeken hoe de plattelander veranderingen door woningbouw in de leefomgeving ervaart:
 - Zijn de plattelandsbewoners tevreden over hun woonsituatie?
 - Hoe ziet de woningmarkt er op dit moment uit in de Stedendriehoek?
 - Vindt er veel nieuwbouw plaats in de Stedendriehoek en hoe staan de plattelandsbewoners hier tegenover?
 - Hoe ervaren de plattelandsbewoners de

woningmarkt en de kansen voor verschillende inwonersgroepen?

Om de benodigde data te verkrijgen zijn interviews afgenomen. De interviewschema's zijn ontwikkeld op basis van het eerder genoemde theoretische raamwerk. De interviews zijn semi-gestructureerde interviews. Hiervoor is gekozen omdat het meer ruimte laat aan mensen om naar vrijheid te antwoorden. De mogelijke bias van de onderzoeker wordt op deze manier zoveel mogelijk beperkt. De interviewer is slechts sturend binnen het interview. Ook geeft deze manier van interviewen meer ruimte voor diepgang. Gezien de doelstelling van het onderzoek is diepgang van belang om een beter begrip te verkrijgen van iemands wereld. Daarnaast is er meer ruimte voor spontaniteit tijdens het interview. Het nadeel van deze manier van interviewen is de kans dat bepaalde onderwerpen niet voldoende worden aangesneden of zelfs worden vergeten.

Om een meer gedetailleerde analyse uit te voeren zijn verschillende te interviewen doelgroepen onderscheiden. Mogelijk bestaan er verschillen tussen de perceptie, beleving en waardering van verschillende groepen in de samenleving. Deze doelgroepen zijn ingedeeld naar leeftijd. De reden voor deze indeling heeft ook te maken met de uitvoering van de interviews. Omdat op deze manier de interviewers zich konden beperken tot één of enkele locaties. Gezien de tijdslimiet tijdens dit onderzoek was dit van belang. Naast de interviews is er een analyse van foto's van verschillende bouwstijlen gedaan. Respondenten

werden gevraagd foto's van verschillende huizen te beoordelen om inzicht te krijgen in de voorkeuren van huidige bewoners. De vraag was: Welk type woning heeft met het oog op toekomstige ontwikkelingen de voorkeur? De respondenten konden op een vijfpunts-schaal aangeven of zij zeer positief tot zeer negatief tegenover bepaalde woningen staan. Daarnaast werd hen de mogelijkheid geboden commentaar te geven. Het doel van dit deel van het onderzoek is het inzichtelijk maken van voorkeuren op het gebied van wonen van plattelanders. Dit is voornamelijk van belang, omdat op het platteland onder druk van de stad steeds meer huizen worden gebouwd. Ook geeft het inzicht in hoe men het platteland het liefst ziet ontwikkelen. De data dient ter ondersteuning van de interviewdata.

Data analyse

De analyse van de interviews wordt gedaan door zoveel mogelijk een koppeling te maken tussen de bestaande wetenschappelijke literatuur en de gegeven antwoorden. Dit wordt gedaan aan de hand van de eerder gestelde deelvragen. Deze analyse wordt gebruikt om te onderzoeken of de gegeven antwoorden in lijn zijn met de literatuur of dat de antwoorden leiden tot een vernieuwd inzicht. De verwachting is dat er een vernieuwd inzicht ontstaat in de perceptie, beleving en waardering van het platteland door plattelanders. De reden van deze verwachting is het eerder beschreven gebrek aan literatuur over de wereld van plattelanders. Om dit gat te vullen is dit onder-

zoek zinvol. Daarnaast is het input in een topdown proces binnen de Stedendriehoek. De analyse heeft het doel de mensen aan de 'top' te laten zien hoe men 'down' over bepaalde ontwikkelingen binnen de Stedendriehoek denkt. De interviews worden uitgewerkt op basis van de eerder genoemde hoofdstukken. Een belangrijk onderdeel van de analyse van de data is de uiteindelijke integratie van de verschillende data tot één of enkele rurale discours(en).

Bij de foto analyse zal bekeken worden hoe de verschillende leeftijdsgroepen de woonstijlen waarderen. Mogelijk kan een verschil gevonden worden tussen de waardering van de verschillende leeftijdsgroepen. Vooral de waardering van de jongeren is een belangrijke databron, aangezien zij het meest waarschijnlijk naar een andere woning zullen verhuizen. De foto analyse dient slechts ter ondersteuning om een beter beeld te verkrijgen van wensen op het vlak van woningbouw.

4. Beleving van het landschap

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste aspecten over de beleving van het platteland door lokale bewoners beschreven. In de eerste sectie wordt ingegaan op het theoretische kader en worden inzichten verworven in de verschillende concepten en methodologieën die van toepassing zijn in deze context. Vervolgens wordt in het daaropvolgende deel ingegaan op de centrale vraag van dit hoofdstuk; Hoe ziet de lokale plattelandsbevolking van de Stedendriehoek de fysiek ruimtelijke veranderingen waaraan het contemporai-

ne platteland onderhevig is en komen deze uitkomsten overeen met het gepresenteerde theoretisch kader? De informatie over de lokale bevolking is afkomstig uit een semi-gestructureerd interview met verschillende leeftijdsgroepen in de Stedendriehoek. In het laatste deel van dit hoofdstuk worden conclusies getrokken over de vraag of de onderzochte theorie overeenkomt met de uitkomsten van het onderzoek.

Theoretisch kader landschapsbeleving

Het platteland en het stedelijke gebied zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zonder stedelijk gebied geen platteland en visa versa. Hoe duidelijk de band tussen het urbane gebied en het landelijke gebied ook wordt beschreven, het is moeilijk een heldere definitie te geven van de termen 'ruraal' en 'stedelijk'. Middels kwantificering en andere normatieve methodieken is getracht helderheid te verschaffen in dit verschil. Het is echter onmogelijk dergelijke kwantitatieve normen te generaliseren en om te vormen tot algemeen toepasbare theorieën. Toch zijn er verschillende theorieën die trachten een onderverdeling te maken waaruit de verschillende concepten van ruraliteit worden gedestilleerd. Gambino et al. (2004) maakt een onderscheid tussen de alledaagse bewoners en de actoren in publieke partijen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de perceptie van verschillende partijen van invloed is op de beleving van het platteland en waardoor er ook verschillende discoursen ontstaan. Aangezien de centrale vraag focust op de beleving van plattelanders. In het artikel van Gambino et al. wordt

een driedeling gemaakt waarbij drie concepten van het rurale gebied worden beschreven. Het eerste concept is de 'antagonistic urban rural relationship' waarin de rurale gebieden afhankelijk zijn van de stedelijke gebieden. Het tweede concept is waar de relatie tussen stedelijk en ruraal kan worden omschreven als een continuüm, waarbij urbanisatie kan worden gezien als een '...major movement with consequences in the rural's end' (Gambino, 2004 p4.). Het laatste concept is de relatie tussen het landelijke en het stedelijke gebied, niet op basis van hun fysiek ruimtelijke interactie, maar als sociale 'representations'. Deze representaties worden omschreven in de cognitieve psychologie als 'hypothetische, interne, cognitieve symbolen die de externe realiteit beschrijven'. Gambino e.a. formuleren dit als volgt: '... representations concern the relationships between a geographical area and the individual and between a geographical area and the local group which frequent them' (Gambino et al., 2004). Gambino e.a. formuleren op basis van de sociale representaties een viertal discoursen die de representaties van het platteland herbergen. De eerste is ruraliteit als een strik; Eenmaal in de 'val' van het platteland gestapt blijft men door beperkte ontwikkelingsmogelijkheden gebonden aan het gebied. De tweede discours is ruraliteit als een onderdak waarbij voornamelijk jongeren een rationeel besluit nemen om in het landelijke gebied te gaan wonen. Het garandeert hun kwaliteit van leven. De derde discours is ruraliteit als een ontsnapping van de hectiek, dynamiek en stress van het stedelijke gebied en te genieten van de kwaliteit van het landschap en re-

creatieve mogelijkheden. De laatste discours is ruraliteit gezien als een kans. Het landelijke gebied heeft potentie en biedt mogelijkheden om je eigen leven te creëren en verschillende projecten te ondernemen. In tegenstelling tot het landelijke gebied wordt in de literatuur de tegenhanger van het landelijke gebied, de stedelijke gebieden, uitgebreid besproken. De belangrijkste verschillen kunnen worden gevonden in het onderscheid in activiteiten. Daar waar in het landelijke gebied van oudsher het accent lag op voedselproductie en materialen, wordt het stedelijke gebied gezien als een ruimte waar goederen en informatie worden uitgewisseld. De activiteiten die in de stedelijke gebieden kunnen worden gevonden zijn voornamelijk handel in informatie en goederen, toegankelijkheid, mobiliteit en connectiviteit (Antrop, 2000). Het landelijke gebied wordt steeds meer beïnvloed door de stad waardoor ook de centrale activiteiten van de stad naar het platteland trekken. Antrop is niet de enige die een onderscheid tussen stad en land zoekt. Woods gaat er van uit dat er een ‘... clear geographical distinction can be made between rural areas and urban areas on the basis of their socio-spatial characteristics, as measured through various statistical indicators’ (Woods, 2005). Halfacree gaat hier op in door vier aanpakken te formuleren die veel door wetenschappers worden gebruikt om de het concept ruraliteit af te bakenen. Als eerste benoemt Halfacree de descriptieve methode gebaseerd op kwantificering van de verschillen, zoals ook Woods deze gebruikt. Als tweede methodiek wordt de socio-culturele definitie beschreven waarin men tracht de sociale en culturele

verschillen tussen beide gemeenschappen als uitgangspunt te hanteren. Als derde methode wordt het rurale gebied omschreven als lokaliteit. Halfacree omschrijft drie manieren waarop deze gestalte krijgt. Ten eerste de suggestie dat rurale gebieden worden gezien als productieruimten, gevolgd door het idee dat ‘... low population densities created distinctive connections between the rural and issues of collective consumption’ (Halfacree in: Woods, 2005). Als derde worden lokale bewoners en hun rol in het consumptieproces omschreven. Als laatste de sociale representaties waar de gedachten en waarden centraal staan. Uit bovenstaande wordt duidelijk dat de literatuur erkent dat verschillende representaties van het landschap leiden tot verschillende discoursen van ruraliteit, gebaseerd op de context van de persoon. De individuele preferenties, ideeën en cognities bepalen de gebondenheid aan bepaalde plaatsen. Veelal plaatsen waar een individu woont of heeft gewoond zodat er een emotionele binding met de plaats ontstaat. Dit beïnvloedt direct het denken over ruraliteit en de rol van de stad in het land. De perceptie van individuele personen bepaalt het landschappelijke beeld en zorgt er voor dat binding met een bepaalde plek tot stand komt. Hierbij spelen niet alleen fysiek ruimtelijke elementen, zoals regio, locatie en omgeving, maar ook zeker de sociale aspecten zoals gemeenschap, sociale relaties etc, een erg belangrijke rol. Op deze sociale aspecten wordt verder ingegaan in hoofdstuk 5. Landschappelijke beelden vormen onder andere de preferenties en ervaringen van lokale plattelanders. Kaltenborn en Bjerke geven aan dat plaatsgebondenheid

‘...a multifaced and complex concept, and one of the reasons for this may be that the diverse attributes of a place may be differentially contribute to the strength or type of attachment’ (Kaltenborn and Bjerke, 2002 p.384). Deze plaatsgebondenheid wordt, zoals eerder beschreven, door landschappelijke beelden gevormd, afgekaderd en gefilterd waarbij de elementen die niet voldoen aan dat ideologische beeld worden verdoezeld of niet onderkend. Veel verschillende vormen van discoursen kunnen hieraan worden gekoppeld. Dakin formuleert drie landschapsdiscoursen; Landschap als historisch erfgoed, als een manier van leven en landschap als natuur (Dakin, 2003). Kaltenborn en Bjerke maken een onderscheid in moderne landbouw, landbouw omgeving, wild buitengebied en cultuurlandschap. Het idyllische landschap bestaat dus veelal uit elementen die zijn opgebouwd uit de cognitie van een individu. Deze landschappen zijn gegeneraliseerd en gebundeld in een aantal discoursen. Het rurale idyllische landschap bestaat dan ook niet alleen losse landschappelijke elementen, maar vooral de ervaringen van de mensen en gebruikers spelen een belangrijke rol. Deze worden niet alleen beïnvloed door het beeld, maar ook door andere sensorische elementen zoals wind, licht, geur en textuur. Een belangrijk element in de beleving van het landschap en voornamelijk het platteland is het rurale idyllische landschap. Yarwood geeft aan dat het concept van idyllische landschappen juist gebruikt wordt om men te overtuigen van bepaalde kwaliteiten van een bepaald gebied. Het is niet alleen utopisch te denken dat dergelijke landschappen bestaan, maar

dat deze landschappen ook variëren in perceptie van verschillende mensen. Wat de één een idyllisch landschap vindt, kan voor de ander niet voldoende zijn (Yarwood, 2005).

Geconcludeerd kan worden dat ondanks de verschillende theorieën en discoursen van ruraliteit, de perceptie, ervaringen en wensen van individuen het uiteindelijk beeld bepalen. De lokale bewoners beleven en geven vorm aan het platteland. Het is utopisch te denken dat alleen kwantitatieve, generaliserende theorieën leiden tot een hoogwaardig leefmilieu waarbij de wensen van de lokale plattelanders en de bezoekers (recreanten) worden behartigd. Kwalitatief onderzoek biedt meer inzichten in deze wensen en kan, in combinatie met kwalitatief onderzoek, bijdragen aan het creëren van een dergelijk hoogwaardige leefomgeving.

Koppeling praktijk en theorie

Wanneer de drie concepten rond het platteland van Gambino worden gekoppeld aan de interviewresultaten lijken de meeste van de respondenten tot het laatste concept te behoren, waarin het platteland samenhangt met de sociale representatie van de groepen die gebruik maken van ditzelfde platteland. Daarbij worden de bewoners die van oudsher op het platteland wonen gezien als de kerngroep met de meest authentieke waarden.

De vier discoursen die Gabino et al. onderscheiden, zijn hier en daar wel terug te vinden in de antwoorden van de respondenten. Het eerste discours, waarbij het platteland wordt ervaren als een achtergesteld

gebied, schijnt op indirecte wijze in sommige opmerkingen door. In deze gevallen spreken de geïnterviewden echter niet voor zichzelf, maar vertolken zij de (vermeende) mening van de stadsbewoners. Jongere 2 zegt bijvoorbeeld: 'Mensen uit de stad kijken neer op mensen uit het dorp. Dat weet ik wel zeker!'. Ook geeft ze aan dat er op de kermis boeren jongens komen, 'die nog nooit een meisje hebben gezien. En dan zijn ze brutaal en verlegen tégelijk!'. Dergelijke opmerkingen bevestigen het beeld van de plattelandsgemeenschap als een onderontwikkelde gemeenschap. De tweede en derde discours zijn relatief eenvoudig te onderscheiden. De meeste van de respondenten ervaren Twello nog steeds als platteland, waarin de sociale contacten nog floreren. Overigens ervaren zowel de stedeling die nog maar pas in Twello woont (senior 1) als de stedeling die al 30 jaar op in Twello woont (middelbaar 3) deze sociale contacten ook. Bovendien vermelden ze dat de integratie van de stedelingen/nieuwkomers redelijk slaagt. Ook wordt het platteland gezien als ontsnapping van de hektiek. Met betrekking tot drukte wordt echter door senior 1 wel aangegeven dat er altijd bedrijvigheid in het landschap is. Wellicht hangt dit samen met de voormalige woonomgeving van deze persoon. Het is namelijk niet geheel onaannemelijk dat deze persoon in een rustige woonwijk heeft gewoond, waar slechts een lage verkeersdruk bestaat. Het vierde discours, dat het platteland ziet als een kans, is niet in de antwoorden teruggevonden. Wanneer gekeken wordt naar de omschrijving van de belangrijkste landschappelijke en sociale eigenschap-

pen van het platteland zoals die door de respondenten wordt gegeven, valt onmiddellijk op dat deze voor een groot deel voldoen aan de karakteristieken van de rurale idylle. Het plattelandse landschap wordt volgens de respondenten bepaald door boerderijen, landgoederen, bossen, ruimte en groen, terwijl de cultuur van het platteland zich kenmerkt door rust, behulpzaamheid, een bloeiend verenigingsleven en verschillende geloofsgemeenschappen (waarbij overigens geen van de respondenten lid van lijkt te zijn). In de verschillende interviews kunnen wel enkele algemene lijnen worden ontdekt. Zo erkennen de meeste van de respondenten dat de ontwikkelingen op het platteland niet positief zijn te noemen. In het gunstigste geval doen de respondenten geen uitspraak over de invloed van de veranderingen. Dit lijkt overeen te komen met de literatuur, waarin wordt aangegeven dat de plattelandsbewoners de urbanisatie nooit als positief ervaren (Ryan, 2006). De uitkomst van de interviews geeft echter een minder zwart-wit beeld dan Ryan schetst in zijn artikel. De leefbaarheidskwestie van het platteland voor boeren is ook een onderwerp waar de meeste respondenten wel iets over te zeggen hebben. De meerderheid van de mensen ervaart dat de nieuwkomers en recreanten klagen over stank- en geluidsoverlast. Bovendien zijn de meningen over de waarde van nevenactiviteiten van agrariërs verdeeld. Middelbaar 3 ervaart een ijsboerderij als positief, terwijl bijvoorbeeld senior 2 iedere vorm van nevenactiviteit beschrijft als een belemmering voor de werkelijke taak van de boer; wat namelijk het produceren van voedsel zou moeten zijn.

Dit laatste beeld wordt door Halfacree onderscheiden als één van de drie belangrijkste discoursen. Wellicht heeft de voorkeur van middelbaar 3 te maken met haar achtergrond in de recreatieve sector.

Met betrekking tot de bereikbaarheid hebben de jongeren en de middelbaren ook een duidelijke mening. De komst van een nieuwe treinaansluiting is goed, maar dat dit ten koste gaat van de frequentie van de busritten is een nadeel. Het artikel van Antrop beschrijft mobiliteit en connectiviteit als belangrijke eigenschappen van urbanisatie. De vervanging van een goede buslijn door een snellere maar minder flexibele treinrit heeft hier wellicht mee te maken, ook al is de relatie niet helemaal helder.

Conclusies

De wetenschappelijke bestudering van representatie, ervaring en de geleefde ruimte zijn absoluut van meerwaarde. Om te begrijpen op welke manier verschillende groepen het platteland ervaren, of wat verschillende groepen onder platteland verstaan, is een gedegen analyse van de discoursen noodzakelijk. Op basis van de artikelen en de interviewresultaten kan gezocht worden naar oplossingen voor de vraagstukken die zich op het platteland voordoen. Daarbij is het met name van belang dat de discoursen van de experts (beleidsmakers) en die van de leken met elkaar worden vergeleken.

5. Ervaring en perceptie van sociaal ruimtelijke verandering

Het landelijke gebied komt steeds meer onder invloed van de stad te staan. Urbanisatie heeft steeds meer invloed op het platteland en er treden verscheidene veranderingen op. Er vinden zowel fysieke als sociaal ruimtelijke veranderingen plaats. Dit hoofdstuk zal zich richten op de sociaal ruimtelijke veranderingen. Hoe de plattelander deze veranderingen ziet en ervaart is onderzocht aan de hand van de volgende onderzoeksvragen:

- Wat zijn sociaal ruimtelijke veranderingen?
- Welke veranderingen nemen de plattelanders waar?
- Hoe ervaart men deze veranderingen?

Onderzoeksbasis

In het landelijke gebied brengen de stedelingen, die in de dorpen komen wonen, de grootste sociaal ruimtelijke veranderingen met zich mee. Het artikel van Salamon (2005) gaat in op de veranderingen op sociaal ruimtelijk vlak aan de hand van 'hoekstenen van het plattellandsleven'. Zij onderscheidt zes hoekstenen; cultuur, familie, werk, kerk, school en gemeenschap. De hoekstenen vormen samen de sociale samenhang binnen een dorp. Deze hoekstenen werden tot voor kort vooral gevormd door rurale gemeenschappen. Op dit moment worden deze hoekstenen hervormd door de invloed van stedelingen in het landelijke gebied, wat een direct gevolg heeft voor de sociale sa-

menhang. Vroeger was de geslotenheid en de sterke sociale binding een kenmerk van een dorp. Deze lijken nu steeds minder te worden.

Sociale contacten

Een belangrijk onderdeel van een dorpsamenleving is volgens Salamon het sociale netwerk. (Salamon, 2005) Binnen het sociale netwerk vinden de sociale contacten tussen bewoners plaats. De kracht van sociale netwerken wordt mede bepaald door de vrijwilligers in een dorp die verscheidene activiteiten organiseren. Jongere 4 geeft een beeld van de sociale druk die dit oplevert. Zij is lid van de feestcommissie, omdat haar vader voorzitter is. Dit geeft het sterke sociale netwerk in haar omgeving weer. Dit spreekt Salamons argument tegen. De meeste respondenten spreken over 'het dorp' en de hebben veel sociale contacten en familie in de omgeving. Een mooi voorbeeld van deze sterke sociale band is de samenwerking tussen de middelbare school (het AOC) en het bejaardenhuis. Zowel senior 2 als senior 3 kunnen dit erg waarderen. Ook zegt Salamon dat mensen steeds minder tijd hebben om als vrijwilliger op te treden. Middelbaar 2 bevestigt dit, zij zegt: 'Iedereen is druk en ouders met kinderen hebben er vaak beiden een baan naast waardoor ze geen tijd hebben om leesmoeder te zijn bijvoorbeeld.'

De meeste respondenten geven echter aan dat er nog voldoende activiteiten worden georganiseerd in de dorpen. Verschillende dorpsverenigingen dragen hieraan bij, zoals blijkt uit het feit dat verscheidene

respondenten lid zijn van een vereniging in het dorp. De jongeren zijn lid van sportverenigingen, zoals een voetbal-, ruiters- en visvereniging. Jongere 1 is niet lid van een vereniging, hij heeft zonder ook genoeg contacten met de jongeren uit het dorp die hij al vanaf de basisschool kent. Ook de Middelbaren zijn betrokken bij verenigingen, zelf of via hun (sportende) kinderen. De senioren zijn ook allemaal actief geweest bij verenigingen op allerlei vlakken. Bijna alle respondenten zijn betrokken bij verenigingen en verenigingsleven in het dorp. Zij vinden dit belangrijk voor de sociale contacten. Salamon noemt het verenigingsleven als 'hallmark' van dorpen. De verschillende generaties in het dorp werken samen aan al de activiteiten. Dit komt overeen met de al eerder genoemde jongere 4 die lid is van de feestcommissie van het dorp, waar haar vader voorzitter van is.

Salamon spreekt over afbrokkelende sterke sociale netwerken en een gebrek aan gemeenschapszin. Middelbaar 2: 'Bewoners worden toch steeds meer op zichzelf.' Ook middelbaar 3 herkent deze ontwikkeling. Vroeger had zij zeer veel contact met de straat, ze gingen zelfs met elkaar op vakantie, maar door verhuizingen is dit contact sterk afgenomen. Middelbaar 1 en 2 spreken dit echter tegen. Zij noemen bijvoorbeeld de hulp die men elkaar biedt wanneer nodig. Senior 2 legt een verband tussen de afname van sociale cohesie en dat er meer tweeverdieners zijn: 'Doordat de boeren te weinig inkomsten hebben, zijn de boerinnen genoodzaakt om in de stad extra inkomsten te genereren.' Ook Salamon constateert een toename van het aantal plattelandsvrouwen, dat niet lan-

ger op de boerderij werken, maar in de stad werken. Door onder meer een langere reistijd is de huidige sociale structuur aan veranderingen onderhevig. Middelbaar 2 en senior 2 bevestigen de problemen die Salamon schetst. De andere respondenten spreken hier niet over en zien dit niet als probleem. Zij participeren volop in het verenigingsleven. Sociale veranderingen in het dorps- en verenigingsleven kunnen aan de hand van de interviews niet bevestigd worden.

Nieuwkomers

Uit de interviews kunnen we twee fenomenen onderscheiden die gerelateerd zijn aan de komst van nieuwe mensen. Dit zijn de integratie van de nieuwkomers in het sociale netwerk van het dorp en een opkomende klassenscheiding. Respondenten staan verschillend tegenover de mate van integratie in het dorp. Middelbaar 3 zegt hierover: 'Er is redelijke integratie. Komst van stedelingen is niet te stoppen, dus als het je niet bevalt, moet je zelf weg gaan.' Jongere 2 is nog positiever en van mening dat nieuwkomers wel bewust integreren. 'Ze komen naar activiteiten, je leert ze snel kennen.' Maar middelbaar 2 heeft een ander beeld van nieuwkomers. Ze zegt: 'Op de koffie gaan, kennen ze niet, wat moet je, is dan de reactie.' Opvallend is dat de jongere respondenten vaak opmerken dat het ze niet zoveel uitmaakt, zolang ze er maar geen last van hebben. De komst van nieuwkomers wordt op verschillende manieren gezien en beoordeeld. Het is voor nieuwkomers niet altijd vanzelfsprekend dat zij worden opgenomen in

het sociale dorpsnetwerk. Senior 3 en 2 zeggen beiden dat persoonlijke instelling en inzet een belangrijke rol spelen. Senior 2 noemt de factor geluk. Middelbaar 1 is ongenueanceerder in zijn oordeel: 'Mensen van buitenaf hebben een andere mentaliteit. Die zijn te gesloten, integreren ook niet in het dorp en dat zal ook nooit gebeuren.' Opvallend is dat deze respondenten de moeilijke integratie van nieuwkomers voornamelijk aan de nieuwkomers zelf wijten. Salamon spreekt van een opkomend sociale opbouw bestaande uit minder mensen met een agrarische achtergrond, meer etnische diversiteit en klassenscheiding, meer suburbanisatie en fragmentatie. Ook in het artikel van Neal en Walters (2005) komt de klassenscheiding naar voren. In een interview met de Women's Institutes, brengt een respondent de klassenscheiding in het dorp ter sprake. Bijna alle respondenten merken op dat nieuwbouw rondom hun dorpen voornamelijk voor hogere inkomensklassen is weggelegd. Senior 3 merkt op dat de woningen te duur worden en dat dit stedelingen aantrekt naar de dorpen. Dit bevestigt dat er daadwerkelijk een verandering in klassen plaats vindt. De meeste respondenten ervaren dit als negatief. Uit een reactie van jongere 1 blijkt dat de eerder genoemde klassenscheiding ook daadwerkelijk wordt waargenomen als verandering. Hij zegt: 'Dan zie je ze met een Porsche door het dorp rijden en dan weet je meteen dat het van die rijken zijn.' Ook de hogere etnische diversiteit wordt door een respondent bevestigd. Middelbaar 1 baalt ervan dat al die buitenlanders blijven komen. De andere respondenten merken hier niets over op.

Kerk

Salamon stelt dat plattelandskerken als conservatief worden beschouwd. Zij nemen ook vaak een belangrijke plaats in de dorpsgemeenschap in. De consumptiemaatschappij heeft ook invloed op de kerk; de plattelanders zijn consumenten van religieuze ervaringen geworden en de nieuwkomers beschouwen de kerkgemeenschap ook als dé gemeenschap van het dorp. Voor hoever dit ook geldt voor Nederlandse plattelanders en de inwoners van Twello is ons niet geheel duidelijk geworden. Wij hebben dan ook geen expliciete vragen gesteld over geloofsbeleving. Senior 1 en 2 vertellen echter over hun betrokkenheid bij kerkgemeenschappen en zangverenigingen die belangrijk waren voor hun sociale contacten. Middelbaar 2 merkt op dat ondanks dat Twello 'een dorp is dat naar een stad neigt [...] de kerkelijke scheiding tussen protestants en katholiek te zien is bij verenigingen, scholen en dergelijke.' Middelbaar 3 onderscheidt zelfs drie groepen dorpsbewoners; 'Hervormd, katholiek en gereformeerd. Dat was zo en is nu nog zo.' De jongeren hebben geen van allen over de kerk gesproken. In Twello zijn de restanten van de Nederlandse verzuiling dus nog goed zichtbaar in de sociale structuur van de dorpsgemeenschap. Dit is niet voor alle respondenten belangrijk en wordt niet door hun allen als conservatief of consumptief ervaren. De respondenten ervaren dit niet als grote sociale veranderingen. Of ze noemen het niet, of ze beamen dat de scheiding er nog steeds is.

Conclusie

In de achterliggende theorie wordt niet veel geschreven over sociaal ruimtelijke veranderingen. Salamon geeft met haar 'hoekstenen van het plattelandsleven' aanknopingspunten voor het analyseren van sociale veranderingen in de Stedendriehoek. Het was door de vragen van de interviews niet mogelijk om alle hoekstenen te behandelen. Onze respondenten ervaren over het algemeen weinig sociale veranderingen. Er zijn wel sociale veranderingen opgetreden, maar meer als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen dan van ruimtelijke ontwikkelingen. Alle respondenten ervaren het dorpsgevoel en bijna niemand spreekt van veranderingen.

Over de nieuwkomers wordt wel veel gesproken. De meningen zijn verdeeld. De jongeren die wij gesproken hebben, hebben niet veel bezwaren, zolang zij 'er maar geen last van hebben'. De middelbaren en senioren hebben een meer uitgesproken mening. De meesten van hen zien dat nieuwkomers veranderingen met zich meebrengen. Voornamelijk de integratie van de nieuwe mensen is een veelbesproken thema. Hierbij wordt vooral één kant van integratie belicht.

6. Wonen op het platteland

In eerdere hoofdstukken is gesproken over de verandering van het platteland en de plattelandssamenleving door de invloeden van de grote steden. Een grote factor in deze verandering is de toename in de vraag vanuit stadsgemeenschappen naar het wonen op het

platteland. Deze vraag is voornamelijk in de laatste 20 jaar toegenomen. In het artikel van Halfacree (1994) wordt deze trend, ook wel 'counterurbanisatie' genoemd, uitgelegd als een toename in de netto migratie richting landelijke gebieden met als resultaat dat plattelandsdorpen zullen groeien en stedelijke gebieden zullen krimpen. Deze trend is een gevolg van de toename in de voorkeur om in een groene omgeving te wonen die steeds verder weg ligt van de drukte uit de stad. Uit het artikel van Van Dam et al. (2002) blijkt dat op dit moment de counterurbanisatie maar 5% van alle verhuizingen in Nederland betreft. Maar er wordt verwacht dat dit aantal in de toekomst zal stijgen. Daarnaast lijkt het aantal verhuizingen van de stad richting het platteland in aantal klein, maar deze verhuizingen kunnen verstrekkende gevolgen hebben voor de ontwikkeling van de plattelandsgemeenschappen. Deze gemeenschappen zullen namelijk in steeds grotere mate inspringen op de vraag uit de stad door nieuwe woongelegenheden te creëren.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op deze veranderende woningmarkt. Aangezien dit rapport zich focust op de ervaringen van de plattelandsbevolking, door het afnemen van de interviews onder deze bevolkingsgroep, zal ook dit hoofdstuk zich richten op hoe zij de veranderende woningmarkt ervaren. De onderzoeksvragen voor dit hoofdstuk zijn de volgende:

- Zijn de plattelandsbewoners tevreden over hun woonsituatie?
- Hoe ziet de woningmarkt er op dit moment uit in de Stedendriehoek?
- Vindt er veel nieuwbouw plaats in de Stedendrie-

hoek en hoe staan de plattelandsbewoners hier tegenover?

- Hoe ervaren de plattelandsbewoners de woningmarkt en de kansen voor verschillende inwonersgroepen?

Persoonlijke leefsituatie

Uit de artikelen van Halfacree en Van Dam blijkt dat er twee verschillende soorten verhuizingen zijn; een lange-afstandsverhuizing en een korte-afstandsverhuizing. Het eerste type verhuizing wordt voornamelijk gemotiveerd door een verandering in de werksituatie. De situatie van Middelbaar 2 bevestigt dit aangezien zij vijf jaar in Haarlem heeft gewoond omdat haar man via zijn werk daarheen overgeplaatst werd. Korte-afstandsverhuizingen worden volgens de artikelen gedomineerd door de woningwensen van de verhuizers. Dit wordt ook bevestigd door onze respondenten; Middelbaar 3 is verhuisd van Twello naar Schalkenaar omdat zij graag kleiner wilde gaan wonen en in een gelijkvloerse woning. Senior 1 is van Apeldoorn naar Twello verhuisd omdat hij naar het verzorgingstehuis is verhuisd. Deze verhuizingen zijn dus allemaal gebaseerd op het feit dat de verhuizers andere wensen kregen met betrekking tot hun woning.

Van alle respondenten zijn er dus drie respondenten verhuisd, waarvan twee respondenten van de stad naar het platteland, namelijk Senior 1 die van Apeldoorn naar Twello is verhuisd en Middelbaar 3 die ruim 30 jaar geleden van de stad naar Twello is ver-

huisd, omdat haar man daar woonde. De artikelen van Halfacree en Van Dam focussen zich op deze laatste soort verhuizing van de stad naar het platteland, waarbij de eerste auteur vier types verhuizingen typeert om de motieven achter deze verhuizingen te kunnen onderscheiden. De verschillende types zijn; korte-afstandsverhuizingen van het platteland naar het platteland, korte-afstandsverhuizingen van de stad naar het platteland, lange-afstandsverhuizingen van het platteland naar het platteland en lange-afstandsverhuizingen van de stad naar het platteland. Elke type verhuizing wordt volgens het artikel gekenmerkt door andere motieven achter de verhuizing. (Halfacree, 1994)

Op het gebied van korte-afstandsverhuizingen van de stad naar het platteland blijkt dat er veel waarde gehecht wordt aan de sociale en fysieke kwaliteit van de omgeving. Bij korte-afstandsverhuizingen van het platteland naar het platteland wegen deze eisen minder groot en kijken de verhuizers meer naar de kwaliteit van de woning. Op het gebied van lange-afstandsverhuizingen van de stad naar het platteland blijken eerder genoemde motieven zoals een verandering in de werksituatie en de fysieke kwaliteit van de omgeving heel belangrijk. Bij hetzelfde type verhuizingen van het platteland naar het platteland wordt ook een verandering in werksituatie als meest belangrijke gegeven. Er zitten dus wel degelijk verschillen tussen de motieven achter de verschillende typen verhuizingen.

Zoals al gezegd is zijn er maar twee respondenten naar het platteland verhuisd en wel behorende tot het

type korte-afstandsverhuizing van stad naar platteland. De voornaamste reden van Senior 1 was de verandering in woning naar een verzorgingstehuis waardoor de theorie niet van toepassing is op deze respondent, aangezien het vrijwillige karakter van deze verhuizing niet toetsbaar is. In het geval van Middelbaar 3 is de theorie niet correct, omdat haar voornaamste reden van verhuizing het intrekken bij haar man was en dit dus geen relatie had tot de fysieke en sociale kwaliteit van de omgeving. Aangezien dit de enige twee respondenten zijn die naar het platteland verhuisd zijn, kunnen we de theorie niet goed toetsen. De respondenten die niet verhuisd zijn geven allemaal aan dat ze tevreden zijn met hun huidige woon-situatie. Alle vier de jongeren zijn tevreden met de woning waar ze nu in wonen, maar weten allemaal niet zeker of ze ook in hetzelfde dorp zullen blijven wonen. Jongere 1 geeft aan 'Ik denk niet dat in Hoenderloo kan blijven wonen. De huizen zijn immers erg duur'. Bij de middelbare respondenten ligt de situatie vaak wat ingewikkelder. Middelbaar 2 heeft namelijk 5 jaar in Haarlem gewoond, maar woont nu alweer 20 jaar in Twello. Zij denkt niet snel weer te verhuizen, maar sluit niets uit aangezien je er in elke levensfase anders tegenaan kan kijken. Middelbaar 1 is echter vastbesloten, hij zal Twello nooit verlaten, aangezien hij het naar zijn zin heeft.

Vraag en aanbod

Uit de interviews blijkt dat er veel veranderingen gaande zijn op het gebied van de woningmarkt in

Twello en omgeving. In elk interview komt terug dat er veel nieuwbouw gecreëerd wordt in Twello, maar ook door de grote steden in de buurt zoals Deventer. Voor de toekomst ziet Middelbaar 1 Twello en Deventer aan elkaar vastgroeien door deze nieuwbouw. Deze nieuwbouw bestaat volgens Middelbaar 2 uit 'luke huizen, super luke huizen en gezinswoningen'. Zij verklaart over de nieuwbouw: 'Voor mensen met veel geld zijn er huizen zat. Maar het is heel moeilijk om een goedkope starterwoning te vinden. In eerste instantie zijn de nieuwbouwhuizen bedoeld voor mensen binnen de gemeente Voorst, maar als ze niet kwijt raken worden ze aangeboden aan stedelingen'. Ook Senior 3 beseft dat de dure huizen veel stedelingen aantrekken: 'De huizen zijn te duur voor starten binnen de gemeente Voorst en zijn wel aantrekkelijk voor stedelingen die in een dorpse omgeving willen wonen'. Dat het voor stedelingen uit de Stedendriehoek makkelijk is om op het platteland te komen wonen verklaart Middelbaar 1: 'De woningcorporaties in de Stedendriehoek werken nauw met elkaar samen en inschrijven is open voor iedereen. Iemand van buiten Twello kan zich zonder problemen inschrijven voor een woning in het dorp. Hierdoor is het voor stedelingen erg makkelijk om op het platteland te komen wonen'. Zoals al gezegd werd zijn veel van de nieuwbouwhuizen dure huizen en zijn er voor starters en gezinnen met 1 inkomen weinig huizen te vinden in Twello. De kinderen van Middelbaar 3 zijn beide verhuisd naar Deventer omdat ze daar wel een betaalbare woning konden vinden en zelf is ze nu ook verhuisd naar de stad aangezien er ook voor haar geen betaal-

bare woning in Twello te vinden was op korte termijn. Ook de jongere generatie ziet de ernst van de situatie al min of meer in. Zij zullen pas over ongeveer 10 jaar tot de groep starters behoren, maar beseffen nu al dat de huizen erg duur zijn en dat de kansen om in hun dorp te blijven wonen klein zijn. In de vorige paragraaf is dit door Jongere 1 al bevestigd. Ook Jongere 3 en 4 beseffen dat er veel huizen in Twello te koop staan, maar dat dit voornamelijk dure woningen zijn. 'De huizen zijn nu te duur en zouden goedkoper moeten worden, vooral voor éénverdieners'. Zelf denken ze ook hinder te ondervinden van het huidige prijsniveau.

Uit deze antwoorden van de respondenten blijkt dus dat er veel vraag is naar goedkope woningen vanuit de plattelandsbevolking. De nieuwbouw die momenteel gepland staat in Twello bestaat echter voornamelijk uit dure luke woningen die meestal gekocht worden door stedelingen die er wel geld voor hebben. Dit klopt met de theorie uit de artikelen van Halfacree en Van Dam, aangezien hieruit blijkt dat de vraag naar wonen op het platteland vanuit de stad toeneemt. In het artikel van Heins (2004) staat dat het aanbod van huizen in de landelijke omgeving echter nog te klein is om aan die vraag te voldoen. Volgens haar zal het aanbod dus nog vergroot moeten worden. In Twello spelen ze dus goed in op deze trend. In de theorie wordt echter niet gepraat over de vraag naar huizen vanuit de plattelandsbevolking zelf en uit de interviews lijkt het alsof de gemeente Voorst zich ook meer bezighoudt met de trend van counterurbanisatie dan met de behoeftes van de eigen gemeenschap.

Waardering van nieuwbouw

Al eerder in dit hoofdstuk bleek dat de vraag naar woningen vanuit de plattelandsgemeenschap niet geheel overeenkomt met het aanbod dat momenteel gerealiseerd wordt in Twello. Uit de interviews blijkt dat er steeds meer stedelingen in Twello komen wonen en dat dit er mede voor zorgt dat Twello langzaam de kenmerken van een stad aanneemt. In hoofdstuk 5 is al ingegaan op de manier waarop de respondenten tegen de sociale veranderingen aankijken die deze verstedelijking met zich meebrengt. In deze paragraaf zal gekeken worden hoe de respondenten tegen de fysieke kant van de nieuwbouw aankijken. Na de interviews hebben we elke respondent 8 foto's laten zien met daarop verschillende soorten woningen¹⁴. De respondenten moesten aangeven of ze het type woning op de foto konden waarderen voor in de omgeving van Twello. Dit door middel van een schaal van 1 tot 5 waarbij 1 stond voor zeer positief, 3 voor neutraal en 5 voor zeer negatief. In de tabel hieronder zijn de resultaten van deze foto-enquête weergegeven.

Uit de tabel blijkt dat het type woning op foto 2 het meest gewaardeerd wordt. Dit betreft een traditioneel type woning dat in het buitengebied van de Stedendriehoek veel voorkomt, gekenmerkt door een historische bouwstijl, een rieten dak en een vrijstaand karakter. Alleen Senior 2 kan deze woning niet waarderen, hij vindt het een modern huis waar veel geld in zit en het type oprit hoort volgens hem niet thuis op het platteland. De huizen op foto 1, 3, 6 en 8 worden

ook als positief ervaren. Hierbij gaat het om een moderne woning met een vrijstaand karakter, een traditionele woning aan de rand van de dorpskern, een traditionele woonwijk met losstaande woningen en een nieuwbouw woning met een historische bouwstijl gelijkend op foto 1. Bij foto's 6 en 8 springt de mening van Senior 1 eruit. De andere respondenten waarderen deze huizen als positief tot neutraal, maar Senior 1 vindt beide huizen negatief. Hij zegt: 'Het zijn moderne huizen die oud moeten lijken, maar hierdoor passen ze niet echt tussen de rest'. Het huis op foto 7 wordt neutraal tot negatief beoordeeld, dit betreft een moderne villa. De huizen op foto 4 en 5 worden als negatief tot zeer negatief beoordeeld. Dit betreffen moderne woonwijken aan de rand van het dorp waarbij de huizen dicht naast elkaar staan. Bij foto 5 valt de mening van Jongere 2 op, zij ervaart deze woning als positief. Uit de tabel blijkt dat de mening van een enkele respondent de gemiddelde waardering van een huis flink kan beïnvloeden (te zien bij foto 2 en 5). Hieruit blijkt dat de steekproef voor deze foto-analyse eigenlijk te klein was.

Uit de enquête blijkt dat de traditionele woningen of de moderne huizen met een vrijstaand karakter of historische bouwstijl als positief worden ervaren. Hieruit blijkt dat de respondenten graag woningen in het gebied zien die bij de historie en uitstraling van de omgeving passen. Moderne woningen worden dan ook als negatief gezien. Er zitten geen grote verschillen in de waarderingen tussen de verschillende leeftijdsgroepen. Het is niet duidelijk geworden tijdens de interviews in welke stijl de nieuwbouw in Twello

Respondent	Foto 1	Foto 2	Foto 3	Foto 4	Foto 5	Foto 6	Foto 7	Foto 8
Jongere 1	4	3	2	5	4	2	4	3
Jongere 2	3	1	4	5	2	1	4	2
Jongere 3	3	2	3	5	5	3	4	4
Jongere 4	2	2	3	5	4	3	4	3
Middelbaar 1	1	2	1	4	5	2	3	1
Middelbaar 2	2	2	2	5	5	3	3	3
Middelbaar 3	3	2	3	4	4	3	3	2
Senior 1	3	1	3	5	5	4	4	4
Senior 2	2	4	1	4	4	2	4	2
Senior 3	2	2	3	5	5	2	4	2
Gemiddeld	2,5	2,1	2,5	4,7	4,3	2,5	3,7	2,6

en omgeving gebouwd wordt. We kunnen dus niet concluderen of de nieuwbouw aan de wensen van de respondenten voldoet.

Conclusie

De artikelen van Halfacree en Van Dam focussen voornamelijk op de motieven van mensen die naar het platteland verhuizen. Van onze respondenten zijn er maar 2 verhuisd naar het platteland. De theorie kon dus moeilijk gekoppeld worden aan de praktijk. Ook wordt er in de theorie niet gekeken naar de manier waarop de plattelandsbevolking de counterurbanisatie ervaart. Uit de praktijk blijkt dat de respondenten weinig moeite hebben met de stedelingen die naar Twello verhuizen. Sommige respondenten hebben er meer moeite mee zoals Middelbaar 1, andere hebben er totaal geen moeite mee zoals Middelbaar 3. Maar het grootste probleem voor de respondenten

ligt bij het aanbod van de woningmarkt in het dorp. Er is veel vraag naar goedkope woningen, voornamelijk voor starters en éénverdieners. Maar de nieuwbouw in het dorp bestaan voornamelijk uit dure luxe woningen die niet te betalen zijn voor deze doelgroepen. De nieuwbouw wordt daarom voornamelijk opgekocht door stedelingen die het wel kunnen betalen. Het is voor veel respondenten moeilijk te begrijpen waarom er niet geluisterd wordt naar de vraag vanuit de gemeenschap. Het is niet onderzocht of de nieuwbouw aan de waardering voldoet die de respondenten hebben voor huizen in de omgeving. Wel is duidelijk geworden dat de respondenten een hoge waardering hebben voor traditionele woningen of moderne huizen met een vrijstaand karakter of historische bouwstijl. Hierbij is geen verschil opgemerkt tussen de verschillende leeftijdsgroepen.

7. Conclusie

Waar in voorgaande hoofdstukken de fysiek-ruimtelijke en sociale percepties van plattelanders werd gekoppeld aan een theoretisch kader, wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de samenvoeging van deze theoretische en praktische informatie tot een nieuw discours van plattelanders in de Stedendriehoek regio Twello. De centrale vraag van dit hoofdstuk is dan ook: ‘Welke discours kan worden gegenereerd op basis van de empirische data, verkregen uit de interviews met lokale bewoners van Twello, en hoe komt dit overeen met de theoretische perspectieven?’ In het eerste deel van dit hoofdstuk ligt de nadruk op het vergaren en vertalen van de verkregen informatie uit de interviews en krijgt het nieuwe discours een praktisch kader. Na een reflectie op de verkregen data, wordt middels een theoretische reflectie getracht het discours te koppelen aan discourses die in de literatuur worden behandeld.

Nieuwe discours voor plattelanders in Twello

Op basis van de gegevens uit voorgaande hoofdstukken (hfst. 4, 5, 6), is de relatie tussen de verschillende aspecten die het nieuwe discours opbouwen, toegelicht en uitgewerkt. We hebben één discours gemaakt van de meest geventileerde meningen. Na de vertaalslag van de data waren voldoende overeenkomsten om een algemeen discours op te bouwen. Bovendien is het met het aantal respondenten ook onmogelijk om meer discourses te onderbouwen.

Voor het discours zijn de volgende thema's gehanteerd; Fysiek ruimtelijke kenmerken van het platteland, veranderende stad-land relaties, sociale contacten in het dorp, wonen in het dorp en nieuwkomers in het dorp. Op basis van deze thema's zijn de ideeën en gedachten van de bewoners van Twello gebundeld tot het hierna volgende discours.

- Fysiek ruimtelijke kenmerken van het platteland
Het landschap van het platteland bestaat uit enerzijds boerderijen, landgoederen, bossen, ruimte en groen, anderzijds uit meer productgerichte elementen als tractoren, akkers en koeien. Bij de ruimte hoort ook het zowel sociaal als fysieke kenmerk van rust. Het dorp en het omliggende land horen bij elkaar. Dit was vroeger nodig, omdat het dorp afhankelijk was van het land er omheen. Hierdoor zijn dorp en land nog steeds met elkaar verbonden. Het uiterlijk van het platteland verandert, doordat de productiefunctie afneemt en stedelijke functies als wonen steeds meer zijn intrede doet in het landschap.

- Veranderende stad-land relaties

De vorige alinea sluit aan bij de grootste verandering in de stad-land relaties: het land verliest functie door de uitbreiding van de stad. Deze uitbreiding oftewel ‘opkomst van de stad’ is niet tegen te houden en wordt geaccepteerd. Twello is geen platteland meer. Dit is enerzijds jammer, want verscheidene invloeden uit stad worden als negatief ervaren (minder rust, meer criminaliteit). Anderzijds brengt de grootte van Twello met zich mee dat er genoeg voorzieningen

zijn. Twello is geen achtergesteld plattelandsgebied. De stad is wel belangrijk voor specifieke functies als medische voorzieningen, culturele activiteiten als bioscoop en theaterbezoek, uitgebreid winkelen en het openbaar vervoersnetwerk. Een andere belangrijke functie van de stad is de werkvoorziening.

- Sociale contacten in het dorp

Op het platteland floreren de sociale contacten. Iedereen kent elkaar en helpt elkaar waar nodig. Het verenigingsleven is erg belangrijk. De verenigingen zorgen met haar activiteiten ervoor dat het nooit saai is in het dorp. Alle activiteiten vragen ook om veel vrijwilligers. Deze zijn er tegenwoordig niet genoeg meer. Toch draait het verenigingsleven gewoon door, veel verandert daar niet in. In het dorp zijn er verenigingen op vele vlakken. Voor de oudere generaties is de kerk een belangrijke bron voor sociale contacten. Jongeren spreken hier niet over, voor hen lijkt dit dus minder belangrijk.

- Nieuwkomers in het dorp

Voor mensen die van buiten Twello in Twello komen wonen is het belangrijk om mee te doen aan het sociale en culturele gebeuren, zoals lid worden van clubs en verenigingen. Dit is de manier die wordt aangedragen om in de samenleving van Twello te kunnen integreren. Dit is geen verplichting, het moet niet. Maar de kans om opgenomen te worden in de samenleving is een stuk groter als ze ergens aan meedoen. Klagen over plattelandsse dingen zoals stank veroorzaakt door boeren moeten ze achterwege laten. Dan

moeten ze maar in de stad blijven wonen. Enige aanpassing van de stedeling is dus erg gewenst. De nieuwkomers worden vooral als de rijke stedelingen gezien. Die kunnen wel de luxe en de dure huizen betalen. Dit is ook de enige soort huizen die er worden bijgebouwd. Plek voor de lokale bevolking is erg gering.

- Wonen in het dorp

Dé positieve kant van wonen in een dorp is het kunnen ontsnappen aan de drukte, de hectiek van de stad. Maar ook een dorp kent de nodige dynamiek en dorpshectiek, dus alles is natuurlijk relatief. Toch wordt het dorpsgevoel, de rust en de ruimte nog steeds ervaren, die blijft aanwezig. De nieuwbouw wordt veelal bewoond door de rijkere stedelingen, die kunnen het ook betalen. Die zijn in de stad begonnen en kunnen nu dunder en landelijker gaan wonen. Door het samengaan en het samenwerken van de woningcorporaties en het gemeenschappelijke woningaanbod is het voor een ieder binnen de Stedendriehoek mogelijk om in Twello te komen wonen. Dit heeft tot gevolg dat het voor de woningzoekenden uit Twello moeilijker is om een woning in Twello zelf te kunnen vinden. De nieuwbouw wordt als erg stads ervaren. Moderne woningen passen niet in het beeld van een traditioneel platteland, ze horen niet in een dorp.

Reflectie discours

In het bovenstaande discours van de plattelanders wordt het 'dorp' en 'het dorpsleven' positief beoor-

deeld. Mensen hebben binding met het dorp, ze hebben er voorzieningen en sociale contacten. Samengevat: ze hebben het naar er hun zin. Dat dorp staat door stedelijke invloeden aan verandering onderhevig en dit wordt als negatief beschouwd, maar de inwoners hebben zich hierbij neergelegd. De stedelijke veranderingen vinden ook al vanaf vlak na de Tweede Wereld oorlog plaats toen Twello als groeikern werd aangewezen. Dat dit proces al zo veel jaren plaatsvindt, zorgt gedeeltelijk voor deze acceptatie. Ondanks dat de mensen van Twello hun dorp in fysiek opzicht geen platteland meer vinden, ervaren ze in sociaal opzicht wel als plattelands.

Eén van de veranderingen vanuit de stad zijn de stedelingen die op het platteland komen wonen. Dit vinden de inwoners van Twello niet heel positief. Maar als zij zich aanpassen en niet klagen is het ook geen grote negatieve verandering. Nieuw gebouwde huizen met een moderne uitstraling zijn ook een aspect die negatief beoordeeld worden. Evenals het te kort op de huizenmarkt voor lokale inwoners. De Twellose plattelanders waarderen hun dorp als positief en hun waarden van veranderingen zijn veranderlijk. Het geformuleerde discours is opgebouwd na aanleiding van twaalf interviews. Dit brengt veel generalisatie met zich mee. Enerzijds is dit altijd nodig om een discours samen te stellen, anderzijds is het ook heel beperkend. Sommige respondenten hadden uitgesproken meningen over bepaalde zaken, maar dit soort opmerkingen vallen weg bij het opstellen van een discours. Verdere beperkingen van het discours worden besproken in het volgende hoofdstuk.

Theoretische reflectie discours

Het geformuleerde discours van de bewoners van Twello heeft vele overeenkomsten en verschillen met de discoursen die geformuleerd zijn in de literatuur. Per hoofdstuk zijn de theoretische kaders geformuleerd en gereflecteerd met resultaten uit het interview. In dit hoofdstuk staat de reflectie van het discours centraal en zal, net als in voorgaande hoofdstukken worden gebaseerd op de onderzochte literatuur. De literatuur behandelt elementen die het discours van het Twellose platteland vormgeven, maar bieden geen totaal overzicht van de voorgestelde thema's die een rol spelen in de beleving van de plattelanders. Daarom is in de theoretische reflectie de theorie gekoppeld aan elementen uit het discours van Twellonaren. De gebruikte theorie is al eerder in het rapport besproken; het zijn de discoursen van Gambino (2005) en Halfacree (in: Woods, 2005) uit hoofdstuk 4. Voor de andere elementen uit het discours zijn geen theoretisch kaders gevonden en deze kunnen dan ook niet aan het discours van de plattelanders in Twello worden gekoppeld.

- Theoretische reflectie: Gambino e.a. Gambino e.a. gaan in op vier discoursen waar de representatie van het landschap worden beschreven. Twee van deze discoursen komen overeen met het discours zoals deze door de Twellonaren wordt omschreven. Het platteland wordt volgens Gambino e.a. gezien als een onderdak waarbij mensen bewust de keuze nemen om naar het gebied te komen. Hierin

speelt perceptie en cognitie van de locatie een belangrijke rol. Tevens wordt het platteland gezien als een ontsnapping van de hectiek. De lokale bewoners ervaren dit minder, maar zeker de bewoners die bewust van de stad naar het platteland zijn verhuist hebben dit omwille van ontsnapping van de negatieve stedelijke factoren gedaan. Beide elementen komen terug in het discours van de Twellonaren.

- Theoretische reflectie: Halfacree

Het landschap zoals deze volgens Halfacree kan worden opgedeeld in een drietal discoursen vormen waarbij de elementen platteland als productieruimte centraal staat. Vooral de oudere generatie en de jongeren geven aan dat dit een belangrijke thematisering is van het platteland en dat deze onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. De sociale representaties waar zowel Gambino als Halfacree over spreken komen terug in het discours van de Twellonaren.

Implementatie van het lay-discourse in het beleid van de Stedendriehoek.

Het opgestelde discours geeft een duidelijk beeld weer van de perceptie van de mensen op het hun omringende platteland. Niet alleen fysiek-ruimtelijke maar juist ook sociale aspecten spelen hierin een belangrijke rol. Het beeld dat de Stedendriehoek een top-down benadering hanteert, (zoals dat uit het college naar voren kwam) wordt bevestigd hierdoor bevestigd. De organisatie van de Stedendriehoek zou de discours en de gebieds-specifieke kennis van de plat-

telanders kunnen gebruiken om nieuwe of aanvullende problemen te signaleren. Het discours van de bewoners kan een eye-opener zijn voor de beleidsmakers en politici en dienen als input voor discussie. Gedurende dit onderzoek is geen aandacht besteed aan het huidige beleid van de Stedendriehoek en hoe deze de wensen van de lokale bewoners meeneemt in de besluitvormingsprocessen. Toch kan op basis van het samengestelde discours een aantal aanbevelingen worden gedaan ten aanzien van het toekomstige beleid.

De landschappelijke karakteristieken zoals deze worden omschreven door de beleidsbepalers, wordt niet zonder kritiek overgenomen door de lokale bewoners. Het betrekken van de lokale bewoners in een vroegtijdig stadium van een ontwerpfase, kan resulteren in een hoogwaardige landschappelijke kwaliteit waarbij de wensen van de lokale bewoners kunnen worden geïmplementeerd. Deze ruimtelijke kenmerken die als waardevol worden omschreven komen terug in het opgestelde discours. Het sociale aspect, waaronder sociale cohesie en identiteit van het dorp, kunnen minder eenvoudig beleidsmatig worden versterkt. Subsidies en donaties van lokale overheden kan financiële input geven aan bijvoorbeeld het verenigingsleven in het dorp of op het platteland waardoor de saamhorigheid kan worden vergroot. Gedurende een ontwerpproces kunnen sociale conflicten of andere zwakke punten worden versterkt door bewuste ontwerptechnische ingrepen te nemen. Hierdoor kan middels fysiek-ruimtelijke ingrepen een aanzet worden gedaan om sociale problemen te verminderen.

Beleidsmatig is het doenlijk dergelijke acties helder en scherp af te bakenen.

Gedurende het interview kwam steeds naar voren dat beleidsmakers en politici andere woorden gebruiken om ontwikkelingen te beschrijven dan de bewoners gebruiken. Onderzoek als dit kan bijdragen om het communicatie gat tussen deze groepen te verkleinen. Professionele discoursen en lay-discoursen kunnen elkaar dan meer tegemoet komen.

8. Discussie en reflectie

In hoofdstuk zeven is geconcludeerd dat er een duidelijk plattelandsdiscours is te onderscheiden. Er zijn echter kanttekeningen te plaatsen bij de betrouwbaarheid van het onderzoek. Deze zullen in dit hoofdstuk aan bod komen. Daarnaast wordt het proces in zijn geheel gereflecteerd.

Theorie

Het theoretisch kader waarbinnen gewerkt is, is soms te algemeen van aard om te koppelen aan de antwoorden van de beperkte groep geïnterviewden. Zo is er bijvoorbeeld weinig theorie aan bod gekomen over sociaal ruimtelijke veranderingen, terwijl een groot deel van de interviews hier juist op focuste. Zo is er ook alleen theorie over stedelingen die naar het platteland verhuizen en zijn slechts twee respondenten deze kant op verhuisd. Hierdoor werd de koppeling tussen theorie en praktijk moeilijk.

Interview

Vanwege het feit dat de interviews in een semi-gestructureerde vorm zijn afgenomen, is besloten de vragen die door de verschillende groepen zijn opgesteld niet tot in de finesses op elkaar aan te passen. Daardoor komen zo nu en dan vragen van dezelfde aard terug. Om deze reden zijn de interviews in een verhalende stijl uitgewerkt. Uit de data bleek ook dat respondenten zichzelf zo nu en dan tegenspraken. Er was te weinig tijd om na de uitwerking van de interviews hierop terug te komen met de respondent. Eén van de onderwerpen waarover feitelijk te weinig informatie is verzameld, is bijvoorbeeld de motivatie achter de huidige woonsituatie. Is de keuze voor een woonomgeving afhankelijk van de mate van plattelandseheid, of spelen andere overwegingen ook een rol, en hoe hangen de verschillende overwegingen samen? Een factor die niet over het hoofd moet worden gezien is het discours van de mensen die op het platteland zijn opgegroeid, maar die gedurende hun leven zijn verhuisd naar meer verstedelijkte gebieden. Geen van de respondenten die zijn ondervraagd, behoren tot deze categorie. Wellicht biedt deze categorie nieuwe inzichten in de urbanisatieproblematiek. Het interviewen zelf was een aangename ervaring. Mensen waren bereid om hun ervaringen met ons te delen. Dit maakte dat het gemakkelijk was om de conversatie gaande te houden. Het vinden van de juiste respondenten ging sneller dan wij van tevoren verwacht hadden.

Respondenten

Met betrekking tot de keuze van de respondenten kunnen een aantal kritische kanttekeningen geplaatst worden. Het eerste punt is daarbij de indeling naar leeftijdsgroepen. De jongeren zijn zich nog minder bewust van de problemen op het platteland dan bijvoorbeeld de middelbaren. Daarnaast waren de vragen vanuit een wetenschappelijk perspectief opgesteld. Hierdoor waren de vragen niet toegespitst op de doelgroepen. Voor de jongeren betekende dit een vertaalslag naar hun belevingswereld voor de interviewers. Dit is in lijn met het eerder beschreven ‘verstehen’.

Een belangrijke leeftijdsklasse die naar ons inzien ontbreekt, is de groep van de starters. Dit zijn de mensen die de gevolgen van een veranderende huizenmarkt aan den lijve ondervinden.

In het theoretische gedeelte van dit vak is vastgesteld dat de meeste van de bestaande visies op het platteland worden bepaald door stedelijke discourses. De resultaten van dit onderzoek, die erop gericht waren om een tegenhanger van deze stedelijke discourses over het platteland te formuleren, kan door de willekeurige keuze van respondenten echter ernstig vertroebelen. Er dienen dan ook vraagtekens geplaatst te worden bij de keuze van de respondenten. Zonder enige vorm van selectie zijn enkele bewoners van het platteland aan een interview onderworpen. Daardoor zijn ook enkele stedelingen die naar het platteland zijn verhuisd ondervraagd. Het is echter maar zeer de vraag tot welke discours deze mensen behoren. Wan-

neer ditzelfde interview over vijftig jaar opnieuw aan een willekeurige groep plattelandsbewoners wordt voorgelegd, zal het percentage respondenten met een stedelijke achtergrond groter zijn, zodat de uitkomst van het onderzoek (weer) minder verschil toont tussen de discourses die vanuit een stedelijke visie worden bepaald, en die discourses die door een plattelands achtergrond zijn ontstaan. Deze kritiek is verbonden aan de theorie rondom de geleefde ruimte. De mensen die altijd op het platteland hebben gewoond, zijn op een andere manier aan deze ruimte gehecht, dan de mensen die in hun jeugd in de stad hebben gewoond. Bovendien blijft deze achtergrond ook altijd meespelen in de waardering die deze beide groepen van stad en land hebben.

Een ander belangrijk punt om op te merken is ons gebruik van het woord ‘plattelander’. In dit onderzoek bedoelen wij hiermee de inwoners van het dorp. Ook de respondenten merken op dat definities als platteland en plattelander niet eenduidig zijn.

Data analyse

De data die verkregen is uit de interviews waren gemakkelijk met elkaar te vergelijken. Hieruit blijkt dat de gestelde vragen per koppel min of meer hetzelfde waren. De verkregen data waren uitgebreid genoeg om een discours uit te genereren. Met betrekking tot de foto's was de data niet representatief. Eén enkele afwijkende waarde beïnvloedt de gehele steekproef. Bij dit onderzoeksdeel moet ook opgemerkt worden dat als er geen commentaar gegeven werd het geheel

onduidelijk is waarom men dan wel negatief of positief is. Ook leidde de indeling van de schaal meerdere malen tot verwarring, waardoor mogelijk de verkeerde waarden zijn aangekruist. Hiermee zou bijvoorbeeld de uitschieters te verklaren kunnen zijn.

Visual impacts of urbanization in rural areas of the Stedendriehoek

Magda Laniewska and Annemarie Kok

In this report we would like to give an overview of the present impact of urbanization that can be noticed in the field. The research was carried out in the rural area between the city triangle of Deventer, Apeldoorn and Zutphen. There are a lot of reports about urban development and rural change but with this small research we wanted to analyze how much of the urban influence can really be experienced in practice. Is it really as bad as they say? Or is there still a visible distinction between the rural and the urban areas? Intensive field observation has resulted in to a systematic visual (photographic) analysis showing the full range of impacts. The presented collection of pictures represents the urban influence that can currently be experienced in the area. The report focuses both on the visual presence of artifacts and on 'signs'.

Method

Our method was to go into the field and experience the landscapes, we took pictures of all that reminded us of the city or that was in contradiction with our

vision of the 'rural'. Then we tried to make divisions into different categories and distinguish how and what they were telling us about the current developments. For the fieldwork we planned a certain route that took us to all the different areas, the forest, the forest edge the centre of the villages, the edge of the village and the 'rural' area. We also went to a golf course and an artificial lake that we found on the map. Fieldwork has been carried out for two days, by photographing artifacts and signs that show urban influence. These different elements are put in to a range of categories that represent the variety of ways that the rural landscape is influenced by urban developments. The urban developments change the old patterns, influence new land uses and stimulate the need for 'rural' dwelling. We cannot focus on all the visible changes; this is why we dropped the patterns. In this report we have made the distinction between the visual presence of artifacts and signs.

The artifacts category has been divided into:

- infrastructure
- leisure and tourism developments
- industrial areas
- service areas
- new dwellings
- modern gardens
- new agricultural land use
- building areas
- shopping centers
- nature areas

In the 'Observations' chapter we made an overview of the scenes that we experienced as urban influence while we were doing the fieldtrips. The signs are put into a separate category, because they directly speak to people who are watching them and they can give notice of the urban processes that are playing in the background.

The signs category has been divided into:

- pedestrian and tourist signs
- signs about future development
- informational signs
- advertisements
- roads and near the roads signs

Observations

First of all we have noticed that there are a lot of dynamics in the countryside, new leisure and residential areas are being created over a short time.

Infrastructure

Busy roads with trucks

New bus stops

Filling station

Parking spaces

New roads

The infrastructure category confronted us with busy traffic roads, lack of parking space, and the presence of petrol stations and different means of public traffic.

Leisure and tourist developments

New inhabitants and visitors ask for different kinds of leisure activities. One of the most striking changes is the development from the production landscape into a consumption landscape. We found very luxurious holiday dwellings, more regional products to promote the area, new enterprises like cow-cuddling and the presence of many leisure possibilities like playing golf or tennis in the forest.

Pancake restaurant in the forest

Luxurious holiday house

Tennis court in the forest

“Koe Knuffelen”

Golf course

Artificial lake

Rural products

Industrial areas

Urban sprawl most noticeable at the edges of the villages. The villages are extended with bigger industrial areas, which have quite a big visual impact on the landscapes.

Ice-cream factory

Storehouses

Factory

Auto salon

Bank

Play-area

Bakery-restaurant shop

Village for the handicapped

We found an increase of offered services, like banks, day care centers, new restaurants. The 'rural' people are also in need of services that used to be offered only in the city. Due to the globalization they know what is possible and they want the same possibilities/amenities as people living in the more urban areas of the Netherlands.

Boerderette

Boerderette

New dwellings

Urbanization brings a lot of new inhabitants in the rural region. These people have different lifestyles and this can be noticed in the architecture of their new houses.

The competition with the global shops makes small shops in tiny villages unsustainable. The specialized shops are slowly making place for mass-supermarkets. Former local-shops that are now changed into houses can be recognized by their big windows.

New Housing

New housing

Modern architecture

Transformed shop

New Gardens

Urbanization is also noticeable in the new look of gardens

New agricultural land use

The new land-uses are only partly agricultural; most outsiders just hold hobby-farms sometimes with strange animals like walibis. The horsification of the landscape is also easily noticed in the field.

Horse farms

Kangaroos

New breeds

Hobby farm

Building areas

Building areas indicate the urbanization process. In the forest arise new holiday houses although on the map we can not find any sign of it.

Shopping centers and malls

Well-known shop brands are definitely a visible part of the urbanization process. In place of small local shops, appear big supermarkets like Aldi, C1000, Albert Heijn.

Nature development areas: previously used as agricultural land, now transformed for nature protection and leisure

Signs

Urbanization brings a lot of extra activity to the landscape; these are presented to the people by signs. To make it easier to orientate for the visitors of the areas a lot of signs are created pointing which way they should go.

Pedestrian, tourist signs

Pedestrians and tourist signs are present everywhere. Without them people can be easily lost. Even for those who are living here longer they can be highly helpful due to constantly changing surroundings.

Signs about Future developments

Visibility

During our field research we noticed that some impacts of urbanization on the countryside are more visible than others. We divided visibility for three groups. It is a kind of simplification as we agree that we can possibly distinguish more groups.

In the first group there are objects easy recognizable by everybody.

In the second group of visibility appear artifacts which are not so obvious from the first look. They are recognizable after longer thinking.

The third group represents artifacts not visible.

However, they can be recognizable by the older group

of people who remember how the area looked like twenty years ago. Only knowledge about a certain place makes us aware of existing artifacts.

In the most visible group we can distinguish for example modern architecture, banks, busy roads. In the middle group of not recognizable artifacts from the first sight we can include new farms with horses, smaller amount of cows, exotic animal farms, artificial lakes etc. In the least visible group we can contain the preservation and conservation effects of urbanization.

First group of visibility

Second group of visibility

Third group of visibility

Conclusions

When moving through the rural areas we can notice a lot of changes caused by urbanization. Urbanization is an active process changing the rural landscape. These changes are not always so visible. We have categorized the visibilities of these changes into three categories. The signs and artifacts are the indicators of these changes. The distinction between the urban towns and the rural villages is getting smaller, but still we can see some differences.

Agricultural land-use still has a big influence on the

landscape. Some of the 'urban' people that are moving to the rural areas try to adapt to the rural surroundings, and try to be a part of the rural community. We see this in the architecture of their houses and the way they use their land. Other newcomers however just use the land to have more space for their houses and gardens.

The urbanization is an ongoing process and we will not know where it will lead to. If people want to keep the area free from urban influences they should be prepared to make more strict regulations.

Literatuur

- Gemeente Apeldoorn 2005. Kwartaalcijfers Apeldoorn – 3e kwartaal 2005. Actuele informatie over de ontwikkeling van Bevolking, Woningbouw en Werkgelegenheid. Gemeente Apeldoorn
- Antrop, Marc 2000. Changing patterns in the urbanized countryside of Western Europe. *Landscape Ecology* 15: 257–270
- Carter Park, Deborah and Coppack, Philip M. 1994. The role of rural sentiment and vernacular landscapes in contriving sense of place within the city's countryside. *Geogr. Ann.* 76 B (3): 161–172.
- Dakin, Susan 2003. There's more to landscape than meets the eye: towards inclusive landscape assessment in resource and environmental management. *The Canadian Geographer* 47, 2: 185–200
- Dam, F. van, Heins, S., and Elbersen, B.S. 2002. Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands. *Journal of Rural Studies*. 18(4): 461–476.
- Edensor, Tim 2006. Performing rurality. In: Cloke, P.J., et al. eds. *Handbook of rural studies*. London; Thousand Oaks, Calif.: Sage: 484–495
- Gallent, Nick et al. 2004. England's urban fringes: multi-functionality and planning. *Local Environment* 9 (3): 217–233
- Gambino, Mélanie et al. 2004. Emerging representations of rurality. Regional Studies Association International Conference 'Europe at the Margins: EU Regional Policy, Peripherality and Rurality'. Angers, France 15–16th April 2004
- Gemeente Apeldoorn. <http://www.apeldoorn.nl>, 25 april 2006
- Gemeente Voorst. <http://www.voorst.nl>, 25 april 2006
- Haan, H.J. de. 2006. Lectures urban development and rural change in contemporary societies SAL-33806, Leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse, Wageningen Universiteit
- Haan, H.J. de 2001. The construction of rural futures in the Netherlands. *Tijdschrift voor Sociaal-wetenschappelijk Onderzoek in de Landbouw* 16: 6–22
- Haartsen, T., Huigen, P.P.P., and Groote, P. 2003. Rural areas in the Netherlands. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. 94 (1): 129–136.
- Halfacree, K.H. 1995. Talking about rurality – Social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes. *Journal of Rural Studies*. 11(1): 1–20
- Halfacree, K.H. 2006. Rural space. Constructing a three-fold architecture. In: Cloke, P.J., et al. eds. *Handbook of rural studies*. London; Thousand Oaks, Calif.: Sage: 44–62

- Halfacree, K.H. 1994. The importance of the rural in the constitution of counterurbanization – Evidence from England in the 1980s. *Sociologia Ruralis*. 34(2–3): 164–189
- Heijman, W.J.M. 2002. Regionale Economie Van vestigingsplaatstheorie naar regionale ontwikkeling. Eburon, Delft.
- Heins, Saskia 2004. Rural living in city and countryside: Demand and supply in the Netherlands. *Journal of Housing and the Built Environment* 19: 391–408
- Hopkins, J. 1998: Signs of the post-rural: marketing myths of a symbolic countryside. *Geogr. Ann.*, 80 B (2): 65–81
http://www.nu.nl/news/714860/12/Meer_mensen_in_stad_dan_op_platteland.htm Bekeken op 25 april 2006, Uitgegeven: 18 april 2006
- Jennings, G. 2001. *Tourism Research*. John Wiley & Sons Australia, Milton.
- Kaltenborn, Bjørn P. and Bjerke, Tore 2002. Associations between Landscape Preferences and Place Attachment: A Study in Røros, southern Norway. *Landscape Research* 27 (4): 381–396
- Kontuly, T. 1992. National-, regional- and urban-scale population deconcentration in West-Germany. *Landscape & Urban planning* 22: 219–228.
- Lewis, G.J. 1979. *Rural communities*. Davies & Charles, London
- Neal, Sarah and Sue Walters 2006. Strangers asking strange questions? A methodological narrative of researching belonging and identity in English rural communities. *Journal of Rural Studies* (in press)
- Paquette, Sylvain and Gerald Domon 2001. Rural domestic landscape changes: a survey of the residential practices of local and migrant populations. *Landscape Research*, Vol. 26, No. 4, 367–395
- Qvistrom, Mattias and Saltzman, Katarina 2006. Exploring landscape dynamics at the edge of the city: spatial plans and everyday places at the inner urban fringe of Malmo, Sweden. *Landscape Research* 31 (1): 21 – 41
- Regio Stedendriehoek, <http://www.regiostedendriehoek.nl>, 25 april 2006
- Ryan, R.L. 2002. Preserving rural character in New England: local residents' perceptions of alternative residential development. *Landscape and Urban Planning*. 61(1): 19–35.
- Ryan, R.L. 2006. Comparing the attitudes of local residents, planners, and developers about preserving rural character in New England. *Landscape and Urban Planning*. 75(1–2): 5–22
- Salamon, Sonya. 2005. Globalization, technological change, Metropolitan places, and the hinterlands Stedendriehoek, <http://www.stedendriehoek.nl>, 25 april 2006
- Stewart, William P., Derek Liebert and Kevin W. Larkin 2004. Community identities as visions for landscape change. *Landscape and Urban Planning* 69: 315–334
- Toer de Boer op: <http://toerdeboerop.nl>, 25 april 2006
- Van Hecke, E. and Dickens, C. 1994. Bevolking. In *Leren om te Keren. Milieu- en natuurrapport Vlaanderen*. Edited by A. Verbruggen, pp 45–61. Vlaamse Milieumaatschappij en Garant Uitgeverij.

Volker, K. 1999. Boeren in betwist landschap. Strategische keuzes van boeren in een waardevol agrarisch landschap. Proefschrift. Wageningen Universiteit.

Woods, Michael 2005. Defining the rural. In: Woods, Michael, Rural geography. London: Sage, Chapter 1: 3–16

www.apeldoorn.nl

www.destedendriehoek.nl

www.deventer.nl

www.regiostedendriehoek.nl

www.zupthen.nl

Yarwood, R. 2005. Beyond the rural idyll – Images, countryside change and geography. *Geography*. 90: 19–31.

Wonen op het platteland: voorkeuren voor stijl en ligging

Instructies voor de interviewers:

De woonbeelden zijn geselecteerd op grond van 3 criteria: ligging, patroon (dichtheid) en stijl (modern, traditioneel). Het onderstaande diagram geeft aan in welke categorie de 8 woonbeelden thuis horen

Locatie	Type en patroon			
	Lage dichtheid		Hoge dichtheid	
	modern	traditioneel	modern	traditioneel
Dorpscentrum			7	8
Rand v/h dorp	5	3	4	6
Buitengebied	1	2		

De foto's geven een beeld van verschillende nieuwe woningen en woonwijken die in het gebied bestaan. De interviews zijn bedoeld om een idee te krijgen van de voorkeuren van de huidige bewoners: welk type heeft met het oog op toekomstige ontwikkelingen de voorkeur?

We have made a distinction in architectural styles, settlement types and density. In the village center it was only possible to make a distinction between the architectural styles in high density. The countryside presented only two architectural styles in low density. Only in the village periphery we found a wider distinction between the densities and architectural styles.

The small picture with dots symbolizes the location of the dwelling, in the centre, periphery or out in the countryside. If you notice that the respondents have difficulty in understanding the scheme try to explain them.

It is important that you should show the pictures in random order. When the respondent has examined the picture, they should give their preference score by circling the number corresponding with their preference. We have left some space for comments; it would be very valuable for the research if the respondent could give an explanation for their preference score.

Zeer positief

Neutraal

Zeer negatief

1

2

3

4

5

Commentaar:

1: Moderne woningen verspreid liggend in het buitengebied

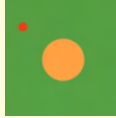

Foto 2: Traditionele woningen verspreid liggend in het buitengebied

Foto 3: Traditionele woningen verspreid liggend aan de rand van de dorpskern

Foto 4: Moderne woonwijken aan de rand van de dorpskern

Foto 5: Moderne woningen, verspreid liggend aan de rand van het dorp

Foto 6: Traditionele woonwijken aan de dorpsrand

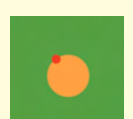

Foto 7: Moderne woonwijken in het dorpscentrum

Foto 8: Traditionele woonwijken in het dorpscentrum

